

2-32 ΑΦΙΕΡΩΜΑ

- Ιστορικό περίγραμμα. Πορεία της Σκιάθου μέσα στον χρόνο.
- Η Σκιάθος σήμερα. Η ραγδαία ανάπτυξη του τουρισμού, καθοριστικός παράγοντας στην οικονομική και κοινωνική ζωή του νησιού.
- Τα σκιαθίτικα σπίτια. Στοιχεία της λαϊκής αρχιτεκτονικής χαρακτήρισαν και διαμόρφωσαν την πόλη της Σκιάθου.
- Αγιογραφικός διάκοσμος. Οι τοιχογραφίες των εκκλησιών και μοναστηριών αποτελούν αξιόλογα δείγματα καλλιτεχνικής δημιουργίας.
- Εκκλησίες και μοναστήρια. Διακρίνεται η μεταβυζαντινή παράδοση με επιδράσεις βυζαντινής, αγιορείτικης και νησιώτικης αρχιτεκτονικής.
- Λαμπρά και αγία ημέρα... Πασχαλινά ήθη και έθιμα μέσα από το έργο του Παπαδιαμάντη, αλλά και του Μωραϊτίδη.
- «Αράτε Πύλας...». Πώς περιγράφει τις θρησκευτικές εκδηλώσεις στα σκιαθίτικα πασχαλινά διηγήματα ο Μωραϊτίδης.
- Σκιαθίτικη προσωπογραφία. Πραγματικά πρόσωπα Σκιαθιτών και χώροι στη διηγηματογραφία του Παπαδιαμάντη.
- Σκηνοθετώντας Παπαδιαμάντη. Συχνή μεταφορά διηγημάτων του Σκιαθίτη συγγραφέα στον κινηματογράφο και το θέατρο.
- Ζήσης Οικονόμου. Θαλερός στοχαστής και συγγραφέας, ζει για περισσότερα από τριάντα χρόνια στο νησί του.
- Κυριακή του Πάσχα. Ένα πασχαλινό άρθρο του Μωραϊτίδη που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Ακρόπολις» το 1888.
- Εν Σκιάθω... Ανέκδοτο γράμμα του Αλέξανδρου Μωραϊτίδη, το οποίο δημοσιεύεται πρώτη φορά.

Εξώφυλλο: Το Μπούρτζι, στοιχείο ταυτότητας του νησιού, από τον Άγιο Νικόλαο. Από το 1925 υψώνεται στην είσοδό του η προτομή του Παπαδιαμάντη.

Υπεύθυνος «Επτά Ημερών»:
ΒΗΣ. ΣΤΑΥΡΑΚΑΣ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Ιστορικό περίγραμμα

Πορεία της Σκιάθου μέσα στο χρόνο

Η ΣΚΙΑΘΟΣ είναι νησί με όμορφα ακρογιάλια, που άλλοτε τα χαϊδεύουν παιχνιδιάρικα τα νερά του Αιγαίου και άλλοτε τα χτυπούν ανελέητα τα κύματά του.

Αν μιλώντας για τη Σκιάθο σταματούσαμε εδώ, θα της έλειπε η ψυχή. Θα μέναμε στα γεωγραφικά χαρακτηριστικά, μια γραφικότητα λίγο πολύ ίδια σε όλα τα νησιά του Αρχιπελάγους.

Αποκλείεται λοιπόν να μιλήσεις για Σκιάθο χωρίς να μνημονεύσεις τους δύο Αλέξανδρους: Παπαδιαμάντη και Μωραϊτίδη. Επίσης, είναι εξίσου δύσκολο να μιλήσεις για εορταστική εθιμοτυπία του Πάσχα που συμπίπτει με την άνοιξη και τις χάρες της φύσης, χωρίς να αναφερθείς πάλι στους δύο Σκιαθίτες. Είναι οι συγγραφείς με τις πιο ισχυρές αναπλαστικές ικανότητες της μνήμης και της παράδοσης του ελληνικού Πάσχα. Ενώ άλλοι γερνούν και με το χρόνο παλιώνουν, με τους δύο Σκιαθίτες συμβαίνει το αντίθετο. Τους χαρίζει νεότητα και διάρκεια. Πρόκειται για το κερδισμένο ή χαμένο στοιχείο με το χρόνο όσων έχουν καμηούς της πέννας.

Υπάρχει βέβαια και η σύγχρονη, η σημερινή κοσμοπολίτικη Σκιάθος του τουρισμού. Μόνο που έχει συνδέσει την πορεία της τόσο στενά με τους δύο Αλέξανδρους, που είναι ο ίδιος ο εαυτός της. «Δεν ξέρεις αν είναι η Σκιάθος που γέννησε τον Παπαδιαμάντη ή ο Παπαδιαμάντης τη Σκιάθο», γράφει ο Οδυσσέας Ελύτης. Αδιάφορο αν έχουν αλλάξει πολλά από την εποχή τους. Πάντως, ένα βήμα απ' την πόλη που σου ξεχαρβάλώνει τα νεύρα, υπάρχουν ακόμη τα ειρηνικά μοναστήρια και εκκλησάκια, όπως η Παναγία της Κεχριάς ή το μεσαιωνικό Κάστρο. Η άλλη Σκιάθος, χωρίς την τύρβη του τουρισμού.

Το αφιέρωμα των «Επτά Ημερών» δεν έχει πρόθεση να κάνει γνωστότερους τους δύο Σκιαθίτες. Ούτε αποπειράται σύγκριση μεταξύ τους, γιατί κινδυνεύει να οδηγήσει σε παρεξήγηση. Οι σελίδες του αφιερώματος στοχεύουν στην ανάδειξη του σκιαθίτικου τοπίου, αυτού που οι δύο διηγηματογράφοι έντυσαν με το μύθο τους. Η Σκιάθος με τα πρωτεία του τουρισμού μεταξύ των Β. Σποράδων έρχεται μετά.

Επιμέλεια αφιερώματος:
Κ.ΣΤΗΣ ΛΙΟΝΤΗΣ

Του Χρήστου Β. Χειμώνα

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ που ακολουθεί είναι ό,τι υποδηλώνει και οροθετεί ο τίτλος του: Εν' απλό περίγραμμα της Ιστορίας της Σκιάθου. Και, μάλιστα, χωρίς βιβλιογραφικές παραπομπές, κρίσεις, συγκρίσεις και τοποθετήσεις. Λίγες πληροφορίες θέλουμε να δώσουμε σήμερα. Κάποτε θα προσπαθήσουμε, ήδη συγκεντρώνουμε το σχετικό υλικό, να εκδώσουμε μια βιβλιογραφία της Ιστορίας της Σκιάθου, έτσι ώστε να βοηθήσουμε τους ιστορικούς στη σύνθεση, με τη μεγαλύτερη δυνατή πληρότητα, της Ιστορίας του νησιού μας.

Η ΑΡΧΑΙΑ πόλη της πιθανολογείται ότι ιδρύθηκε τον ΣΤ' ή στις αρχές του Ε' αιώνα π.Χ. Οι πρώτοι κάτοικοί της ήταν Πελασγοί, που μάλλον προέρχονταν από τη Θράκη και που κατά πάσα πιθανότητα τους εκτόπισαν οι Κρήτες τον ΙΣΤ' π.Χ. αιώνα. Την εποχή αυτή, περίπου, ήρθαν στη Σκιάθο Χαλκιδαίοι και Θεσσαλοί.

«Το όνομα της Σκιάθου θεωρείται προελληνικό και οι παλιοί κάτοικοι του νησιού, κράμα πελασγικών, κρητικών και ελληνικών φύλων, επέζησαν ως την κλασική εποχή. Φαίνεται ότι αποτελούσαν μιαν ανεξάρτητη κοινότητα, γιατί αναφέρονται με την ονομασία "Παλαιοσκιάθιοι" σ' επιγραφές του 408 και 378 π.Χ.».

Για πρώτη φορά μνημονεύεται το νησί από τον ιστορικό της αρχαιότητας Ηρόδοτο, που γράφει ότι στα 480 π.Χ. οι Σκιαθίτες είχαν συμμαχήσει με τους άλλους Έλληνες για να πολεμήσουν τους Πέρσες.

Στα 478 π.Χ. οι Σκιαθίτες μπήκαν στην πρώτη αθηναϊκή συμμαχία, τη γνωστή με το όνομα «συμμαχία της Δήλου».

Μετά τον Πελοποννησιακό Πόλεμο, η Σκιάθος «υπήχθη» (στα 404 π.Χ.) στους Σπαρτιάτες, από τους ο-

Δεκαετία του '30. Σκιαθίτισσες φωτογραφίζονται μπρος στη στήλη του Παπαδιαμάντη. (Αρχ. Χρ. Χειμώνα).

Το Κάστρο, ο μεσαιωνικός οικισμός του νησιού, όπου γίνεται «Γενικόν προσκύνημα των κυμάτων, καθολική σύναξις όλων των βρυχηθμών των ανέμων και όλων των αλαλητών των καταιγίδων...». Φορτωμένη με τον παπαδιαμαντικό μύθο, νεκρή πολιτεία σήμερα. Ευτυχώς ή δυστυχώς, προσβάσιμη μόνο διά θαλάσσης ή πεζή. Ο μπαρμπα-Γιάννης ο Παρίσης, παρά τα χρόνια του τη φροντίζει με εθελοντική εργασία. Πρόσφατα αναστήλωσε απ' τα ερείπια ένα παλιό «Καστρινό Σπίτι». Μόλις ολοκληρωθεί, ανοιχτό σε κάθε επισκέπτη.

Γιάννης Τσαρούχης. «Κόρη της Σκιάθου». Μια από τις έντεκα ακουαρέλες του ζωγράφου με τοπικές φορεσιές. 1943, 11,5x16,5 εκ.

ποιούς την ελευθέρωσε –στα 378 π.Χ.– ο Αθηναίος στρατηγός Χάβριος.

Στα μέσα του Δ' π.Χ. αιώνα το νησί είχε χάλκινο νόμισμα με το κεφάλι του Ερμή στη μία όψη και το κηρύκειό του στην άλλη. Στα 338 π.Χ. η Σκιάθος καταλήφθηκε από τον Φίλιππο, ο οποίος έκαμε μεγάλες καταστροφές στο νησί, και κατά το 179 π.Χ. ελευθερώθηκε.

Στα 146 π.Χ. «περιήλθε στους Ρωμαίους» και στα 42 π.Χ. ο Ρωμαίος Αντώνιος δώρισε τη Σκιάθο στους Αθηναίους.

Στα χρόνια του αυτοκράτορα Αδριανού (117-138 μ.Χ.) το νησί εξακολουθούσε να είναι υπό την κηδεμονία των Αθηναίων. Η οριστική ελευθερία και αυτονομία της Σκιάθου κηρύχθηκε μάλλον στα μεταξύ Αδριανού και Σεπτίμιου Σεβήρου Περτίνακα χρόνια (193-211 μ.Χ.).

Κατά τον Γ' μ.Χ. αιώνα άρχισε η μύηση των Σκιαθιτών στο Χριστιανισμό και στα 530 μ.Χ. η Σκιάθος είναι η έδρα της ομώνυμης Επισκοπής, η οποία αργότερα έγινε Επισκοπή Σκιάθου-Σκοπέλου και ξανά πάλι ξε-

Συνέχεια στην 4η σελίδα

Την πρώτη δεκαετία του αιώνα μας, εθελοντική δενδροφύτευση στο Μπούρτζι και μετά πόζα για φωτογράφιση. (Αρχ. Χρ. Χειμώννα).

Συνέχεια από την 3η σελίδα

χωριστή Επισκοπή. Σήμερα, το νησί υπάγεται θρησκευτικά στη Μητρόπολη Χαλκίδας - Ιστιαίας και Βορείων Σποράδων, αφού κατά καιρούς είχε υπαχθεί στη Μητρόπολη Λάρισας και τη Μητρόπολη Δημητριάδας.

Για αρκετά χρόνια δεν έχουμε καμία πληροφορία για τη Σκιάθο και το

μόνο που ξέρουμε είναι ότι στα 758 μ.Χ. ο βυζαντινός στόλος ήταν στο λιμάνι της.

Στα 1207 κατέλαβαν το νησί οι Ενετοί Ιερεμίας και Ανδρέας Γκίζι, απομεινάρια της εποχής των οποίων είναι το «Μπούρτζι», η χερσονησίδα, η οποία χωρίζει το λιμάνι στα δύο και πάνω στην οποία υπάρχει από το

1906 το κτίριο του (παλαιού) Δημοτικού Σχολείου, που πρόσφατα ανακαινίστηκε για να γίνει πολιτιστικό κέντρο και αίθουσα συνεδριάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου.

Στα 1276, η Σκιάθος έγινε βυζαντινή κτήση.

Κατά τα μέσα του ΙΔ' αιώνα κτίστηκε στη βορεινή πλευρά του νησιού

το Κάστρο, όπου πήγαν και έμειναν οι Σκιαθίτες, για να προφυλαχτούν από τις πειρατικές επιδρομές. Οι κάτοικοι του Κάστρου ήταν περίπου 1.500.

Στα 1459, κατά τη δεύτερη ενετοκρατία, παραχωρήθηκαν στη Σκιάθο διάφορα προνόμια.

Στα 1538, έγινε μεγάλη καταστροφή στο νησί και σφαγή των κατοίκων του από τον Χαϊρεδίν Μπαρμπαρόσα και σύμφωνα με την «ειρήνη του 1540», έγινε τουρκική κτήση.

Στα 1660, ο Φραγκίσκος Μοροζίνης, αφού κυριέψε και λεηλάτησε το νησί, κατέστρεψε το «Μπούρτζι».

Στα τέλη του ΙΖ' αιώνα βρέθηκε στο νησί η εικόνα της Παναγίας Κουνίστρας και μ' αυτό το γεγονός συνδέεται και η χρονολογία ίδρυσης του ομώνυμου μοναστηριού.

Στα 1788, ήρθε στη Σκιάθο ο Λάμπρος Κατσώνης και ενισχύθηκε με καράβια και ναύτες, σύμφωνα δε με μια στατιστική της εποχής το νησί διέθετε 12 πολεμικά καράβια, 144 ναύτες και 48 κανόνια.

Στα 1771, το Κάστρο λεηλατήθηκε από τον καπετάν Γιώργη Τσόγκανο.

Στα 1790, ήρθαν στη Σκιάθο, από την Εύβοια, Λιμνιώτες και μείνανε στο ύψωμα που βρίσκεται πάνω από το νότιο τμήμα του λιμανιού της σημερινής πόλης. Το μέρος ετούτο από τότε λέγεται «Λιμνιά».

Στα 1794, ιδρύθηκε το μοναστήρι του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου.

Οι Σκιαθίτες βοήθησαν τον αγώνα σ' όλη τη διάρκεια της σκλαβιάς και στα 1807 ορκίστηκαν, μπροστά στη σημαία –στο μοναστήρι της Ευαγγελίστριας– ο Κολοκοτρώνης και άλλοι

23.8.1944, ημέρα καταστροφής και θλίψης για τη Σκιάθο. Η πόλη πυρπολημένη, 180 σπίτια καίγονται και 9 Σκιαθίτες εκτελούνται από τα γερμανικά στρατεύματα κατοχής. Αντίποινα για την αιχμαλωσία Γερμανού αξιωματικού από ομάδα της Εθνικής Αντίστασης. (Αρχ. Χρ. Χειμώννα).

οπληρχηγοί ότι θα αγωνιστούν για τη λευτεριά. (Η σημαία, μάλιστα, εκείνη είναι, απ' ό,τι γνωρίζουμε, η πρώτη του σημερινού τύπου της σημαίας μας, που υψώθηκε επίσημα). Την ίδια χρονιά βρισκόταν στη Σκιάθο, κυνηγημένοι από τον Μουχτάρ-πασά και άλλους Τούρκους, ο Λιόλιος, ο Παπαβλαχάβας, οι Λαζαίοι, ο Νικοτσάρας και άλλοι καπεταναίοι του Ολύμπου.

Στα 1809, λειτουργούσε (κρυφό) σχολείο στον Αη-Γιάννη τον Κρυφό. Επίσης, μεγάλες υπηρεσίες, κατά κύριο λόγο ναυτικές, προσέφεραν οι Σκιαθίτες στη διάρκεια του Ξεσηκώμου του 1821.

Στις 9 του Οκτώβρη του 1823, οι Τούρκοι στην προσπάθειά τους να κάνουν απόβαση στην «Μεγάλη Αμμο» (Σίφερι) πάθανε μεγάλη καταστροφή.

Στα 1828, λειτούργησε στο νησί το πρώτο ελληνικό σχολείο.

Στα 1829, αμέσως μετά την υπογραφή του πρωτοκόλλου του Λονδίνου, σύμφωνα με το οποίο ιδρύονταν ελληνικό κράτος, που, όμως, ήταν υποτελές στους Τούρκους, οι Σκιαθίτες και οι Λιμνίοι έφυγαν από το Κάστρο κι εγκαταστάθηκαν ξανά στη σημερινή πόλη.

Ανεξαρτησία

Το νησί απελευθερώθηκε μαζί με τ' άλλα εδάφη του πρώτου μετεπαναστατικού ελληνικού κράτους, η δε οριστική κι επίσημη απελευθέρωσή του έγινε όταν υπογράφηκε το «Πρωτόκολλο της Ανεξαρτησίας της Ελλάδος» (22 Ιανουαρίου - 3 Φεβρουαρίου 1830).

Στα 1838, οι Λιμνιώτες, που είχαν μείνει στη Σκιάθο, ανακαινίσανε και μεγάλωσαν το μικρό ναό του Αγίου Χαραλάμπους, ο οποίος βρισκόταν στα «Λιμνιά», που καθιερώθηκε πλέον ως Γενέθλιο της Θεοτόκου ή, όπως τον λέμε στο νησί, «Παναγιά Λιμνιά».

Στα 1839, φέραν ως εξόριστο στο μοναστήρι του Ευαγγελισμού τον Θεόφιλο Καίρη. Εξί χρόνια αργότερα, ανακαινίστηκε κι επεκτάθηκε ο ναός των Τριών Ιεραρχών, που είναι και ο Μητροπολιτικός ναός του νησιού.

Στα 1856, έγινε η ρυμοτόμηση της κωμόπολης.

Στα 1886, το νησί αποκλείστηκε από το στόλο των Αυστριακών «και στη διάρκεια του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897 διαχειμάσε στο λιμάνι της Σκιάθου ο ελληνικός στόλος».

Στα 1904, ιδρύεται στο νησί το πρώτο σωματείο· ο Σύλλογος των εν Σκιάθω Φιλόμουσων.

Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή του 1922 εγκαταστάθηκαν στο νησί πολλοί πρόσφυγες από το χωριό Αγία Παρασκευή του Τσεσμέ.

Στα 1929, το σχολαρχείο, που λειτουργούσε ως τότε, μετατράπηκε σε ημιγυμνάσιο.

Στα 1930, ιδρύθηκε το πρώτο εκτός νησιού σωματείο· ο Σύλλογος των Απανταχού Σκιαθιτών, μ' έδρα την Αθήνα.

Στα 1937, ιδρύθηκε στη Σκιάθο αστική εμπορική σχολή.

Στη διάρκεια της γερμανοϊταλικής κατοχής υπήρχε στο νησί δίκτυο φυ-

Σκιάθος, άποψη του λιμανιού σε κομψό καδράρισμα, με την αισθητική του παλαιού φωτογράφου. (Φωτογραφικόν Πρακτορείον «Δ.Α. ΧΑΡΙΣΙΑΔΗΣ»).

γάδευσης συμμάχων στρατιωτικών με βασικό στέλεχος τη Σκιαθίτισσα Σεραϊνώ Κάλιαρου ή Καλιάρνα.

Στις 23.8.1944 οι Γερμανοί καταχτητές έκαψαν 180 σπίτια και σκότωσαν, είτε επιτόπου είτε αργότερα, εννιά Σκιαθίτες, ως αντίποινα για την αιχμαλωσία, από ομάδα της Εθνικής Αντίστασης, αξιωματικούς τους. (Μια Σκιαθίτισσα κάηκε ζωντανή στο πυρπολημένο σπίτι της).

Μετά την Κατοχή

Από τα 1947 άρχισε να λειτουργεί στο νησί γυμνασιακό παράρτημα του Α' Γυμνασίου Βόλου, το οποίον αργότερα έγινε ανεξάρτητο τριτάξιο γυμνάσιο κι εξελίχτηκε σ' εξατάξιο.

(Σήμερα στο νησί υπάρχουν νηπιαγωγείο, δημοτικό σχολείο, γυμνάσιο και λύκειο).

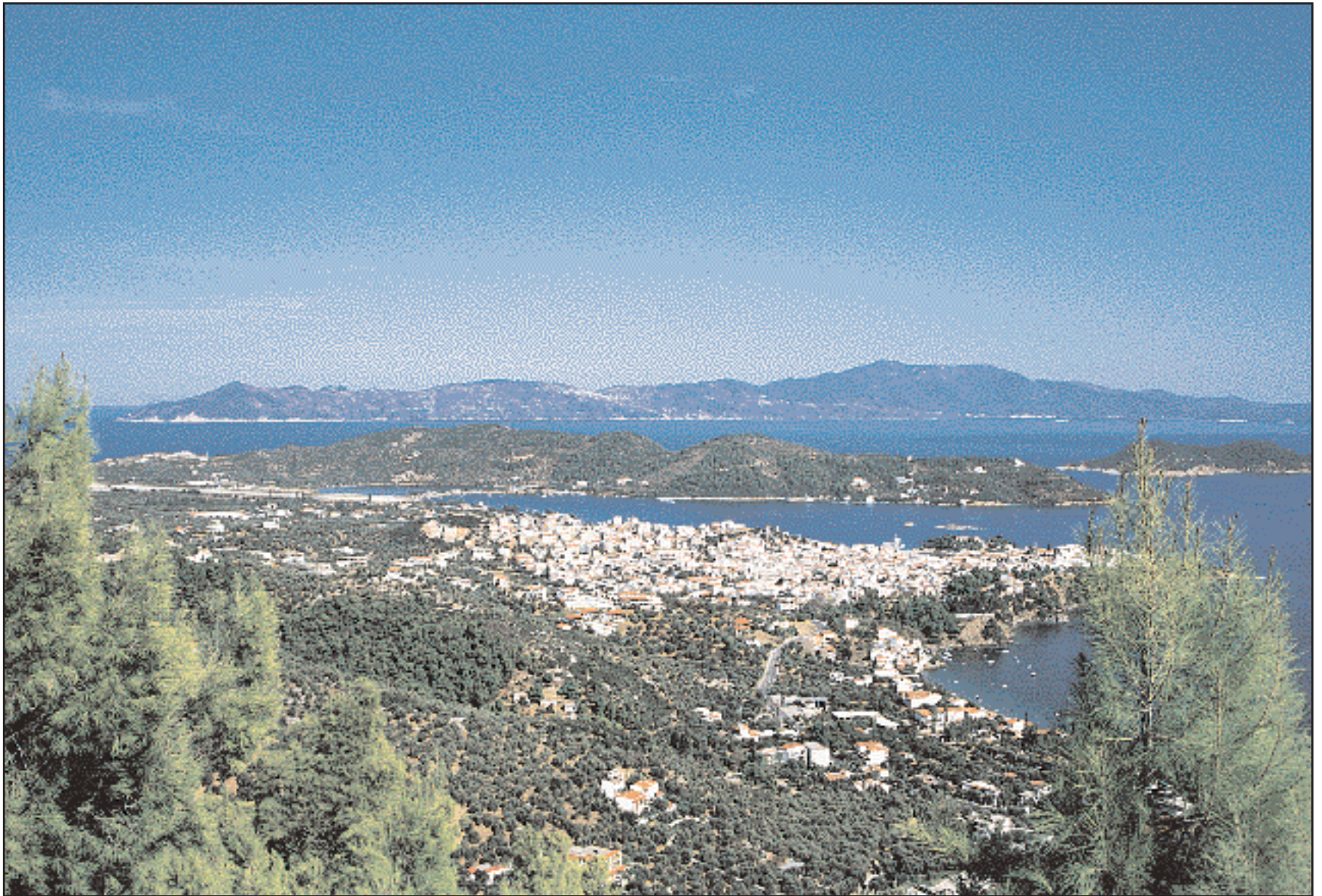
Στα 1954, απαλλοτριώθηκε η οικία του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, η οποία στα 1965 κηρύχτηκε ιστορικό διατηρητέο μνημείο και λειτουργεί ως μουσείο.

Διοικητικά το νησί υπάγεται στο νομό Μαγνησίας, παλαιότερα δε είχε υπαχθεί και στο νομό Ευβοίας.

Τέλος, σημειώνουμε ότι Σκιαθίτες λάβανε μέρος σε όλους τους αγώνες για την ελευθερία της Ελλάδας και ο «φόρος» του νησιού σε νεκρούς από τους βαλκανικούς πολέμους κι εδώ ξεπερνάει τα 30 άτομα.

Και κάτι για την προέλευση-ετυμολόγηση του ονόματος. Υπάρχουν οι εξής τρεις εκδοχές: Πρώτη, από τη σκιά που ρίχνει το Άγιον Όρος (Αθως). (Εκδοχή ποιητική μιν, αλλά καθόλου πειστική). Δεύτερη, από την πολίχνη Σκιά της Εύβοιας, απ' όπου ξεκίνησαν οι Χαλκιδαίοι για να 'ρθουν στο νησί. Και τρίτη, που είναι και η πιθανότερη, από την πολλή σκιά που δημιουργούν τα πολλά δέντρα του νησιού.

Οπωσδήποτε, όμως, εάν τ' όνομα είναι προελληνικό, τότε είναι δυσετυμολόγητο κι επομένως οι εκδοχές που αναφέρθηκαν προηγουμένως, ίσως, πρέπει να ξεχαστούν.

Πανοραμική εικόνα της Σκιάθου από δυτικά: Ο κόλπος, το λιμάνι με προέκταση τη λίμνη και στο βάθος η Σκόπελος.

Η Σκιάθος σήμερα

Η ραγδαία ανάπτυξη του τουρισμού, καθοριστικός παράγοντας στην οικονομική και κοινωνική ζωή του νησιού

Οι Κουκουναριές είναι ό,τι ομορφότερο έχει να επιδείξει το νησί. Το δάσος μαζί με τη λίμνη της Στροφυλιάς και την υπέροχη αμμουδιά αποτελούν έναν από τους τρεις υδροβιότοπους του νησιού. Τους χειμερινούς μήνες ξεχειμωνιάζουν εδώ πολλά αποδημητικά πουλιά, όπως κύκνοι, διάφορα είδη πάπιας, τσικνιάδες, κ.ά. Με ενέργειες της δημοτικής αρχής ο βιότοπος εντάχθηκε στα κοινοτικά προγράμματα περιβαλλοντικής προστασίας. Με μελέτες ολοκληρώνονται τα έργα προστασίας και αισθητικής αναμόρφωσης. (Φωτ.: Αχ. Ζιμετάκης)

Του **Αχιλλέα Ε. Ζιμετάκη**

Αρχισυντάκτη του περιοδικού «Με τον Βορρά τα κύματα»

ΓΙΑ ΝΑ γνωρίσει κάποιος σήμερα την πανέμορφη Σκιάθο, αρκεί να διασχίσει τα γαλανά νερά του Αιγαίου Πελάγους με πλοίο ή υδροπτερυγο από τον Αγ. Κωνσταντίνο ή Βόλο και το καλοκαίρι με αεροπλάνο από το αεροδρόμιο του Ελληνικού. Πριν ακόμη πλησιάσει από θάλασσα ή αέρα, αντικρίζοντας την καταπράσινη όψη του νησιού, θα γίνει μάρτυρας για το δώρο της φύσης στις Βόρειες Σποράδες. Δάση με τεράστια δένδρα κουκουναριάς και πεύκων, αμμώδεις παραλίες, αμμόφιλα φυτά και μοναδικοί αμμοθινοί σχηματισμοί. Το τοπίο αυτό σπάνια συναντάται πια, τόσο στην Ελλάδα όσο και στα υπόλοιπα μεσογειακά παράλια.

Αυτό το αιγαιοπελαγίτικο κομμάτι της γης γέννησε τον Άγιο των Ελληνικών Γραμμάτων», τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη ο οποίος την έκανε γνωστή στην Ελλάδα και τον κόσμο όλο. Στο νησί του Παπαδιαμάντη, το όνομά του, ο επισκέπτης θα το προφέρει πολλές φορές αφού θα περπα-

τήσει άπειρες φορές την ομώνυμη οδό, τον κεντρικό δρόμο που στεγάζει σχεδόν όλες τις δημόσιες υπηρεσίες και πολλά μαγαζιά. Θα συναντήσει την προτομή του πνευματικού πατέρα του νησιού, στην είσοδο της χερσονησίδας Μπούρτζι, που άλλοτε στέγαζε το δημοτικό σχολείο με δωρεά του Ανδρέα Συγγρού και σήμερα το Πνευματικό Κέντρο του Δήμου. Στο σπίτι του, που βρίσκεται κοντά στο λιμάνι και λειτουργεί ως μουσείο, θα νιώσει ρίγος μπροστά στο κρεβάτι που πέθανε.

Ραγδαία ανάπτυξη

Η σημερινή Σκιάθος δεν είναι πλέον η Σκιάθος του Παπαδιαμάντη ή του Μωραϊτίδη. Τα τελευταία τριάντα χρόνια έχει διαμορφωθεί και εξακολουθεί να διαμορφώνεται από την ισχυρή πίεση που προέρχεται κυρίως από την ανάπτυξη του τουρισμού. Ενα συνονθύλευμα ημεδαπών και αλλοδαπών που κατακλύζει το νησί για διακοπές ή μπίζνες. Οι μεν πρώτοι για ανέμελες διακοπές στις δαντελατές ακρογιαλιές με την πεντακάθαρη θάλασσα, οι δε δεύτεροι, για την εξασφάλιση των «προς το ζην» σε μια σχετικά σύντομη χρονική περίοδο.

Ο τουρισμός αποτελεί το σημαντικότερο στοιχείο της οικονομικής και κοινωνικής ζωής του νησιού και είναι η ανερχόμενη δύναμη της οποίας το μέγεθος μεγαλώνει από χρόνο σε χρόνο. Σήμερα δεν καλλιεργούνται αμπέλια, ούτε το λάδι είναι το κυριότερο προϊόν του νησιού. Τα οπωροκηπευτικά και τα αμνοερίφια δεν φτάνουν ούτε για τους ντόπιους. Σε αντίθεση, κάθε χρόνο αυξάνουν οι κάθε είδους επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών και πολλαπλασιάζονται τα δωμάτια προς ενοικίαση. Εάν αυτή η επιλογή απασχόλησης, με αποκλειστική παροχή υπηρεσιών και όχι την εκμετάλλευση του τουρισμού με άλλες -κυρίως παραγωγικές μορφές, όπως για παράδειγμα ιχθυοκαλλιέργειας, βιοτεχνίας, ελαφράς βιομηχανίας κ.ά.- οδηγήσει σε αδιέξοδο, θα το δείξει το μέλλον. Πάντως οι περισσότεροι Σκιαθίτες γνωρίζουν ότι ο τουρισμός έχει τόσα θετικά όσο και αρνητικά αποτελέσματα, επειδή εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το είδος τουρισμού, τη συμπεριφορά τουριστών και την ποιότητα των τουριστικών υπηρεσιών. Συμφωνούν επίσης, πως είναι αναγκαία η χάραξη γενικών στρατηγικών για σωστό σχεδιασμό και έλεγχο της μορφής του τουρισμού με έμφαση τις ιδιαιτερότητες που συμβάλλουν στη θετική ανάπτυξη.

Η τοπική αυτοδιοίκηση με αυτόν τον γνώμονα, και το γεγονός ότι ένας δήμος των 5.096 κατοίκων (απογραφή του 1991), το καλοκαίρι, μετατρέπεται σε δήμο των 30.000 και άνω κατοίκων, ξεκίνησε πριν από μερικά χρόνια την αναδιοργάνωση και αναβάθμιση των υπηρεσιών της, προσθέτοντας νέες όπως ταμείο, αστυνομία, συνεργείο επισκευών - κατασκευών, καθαριότητας ακτών, δασική προστασία, γραφεία Τύπου και δημοσίων σχέσεων. Στη συνέχεια δημιούργησε τρεις δημοτικές επιχειρήσεις. Την «ύδρευσης αποχέτευ-

Συνέχεια στην 8η σελίδα

Η εικόνα της Παναγίας της Εικονίστριας. Προς τα τέλη του 10ου αιώνα, ο γέροντας Συμεών, με οδηγό το φως που ακτινοβολούσε, βρήκε την εικόνα της Παναγίας επάνω σε κλαδιά. «Συνεργούντες όλοι οι χριστιανοί, βοηθούντων και των τότε ευρισκομένων Οθωμανών, διά το θαύμα αυτό της ευρέσεως της αγίας εικόνας», χτίστηκε το ομώνυμο Μοναστηράκι. Σήμερα τιμάται ως πολιούχος του νησιού. Κάθε χρόνο, παραμονή των Εισοδίων, η Εικόνα, από την εκκλησία των Τριών Ιεραρχών όπου φυλάσσεται, κομίζεται στο Μοναστηράκι, με πομπή. (Φωτ.: Αχ. Ζιμετάκης)

Εκατό μέτρα από την παραλία βρίσκεται το σπίτι του Παπαδιαμάντη. Χωρίς ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, έχει όμως ιστορική σημασία για το νησί. Το 1965 κηρύχθηκε ιστορικό διατηρητέο μνημείο. Συγκεντρώθηκε καθετί σχετικό με τη ζωή και το έργο του και λειτουργεί ως μουσείο.

Συνέχεια από την 7η σελίδα

σης», με μηχανοργάνωση και στελέχωση ανάλογου προσωπικού για την παροχή νερού, τη λειτουργία της αποχέτευσης και βιολογικού καθαρισμού (για 22.000 κατοίκους), τη «συγκοινωνιών» με δικά της λεωφορεία για την καλύτερη μετακίνηση των επισκεπτών, αλλά και των κατοίκων σε άγονα δρομολόγια και τελευταία, την «αναπτυξιακή» με κύριο έργο της όχι μόνο την πολιτιστική, τουριστική και οικονομική ανάπτυξη του νησιού, αλλά και την πληροφόρηση των κατοίκων με την έκδοση διμηνιαίου περιοδικού, την οργάνωση σεμιναρίων, και σύντομα με ραδιοφωνικό σταθμό. Στα «σκαριά» βρίσκεται επίσης η λειτουργία Κέντρου Επαγγελματικής Κατάρτισης και τοποθέτηση τηλεματικής στο Δήμο.

Σημαντικές ενέργειες γίνονται και στον πολιτιστικό τομέα. Τα Πνευματικά Κέντρα Εκκλησίας και Δήμου, η Μικτή Δημοτική Χορωδία, ο Σύλλογος Γυναικών, η Θεατρική Ομάδα, ο Διεθνής Σύλλογος Γυναικών, άλλοι σύλλογοι και οι καλοκαιρινές τρίμηνες εκδηλώσεις στο ανοιχτό θέατρο δείχνουν το ενδιαφέρον των κατοίκων στον πολιτισμό. Εξάλλου με τις «Ημέρες Βιολιού» που οργανώνονται φέτος για δεύτερη χρονιά, προβλέπεται η Σκιάθος να εξελιχθεί σε κέντρο της ελληνικής σχολής βιολιού.

Αδιαφορία του κράτους

Παρ' όλη όμως την επαγρύπνηση για τη σωστή αξιοποίηση της τουριστικής ανάπτυξης, με σεβασμό στο περιβάλλον και προτεραιότητα στις ανάγκες των κατοίκων, το κράτος φαίνεται να αδιαφορεί για το νησί. Δεν νομίζω να μη γνωρίζει την προ-

Ψαράδες της Σκιάθου στο νότιο λιμάνι «Ξενιτάροντας» τα δίχτυα, στη δεκαετία του '60. (Φωτ. Σπύρ. Μελετζής). Οι παραδοσιακές οικονομικές δραστηριότητες του νησιού ατόνησαν. Η καλλιέργεια αμπελιού και η παραγωγή λαδιού σταμάτησαν. Οι έρχουν στραφεί στον τουρισμό με τα θετικά και τα αρνητικά του. Και το βάρος για την αναβάθμισή του φέρει μόνη η Τοπική Αυτοδιοίκηση, με σειρά δραστηριοτήτων που αναπτύσσει.

σφορά της Σκιάθου στην εθνική οικονομία.

Με στοιχεία του 1994, σ' αυτό το νησί των μόλις 47 τετ. χλμ. εισρέουν περισσότερα από 17 δις. ελεγχόμενου (ταξιδιωτικού) συναλλάγματος και προσφέρει απ' ευθείας στον προϋπολογισμό του κράτους 1 δις. (340

εκατ. από φόρο εισοδήματος και 200 εκατ. από ΦΠΑ). Καταναλώνει το 55% της ηλεκτρικής ενέργειας των Βορ. Σποράδων και οι εισπράξεις της ΔΕΗ (πριν από την αύξηση της αρχής του χρόνου) ξεπέρασαν τα 400 εκατ. Η Σκιάθος έρχεται δεύτερη σε τηλεπικοινωνιακή κίνηση στο νομό Μα-

γνησίας δίνοντας 465 εκατ. στον ΟΤΕ. Οι επισκέπτες του Κέντρου Υγείας ήταν 31.625 άτομα και η Ολυμπιακή στους δέκα μήνες που «πέταξε» μετέφερε 26.990 επιβάτες.

Γιατί άραγε ο ΕΟΤ να μην εκδίδει αφίσα της Σκιάθου, γιατί το υπουργείο Τουρισμού να μη διαφημίζει ποτέ το νησί σε έντυπα του εσωτερικού και του εξωτερικού, γιατί ο ΟΤΕ να μην κυκλοφορεί τηλεκάρτες με τη Σκιάθο, γιατί η ΔΕΗ να θέλει να καταστρέψει την όψη του νησιού με την εγκατάσταση τριάντα πυλώνων και άλλων τόσων περίπου ιστών, γιατί ο ΕΛΤΑ να μην κυκλοφορεί γραμματόσημα με τη Σκιάθο, γιατί το υπουργείο Πολιτισμού να μη συμπεριλαμβάνει τη Σκιάθο στο Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων, γιατί το υπουργείο Υγείας να αδιαφορεί για το Κέντρο Υγείας που έχει ελλείψεις σε προσωπικό και μηχανολογικό εξοπλισμό, γιατί η Γραμματεία Αθλητισμού να αγνοεί τους νέους και να μην ενδιαφέρεται για την κατασκευή ενός κλειστού γυμναστηρίου, γιατί η Ολυμπιακή να θεωρεί ασύμφορες τις πτήσεις του χειμώνα, γιατί οι αρχαιολογικές υπηρεσίες να μην κάνουν ανασκαφές στη θέση Κεφάλι, όπου την αρχαία εποχή υπήρξε συνοικισμός, στο Κάστρο όπου έζησαν οι Σκιαθίτες από τη βυζαντινή εποχή μέχρι και τα χρόνια της ελληνικής επανάστασης ή στους βυθούς του νησιού, γιατί το υπουργείο Αιγαίου να θεωρεί τη Σκιάθο νησί χερσαίου νομού και να μην τη χρηματοδοτεί όπως τα νησιά του Αιγαίου (αφού ισχύει μειωμένος συντελεστής ΦΠΑ), γιατί οι Έλληνες να μη γνωρίζουν ότι στη Σκιάθο κατασκευάστηκε και ευλογήθηκε η πρώτη Ελληνική Σημαία και ότι εδώ δόθηκε ο όρκος της ελευθερίας...

Τα Λαλάρια πριν από 30-35 χρόνια σε φωτογραφία του Σπ. Μελετζή. Μικρή βραχοκύκλωτη ακρογιαλιά, κατάσπαρτη από χρωματιστά βότσαλα. Κατά εκατοντάδες ταξιδεύουν κάθε χρόνο για να γίνουν διακοσμητικά αντικείμενα.

Τα σκιαθίτικα σπίτια

Στοιχεία της λαϊκής αρχιτεκτονικής χαρακτήρισαν και διαμόρφωσαν την πόλη της Σκιάθου

Της Πηνελόπης Παπαδημητρίου

Αρχιτέκτονος - Μηχανικού

Η ΠΟΛΗ της Σκιάθου είναι ο μοναδικός οικισμός του νησιού, με 5.000 περίπου μόνιμους κατοίκους. Είναι σχετικά νέος οικισμός, χτισμένος το 1829 στη θέση της αρχαίας πόλης, στο Ν.Α. μέρος του νησιού, σ' έναν απάνεμο κόλπο που τον χωρίζει στα δύο το νησί Μπούρτζι.

Τα σπίτια είναι λιτά. Μικρά, ως επί το πλείστον διώροφα, κτισμένα το ένα πλάι στο άλλο, χωρίς αυλή ή με πολύ μικρή αυλή, με σκεπή από κεραμίδια και μικρά κουφώματα. Οι δρόμοι είναι στενοί, γραφικοί, χαραγμένοι τυχαία και στρωμένοι με πέτρινες πλάκες (καλντερίμια). Στα σημεία που οι δρόμοι στενεύουν, οι γωνίες των σπιτιών είναι κομμένες σε «φαλτσογωνίες» για να διευκολύνεται η κίνηση φορτωμένων ζώων και πεζών. Εκτός από τα σπίτια που προαναφέραμε, υπάρχουν ελάχιστα αρχοντικά, καθώς και μερικές καινούργιες κατασκευές βασισμένες σε αστικά πρότυπα.

Αγροτικός τύπος

Στα μικρά σπίτια του χωριού, που είναι αγροτικού τύπου, διακρίνουμε δύο τύπους. Στον έναν, όλοι οι βοηθητικοί χώροι (αποθήκες, τουαλέτα κ.λπ.) είναι συγκεντρωμένοι στο ισόγειο, ενώ στον όροφο βρίσκονται οι χώροι διαμονής της οικογένειας. Ο όροφος εδώ είναι προσπελάσιμος από εξωτερική σκάλα πέτρινη που καταλήγει σε χαλιάτι. Ο άλλος τύπος έχει στο ισόγειο το μαγειρείο, το υπνοδωμάτιο, την τραπεζαρία και την αποθήκη, ενώ ο όροφος είναι ένα δωμάτιο «αβέρτο» (δηλ. αδιαίρετο), η σάλα. Αυτή επικοινωνεί με το ισόγειο είτε με εξωτερική πέτρινη σκάλα είτε με εσωτερική ξύλινη.

Τα ελάχιστα αρχοντικά του οικισμού ανήκαν σε παλιούς καπετάνιους που βρίσκονταν σε καλύτερη οικονομική κατάσταση. Αρκετά μεγαλύτερα, διώροφα με ημιυπόγειο ή τριώροφα, με τη σάλα να δεσπόζει στον τελευταίο όροφο. Εδώ δεν λείπουν τα ανάλογα ανάγλυφα σύμβολα και οικόσημα, τα περίτεχνα πλακάκια, οι διακοσμημένες οροφές, καθώς και οι μεγάλες στρωμένες με σχιστόπλακες αυλές.

Επί μέρους στοιχεία

Η αρχιτεκτονική διαμόρφωση των επί μέρους στοιχείων των σκιαθίτικων σπιτιών είναι προσαρμοσμένη στις ανάγκες των κατοίκων και το κλίμα. Πολλές επιδράσεις έχει δεχθεί από τη Μακεδονία, το Πήλιο, από τα νεοκλασικά στοιχεία που συναντάμε σε αστικές περιοχές, καθώς και από τους Τηνιακούς μαστόρους που δούλεψαν κατά καιρούς στο νησί.

Η αυλόπορτα είναι συνήθως διψαλλη, ξύλινη, με υπέρθυρο ευθύ-

Λιθόστρωτος δρόμος με ανάβαθο αυλάκι όμοιο με ερπετό. «...Παρά το λιθόστρωτο, δι ου ανήρχετο τις εις την άνω ενοριαν, εκεί όπου δεν ήτο πλέον αγορά, αλλά και όχι έξω της αγοράς εξ ολοκλήρου, ήτο το μαγαζί...», περιγράφει ο Παπαδιαμάντης την πόλη της Σκιάθου, η οποία υπακούοντας σε σύγχρονες και ξένες επιθυμίες, καταφεύγει κι αυτή στις πλάκες του μπετόν.

γραμμο ή με μικρή σκεπή με κεραμίδια ή με τριγωνικό σχήμα υπό μορφή αετώματος.

Τα παράθυρα είναι λίγα και μικρού μεγέθους, προστατευμένα από σιδερένια κάγκελα στο ισόγειο. Αντίθετα στον όροφο, έχουν σανιδωτά παραθυρόφυλλα όπως τα περισσότερα μεταβυζαντινά αιγαιοπελαγίτικα παράθυρα. Στα αρχοντικά συναντάμε παραθυρόφυλλα γαλλικού τύπου, σε παράθυρα πλαισιωμένα με διακοσμητική ταινία από σοβά, λευκή, λεία, διαφοροποιημένη από τον υπόλοιπο τοίχο.

Τα μπαλκόνια είναι μικρά, με υποστηρίγματα είτε μαρμάρια διακο-

σμημένα με ανάγλυφους έλικες και ρόδακες είτε σιδερένια με μορφή συνήθως ελικοειδή.

Ως προς τα εξωτερικά χρώματα, όπως σε όλα τα αιγαιοπελαγίτικα νησιά έτσι κι εδώ ο ασβέστης είναι το πιο συνηθισμένο υλικό για το βάψιμο των εξωτερικών τοίχων, στους οποίους συχνά συναντάμε και το γνωστό «σαρδέλωμα» (μικρές οριζόντιες γραμμές στις όψεις των σπιτιών) στοιχείο της λαϊκής νησιώτικης αρχιτεκτονικής του τόπου μας.

Ένα από τα συνηθισμένα σπίτια αγροτικού ρυθμού του χωριού είναι και το σπίτι του Παπαδιαμάντη. Χωρίς ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέ-

ρον, έχει ιστορική σημασία για τον τόπο, αφού υπήρξε το καταφύγιο ενός από τους σημαντικότερους Έλληνες συγγραφείς.

Ο σημερινός επισκέπτης της Σκιάθου θα δει όλα αυτά τα στοιχεία της λαϊκής αρχιτεκτονικής που περιγράψαμε. Θα βρει όμως στο δρόμο του και πολλά κτίρια χωρίς ιδιαίτερη μορφή και χαρακτήρα που δεν εντάσσονται στη φυσιογνωμία του νησιού. Θα μπορούσαν να λείπουν, εάν ο τουρισμός δεν είχε εισχωρήσει τόσο βίαια σε ορισμένες γειτονιές, πριν προλάβουν οι τοπικές αρχές και οι κάτοικοι να οργανωθούν σωστά για να τον αντιμετωπίσουν.

Αγιογραφικός διάκοσμος

Οι τοιχογραφίες των εκκλησιών και μοναστηριών αποτελούν αξιόλογα δείγματα καλλιτεχνικής δημιουργίας

Του **Τριαντάφυλλου Δημ. Παπαζήση**

Πολιτικού Μηχανικού

Η μετριόφρων άποψη που έχει διατυπωθεί παλιότερα από Σκιαθίτη μελετητή ότι «τα μοναστήρια της Σκιάθου δεν έχουν να παρουσιάσουν κάτι το εξαιρετικό σε τέχνη ή σε πλούσιο διάκοσμο δεν ανταποκρίνεται απόλυτα στην πραγματικότητα. Αντιθέτως οι τοιχογραφίες που σώζονται σε πέντε μνημεία του νησιού, αν και δεν διατηρούνται σε καλή κατάσταση, αποτελούν αξιόλογα δείγματα αγιογραφικής τέχνης στις Βόρειες Σποράδες.

Κατάγραφα είναι σήμερα στη Σκιάθο τα καθολικά των μονών Εικονίστριας και Κεχρεάς, ενώ τμήματα του παλιού αγιογραφικού διακόσμου σώζονται στο ναό του Χριστού στο Κάστρο και στο καθολικό του μοναστηριού του Γενεθλίου του Προδρόμου του Παρθένη. Μερικώς τοιχογραφημένο, συγκεκριμένα δε στο ιερό του, είναι το καθολικό του μοναστηριού του Ευαγγελισμού, του μό-νου εν ενεργεία στο νησί.

Καθολικό της μονής του Ευαγγελισμού

Στο βόρειο μισό της κόγχης του αγίου βήματος, μεταξύ των ποδιών των ιεραρχών Γρηγορίου του Θεολόγου και Ιωάννου του Χρυσόστομου αναγράφεται με πεζά γράμματα η εξής επιγραφή ανιστόρησης του ιερού: «αωκβ / Νοεμβρίου 11 / διά χειρός Βενι / αμην μονα / χού θαλασσιού / ιερέως και Μα / καρίου ιεροδιακό / νου των αυταδέλων» (=1822). Πρόκειται για τη μόνη επιγραφή αγιογράφησης που σώζεται σήμερα στη Σκιάθο, αφού οι κτητορικές επιγραφές των μοναστηριών της Εικονίστριας και της Κέχρεας που σώζονταν παλιότερα έχουν δυστυχώς καταστραφεί ή έχουν καταστεί εξίτηλες.

Το μοναστήρι του Ευαγγελισμού ιδρύθηκε στα μέσα του 1794 από δυο ιερομόναχους της Σκήτης του Αγίου Βασιλείου της μονής Μεγίστης Λαύρας, τον Σκιαθίτη Γρηγόριο Χατζησταμάτη και τον Νήφωνα που έφερε το όνομα του οσίου Νήφωνος του εν τω Αθω που ασκήτευσε και αυτός στα όρια της Μεγίστης Λαύρας. Ο ιερομόναχος Νήφων αναχώρησε το 1770 από το Άγιο Όρος, όπου το 1754 είχε ξεσπάσει το κίνημα των Κολλυβάδων και πήγε στην Ικαριά μαζί με άλλους Κολλυβάδες όπου στη θέση Λευκάδα, κοντά στον Άγιο Κήρυκο, ίδρυσε τη μονή Ευαγγελισμού. Από εκεί ήλθε στη Σκιάθο και έκτισε το ομώνυμο μοναστήρι, προς τιμή του δε οι αγιογράφοι που φιλοτέχνησαν αργότερα τις τοιχογραφίες του ιερού του καθολικού της μονής συμπεριέλαβαν στο έργο τους και τον ομώνυμο του Πατριάρχη Κων/πολης Νήφωνα Β' (που πατριάρχησε τρεις φο-

Μια σπάνια παράσταση του Αγίου Μερκουρίου να θανατώνει τον Αποστάτη Ιουλιανό. Νωπογραφία των αρχών του 17ου αιώνα στο ναό του Χριστού στο Κάστρο. Η παράσταση προέρχεται απ' την Καππαδοκία. Ο Παπαδιαμάντης την περιγράφει λεπτομερώς στο διήγημα «Στο Χριστό στο Κάστρο», ενώ αναφορά υπάρχει και στον «Λαμπριάτικο Ψάλτη», όταν ξεσπά εναντίον των «διαφωτιστών» της εποχής. Αναφορά βρίσκουμε και στον Μωραϊτίδη, στο υπόμνημα για το διήγημα «Σκαλικάνζαρος».

ρές: α' 1486 - 1489, β' 1497 - 1498 και γ' 1502).

Παράλληλα απεικόνισαν και έναν άλλο Πατριάρχη Κων/πολης, τον Φλαβιανό (447 - 449) ομώνυμο του λόγιου ηγουμένου του μοναστηριού, η πρώτη ηγουμενεία του οποίου (1816 - 1821) είχε λήξει περίπου ένα χρόνο πριν από την αγιογράφηση του ιερού του καθολικού.

Τοιχογραφία του πατριάρχη Φλαβιανού δεν απαντάει παυθενά αλλού στην Ελλάδα. Μόνο στη Φανερωμένη Παππαδάτων Ηπείρου και στους Αγίους Αποστόλους Μολυβδοσκεπά-

στου υπάρχει αγιογραφία του όσιου Φλαβιανού.

Σπανιότατο επίσης είναι και το ότι στο ιερό του καθολικού εικονίζεται ο μάρτυς Βικέντιος, καθ' όσον στο ιερό ιστορούνται συνήθως μόνον ιεράρχες και διάκονοι. Ο Βικέντιος βέβαια υπήρξε και διάκονος, αλλά η παρουσία του εδώ οφείλεται μάλλον στην επιθυμία των αγιογράφων να τιμήσουν το λόγιο ηγούμενο της μονής Βικέντριο (1821).

Εκτός από τους προαναφερθέντες Ιωάννη τον Χρυσόστομο και Γρηγόριο τον Θεολόγο στο ιερό εικονίζεται

και ένας τρίτος πατριάρχης Κων/πολης, ο Γερμανός. Επίσης οι πατριάρχες Ιεροσολύμων Κύριλλος και Μόδεστος, οι πατριάρχες Αλεξανδρείας Αθανάσιος, Πέτρος και Κύριλλος και ο αρχιεπίσκοπος Αντιοχείας Ιγνάτιος ο Θεοφόρος ο ιερομάρτυς. Ακόμη ο ιερομάρτυς Χαραλάμπης, οι ιερομάρτυρες επίσκοποι Βαβύλας Αντιοχείας, Ευσέβιος Σαμοσάτων, Ελευθέριος Ιλλυρικού, Αντίπας Περγάμου, Αθηνογένης Πηδαχθός, Πατρικιος Προύσης και Διονύσιος Αθηνών. Ενας άλλος επίσκοπος Αθηνών ο Ιερόθεος περιλαμβάνεται μεταξύ των

τοιχογραφιών των επισκόπων του ελλαδικού χώρου (Αχιλλέως Λάρισας, Ιωσήφ Θεσσαλονίκης, Ανδρέας Κρήτης), ενώ από τους εκτός Ελλάδος επισκόπους έχουν τιμηθεί οι Βασίλειος Καισαρείας, Σπυρίδων Τριμιθούντος, Νικόλαος Μύρων, Αμβρόσιος Μεδιολάνων και οι πάπες Ρώμης Σίλβεστρος, Μαρτίνος και Γρηγόριος ο Διάλογος.

Αξιομνημόνευτο τέλος είναι και το σε 12σύλλαβους στίχους τετράστιχο που αναγράφεται με πεζά γράμματα μεταξύ των ιεραρχών της κόγχης του αγίου Βήματος και της υπεράνω αυτών Πλατυτέρας.

«Βλέψον, ιερεί, τον θυόμενον άρτον

ούτος φλοξ εστίν, ουχ η ποτέ εν βάτω

αλλά φλοξ φλογός και φλόγινη ρομφαία

άπποντ' αναιδώσ φλέγουσα ιερέα»

Το ανωτέρω τετράστιχο και παραλλαγή ενός παρόμοιου που περιέχεται στην «Ερμηνεία της Βυζαντινής Ζωγραφικής Τέχνης» του Διονυσίου από τη Φουρνά και ενός πεντάστιχου που αναγράφεται στο ναό του Προδρόμου Αφετών Πηλίου.

Εκκλησία του Χριστού στο Κάστρο

Τους τοίχους της κοσμούν οι παλιότερες τοιχογραφίες που σώζονται στο νησί και θα έγιναν την εποχή και ίσως με έξοδα του επισκόπου Σκιάθου και Σκοπέλου Ιγνατίου (1621) και τούτο διότι το 1935 που ο Γιάννης Φραγκούλας δημοσίευσε το έργο του «Η επισκοπή Σκιάθου διά μέσου των αιώνων» σώζονταν, όπως αναφέρει ο συγγραφέας¹, ακέφαλη τοιχογραφία του Ιγνατίου περιβεβλημένου τον αρχιερατικό του μανδύα.

Οι περισσότερες τοιχογραφίες σώζονται στο νότιο τοίχο του ναού όπου στην κατώτερη αγιογραφική σειρά εικονίζονται ολόσωμοι κάτω από ζωγραφιστές αφίδες ο άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος, ο απόστολος Παύλος, ο μεγαλομάρτυς Γεώργιος, οι στρατιωτικοί άγιοι Θεόδωρος ο Τείρων και Ισίδωρος ο εν Χίω, ο μάρτυρας Κήρυκος που στραμμένος προς τη μητέρα του, την αγία Ιουλίτα, της δείχνει το κεφάλι του που του το έσπασε ο ηγεμόνας της Ταρσού της Κιλικίας Αλέξανδρος ρίχνοντάς τον στα σκαλοπάτια του ναού.

Ακολουθούν ο άγιος Μερκούριος σε σπάνια απεικόνισή του, λογχίζοντας δηλαδή τον Ιουλιανό την Παραβάτη² και οι άγιοι Ευστάθιος ο Πλακίδας και Λεόντιος.

Ψηλότερα εικονίζονται σε στηθάρια 18 από τους 40 μάρτυρες που άθλησαν στη Σεβάστεια, ενώ στον ίδιο τοίχο θα εικονίζονταν άλλοι δύο, που είναι σήμερα ασβεστωμένοι, οι δε υπόλοιποι θα κατελάμβαναν την αντίστοιχη αγιογραφική σειρά του βόρειου τοίχου, όπου σήμερα σώζονται μόνον 7.

Στην τρίτη αγιογραφική σειρά του νότιου τοίχου ο διάκονος Πρόχορος γράφει το Ευαγγέλιο που του υπαγορεύει ο εικονιζόμενος στο ιερό Ιωάννης ο Θεολόγος. Η παράσταση διχοτομήθηκε από το ξυλόγλυπτο τέμπλο που τοποθετήθηκε το 1695, μετά δηλ. την αγιογράφηση του ναού.

«Η Προδοσία», παράσταση στην εκκλησία της Γεννήσεως του Χριστού στο Κάστρο. Νωπογραφία των αρχών του 17ου αιώνα, στον νότιο τοίχο.

Η ύπαρξη της τοιχογραφίας αυτής στην πιο πάνω θέση οδηγεί στο συμπέρασμα ότι στο άλλο άκρο του νότιου τοίχου, καθώς και στα απέναντί τους αντίστοιχα άκρα του βόρειου τοίχου θα εικονίζονταν οι άλλοι τρεις Ευαγγελιστές.

Μετά τον Πρόχορο παριστάνονται ο Μυστικός Δείπνος, η Μεταμόρφωση, η Προσευχή στη Γεθημανή, η

προδοσία του Ιούδα, η Κρίση Αννα και Καϊάφα και η Κρίση του Πιλάτου, άρα στην ανώτατη αγιογραφική ζώνη του ναού για την οποία κάνει λόγο ο Γιάννης Φραγκούλας³ και που είναι σήμερα τελείως κατεστραμμένη, λόγω των διαδοχικών επισκευών και ασβεστοχρίσεων του ναού, θα εικονίζονταν οι χρονολογικά προηγούμενες των προαναφερθέντων σκηνές,

δηλ. ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου, η Γέννηση του Χριστού κ.λπ.

Στην τρίτη αγιογραφική σειρά του βόρειου τοίχου διακρίνονται οι παραστάσεις «Ο Χριστός ιώμενος τον εκ γενετής τυφλό», η Παραβολή του Ασώτου και το Συμπόσιο του Ηρώδη, άρα τις δύο ανώτερες σειρές του τοίχου αυτού θα στόλιζαν σκηνές α-

Συνέχεια στην 12η σελίδα

Ο «Παντοκράτωρ» και η «αρχαγγελική λειτουργία». Πολυπρόσωπη σύνθεση στον τρούλλο της μονής της Παναγίας της Κεχριάς. Σύμφωνα με μαρτυρία, ζωγραφίστηκε το 1745. (Φωτ. Τριαντ. Παπαζήσης).

Συνέχεια από την 11η σελίδα

πό το Πάθος, τη διδασκαλία και τα θαύματα του Ιησού, καθώς και σκηνές από τη ζωή του Προδρόμου.

Τέλος στο ιερό του ναού εικονίζονται η Γέννηση της Θεοτόκου, «η Επτά Βηματίσασα», τα Εισόδια της Θεοτόκου και η Πεντηκοστή, καθώς και οι ιεράρχες Κύριλλος Αλεξάνδρας, Ευτύχιος Πατριάρχης Κων/πολης και Γρηγόριος Ακραγαντίνων.

Καθολικό της μονής Γενεθλίου του Προδρόμου του Παρθένη

Ο άγνωστος αγιογράφος του ναού αυτού επανέλαβε στο νότιο τοίχο του, στην ίδια περίπου στάση και κάτω από ζωγραφιστές αψίδες, την πρώτη τριάδα των ολόσωμων αγίων που θα είχε θαυμάσει στο Χριστό στο Κάστρο, δηλ. τους αγίους Ιωάννη τον Πρόδρομο, Παύλο και Γεώργιο, καθώς και τους αγίους Ιουλίτα και Κήρυκο ο οποίος όμως εδώ αντί να δείχνει στη μητέρα του το κεφάλι του, όπως στο Χριστό στο Κάστρο, κρατεί ενεπίγραφο ειλητήριο με μισοσβησμένη επιγραφή ενώ από το πάνω μέρος της παράστασης η χείρ Κυρίου που προβάλλει μέσα από σύννεφο ευλογεί τον μάρτυρα.

Άλλες τοιχογραφίες της κατώτερης αγιογραφικής σειράς του νότιου

τοίχου είναι οι άγιοι Προκόπιος, Αναστασία η Φαρμακολύτρια και Ευσάθιος ο Πλακίδας μαζί με τα παιδιά του Θεόπιστο και Αγάπιο και τη γυναίκα του Θεοπίστη. Στη μεσαία αγιογραφική σειρά εικονίζεται το γενεαλογικό δένδρο του Χριστού και συγκεκριμένα δεξιά μεν από την παράσταση των αγίων Κηρύκου και Ιουλίτας οι πριν από τη μετοικεσία Βαβυλώνος προπάτορες, αριστερά δε οι μετά τη μετοικεσία Βαβυλώνος.

Καθολικό της μονής Κοίμησης της Θεοτόκου Κεχρεάς

Σύμφωνα με την κτητορική του επιγραφή που είναι σήμερα κατεστραμμένη, έχει όμως ευτυχώς διασωθεί από τον αρχαιόφιλο Σκιαθίτη γιατρό Σταμάτη Βιδελινή, ο ναός αυτός αγιογραφήθηκε το 1745 με έξοδα του ηγούμενου της μονής Γρηγορίου Αννη που παριστάνεται κρατώντας ομοίωμα της εκκλησίας.

Πάνω από την παράσταση αυτή αρχίζουν οι σκηνές του Ακαθίστου Υμνου που συνεχίζονται περιμετρικά και στο δυτικό και βόρειο τοίχο.

Στα μέτωπα των τεσσάρων τόξων που βαστάζουν τον τρούλο εικονίζονται πάλι οι 40 μάρτυρες εν Σεβαστεία, ανά 10 σε κάθε τόξο. Κάτω από το γείσο που περιτρέχει τη βάση

«Ο Άγιος Ευστάθιος ο Πλακίδας» με τον υιό του «Θεόπιστο». Νωπογραφία στο μοναστήρι του Αη Γιάννη του Παρθένη. Ιδρύθηκε τον 17ο αιώνα από τον Σκιαθίτη μοναχό Παρθένιο, στον οποίον οφείλει και το όνομά του. Τελευταία ανακαίνιση της Μονής, το 1895, από τον Αλεξ. Μωραϊτίδη. (Φωτογρ. Τριαντ. Παπαζήσης).

του τρούλου παριστάνονται ιεράρχες, πράγμα σπάνιο για τη θέση αυτή καθ' όσον συνήθως οι ιεράρχες περιορίζονται στο ιερό.

Στο ιερό του εξεταζόμενου καθολικού εικονίζεται μεταξύ άλλων ιεραρχών και ο πρώτος ιεράρχης Ιεροσολύμων, ο Ιάκωβος που φέρει αντί του συνήθους επεξηγηματικού τίτλου «αδελφός» τον σπανιότατο τίτλο «αδελφός του Χριστού».

Δεν θα επεκταθώ σε περιγραφή των υπολοίπων τοιχογραφιών του ναού που είναι όπως προαναφέρθηκε κατάγραφος.

Καθολικό της μονής της Παναγίας Εικονίστριας

Η κτητορική επιγραφή, που αφορούσε στις παλαιότερες τοιχογραφίες του ναού και αναγόταν στο 1741, έχει καταστεί εξίτηλη, δημοσιεύτηκε όμως παλιότερα από τον Γιάννη Φραγκούλα.

Οι τοιχογραφίες του κατάγραφου ναού είναι μαυρισμένες από τους καπνούς που δεν μπόρεσαν όμως να βλάψουν τον μεταγενέστερο Παντοκράτορα του τρούλου (φιλοτεχνήθηκε το 1805) γιατί πριν να φθάσουν σ' αυτόν απάγονταν στο ύπαιθρο από τα παράθυρα του τρούλου.

Γύρω από τον Παντοκράτορα ανα-

γράφεται η ευαγγελική περικοπή (Ιωαν. 8, 12-13).

«Εγώ ειμί το φως του κόσμου· ο ακολουθών εμοί ου μη περιπατήσει εν τη σκοτία αλλ' έξει το φως της ζωής· είπον ουν αυτώ οι Φαρισαίοι· ου περί σεαυτού μαρτυρείς· η μαρτυρία σου ουκ εστιν αληθής».

Η περιμετρική αυτή αναγραφή της περικοπής στον τρούλο αποτελεί σπανιότατο παράδειγμα. Συνήθως μόνον ο πρώτος από τους δύο στίχους της απαντάται στο ανοιχτό ευαγγέλιο που κρατεί ο Παντοκράτορας στις απεικονίσεις του, είτε σε τοιχογραφίες, είτε σε εικόνες.

Από το προηγούμενο, αλλά και από άλλα προεκτεθέντα παραδείγματα καταδεικνύεται ότι οι αγιογράφοι που εργάστηκαν στη Σκιάθο προσπάθησαν και πέτυχαν να πρωτοτυπήσουν και άφησαν πίσω τους έργα ρεαλιστικά και γεμάτα πνοή. Επομένως ο αγιογραφικός πλούτος των εκκλησιαστικών μνημείων της Σκιάθου, όπου και σε όση έκταση σώζεται, πρέπει να τύχει της δέουσας προσοχής, συντήρησης και προβολής.

Σημειώσεις:

1) *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών*, τ. ΙΑ (1935), σ. 113.

2) *Με την τοιχογραφία αυτή έχει ασχοληθεί διεξοδικά ο Δημήτρης Τριανταφυλλόπουλος στο Α' Συνέδριο Μελετών Σκιάθου (24-27 Νοεμβρίου 1988).*

3) *Χριστιανικά μνημεία της Σκιάθου, Θεσσαλονίκη 1955*, σ. 32.

Η Μονή του Ευαγγελισμού. Το 1794 μια ομάδα κολυβάδων μοναχών από το Άγιον Όρος, με επικεφαλής τον ιερομόναχο Νήφωνα, τον Κοινοβιάρχη και τον Σκιαθίτη ιερομόναχο Γρηγόριο Χατζησταμάτη, από πλούσια παλιά σκιαθίτικη οικογένεια, ήλθαν εδώ και έκτισαν το Μοναστήρι, στα κτήματα του δευτέρου. «Η ιστορία της Μονής ταύτης είναι σχεδόν και η ιστορία της νήσου κατά το τέλος του 1Η αιώνας και μέχρι του τέλους της Ελληνικής Επανάστασης αυτή υπήρξε το κέντρο της σκιαθικής δράσεως καθ' άπασαν την περίοδον ταύτην...». Τρύφ. Ευαγγελίδης, «Η νήσος Σκιάθος και αι περί αυτήν νησίδες». (Φωτ. Αχ. Ζιμετάκης).

Εκκλησίες και μοναστήρια

Διακρίνεται η μεταβυζαντινή παράδοση με επιδράσεις βυζαντινής, αγιορείτικης και νησιώτικης αρχιτεκτονικής

Του **Αλέξη Δημ. Αλεξίου**

Δρος Ιστορίας Αρχιτεκτονικής, καθηγητή

Η ΝΗΣΟΣ Σκιάθος ανήκει στο σύμπλεγμα των Βορείων Σποράδων και βρίσκεται ανατολικά του Πηλίου. Από τον 4ο π.Χ. αιώνα, είναι γνωστή η αρχαία πόλη της Σκιάθου. Γνωρίζουμε ότι ο βυζαντινός στόλος κατέπλευσε στο λιμάνι της Σκιάθου τον 7ο αιώνα. Από το 1204 έως τον 17ο αιώνα η Σκιάθος έζησε υπό την κυριαρχία Ενετών ή Τούρκων. Τον 14ο ή 15ο αιώνα οι Σκιαθίτες λόγω των πειρατικών επιδρομών, βρήκαν καταφύγιο στον βορειότερο βράχο του νησιού και ίδρυσαν τον μεσαιωνικό οικισμό, το Κάστρο, όπου και έζησαν έως το 1829. Τότε επέστρεψαν στην περιοχή της αρχαίας πόλης και εκεί έκτισαν τη σημερινή πόλη.

Οι παλαιότερες από τις σωζόμενες σήμερα εκκλησίες της Σκιάθου ανάγονται στην περίοδο της Τουρκοκρατίας. Με τις οικονομικές, πολιτιστικές και λοιπές εξελίξεις που αρχίζουν να εμφανίζονται στα νησιά του

Συνέχεια στην 14η σελίδα

Η μονή της Παναγίας της Κεχριάς, κτίσμα του 17ου αιώνα. Βρίσκεται μέσα στον ελαιώνα της ομώνυμης κοιλάδας. Τα διακοσμητικά πινάκια (πιάτα) του 16ου ή 17ου αιώνα, αυτά που αναφέρει ο Παπαδιαμάντης στο διήγημα «Πεποικιλμένη», προέρχονται από τα εργαστήρια της Νίκαιας στη Βιθυνία.

Το μοναστηράκι της Παναγίας της Εικονίστριας ή Κουνίστρας. Η ιερή εικόνα της Παναγίας της Κουνίστρας είναι η πολιούχος του νησιού. Από τα χρόνια του Οθωνα μεταφέρθηκε στον Μητροπολιτικό Ναό των Τριών Ιεραρχών στην πόλη. Επεκράτησε από τότε η συνήθεια, κάθε χρόνο, παραμονή των Εισοδίων, η εικόνα να κομίζεται από την πόλη στο μοναστηράκι με πομπή. Η Δημοτική Αρχή, διαπιστώνοντας άμεσους κινδύνους για το κτίσμα και τις αγιογραφίες, ξεκίνησε και ολοκλήρωσε, με οικονομική προσφορά ή εθελοντική εργασία των κατοίκων, επισκευές στην εκκλησία της Μονής.

Συνέχεια από την 13η σελίδα

Αιγαίου, κυρίως στις αρχές του 18ου αιώνα, έχουμε τα πρώτα δείγματα δραστηριότητας στην οικοδόμηση και στην αρχιτεκτονική με τις προσθήκες, ανακαινίσεις, διακοσμήσεις εκκλησιών (Χριστός στο Κάστρο, καθολικά Παναγίας Κουνίστρας, Κεχριάς και Αγ. Ιωάννη του Παρθένου κ.ά.). Στα τέλη του 18ου αιώνα, οικοδομείται η μονή Ευαγγελιστρίας, που είναι σταθμός στην εκκλησιαστική αρχιτεκτονική της Σκιάθου.

Στη Σκιάθο σήμερα σώζονται συνολικά 55 εκκλησίες και μονές. Δεν αποκλείεται ο αριθμός αυτός να αυξηθεί εάν βρεθούν και άλλες εκκλησίες (ερείπια) που οπωσδήποτε υπάρχουν στο νησί. Είναι διασκορπισμένες σ' ολόκληρη τη Σκιάθο με κύριο όγκο στον άξονα σημερινής πόλης - μεσαιωνικού οικισμού (κάστρο). Από αυτές 2 είναι παλαιοχριστιανικές (Αγία Τριάδα και Αγία Σοφία - Τρούλος), 35 είναι μεταβυζαντινές δηλαδή οικοδομήθηκαν κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας και 18 οικοδομήθηκαν μετά το 1850.

Οι εκκλησίες στο Κάστρο

Ενας μεγάλος αριθμός εκκλησιών έχει βρεθεί στο Κάστρο, οι περισσό-

τερες από τις οποίες είναι ερείπια. Σημαντικότερη είναι αυτή της Γεννήσεως του Σωτήρος, ή όπως είναι πιο γνωστή από τον Αλ. Παπαδιαμάντη «ο Χριστός στο Κάστρο» του 17ου αιώνα. Πρόκειται για μονόχωρη, ξυλόστεγη με εξωτερικές διαστάσεις 7.70x12.00 μετρ. Είναι από τις μεγαλύτερες του νησιού. Χαρακτηριστικό είναι το ξυλόγλυπτο χρυσωμένο εικονοστάσιο (τέμπλο) του 1695 και ο εικονογραφικός διάκοσμος της ίδιας περιόδου εποχής. Οι υπόλοιπες εκκλησίες του Κάστρου (Αγ. Νικόλαος, Αγ. Μαρίνα, Αγ. Βασίλειος, Παναγία η Πρέκλα, Αγ. Κυριακή, Παναγία η Μεγαλομάτα, Αγ. Απόστολοι, Αγ. Δημήτριος), ανήκουν όλες στον ίδιο τύπο, έχουν μικρότερες διαστάσεις και καμιά δεν έχει ορθογωνική κάτοψη.

Εξω από το Κάστρο, ήταν κτισμένο το μικρό μοναστήρι του Ευαγγελισμού ή Βαγγελιστρίας στο Καλάμι ή Καστριώτισσας. Σήμερα σώζονται μόνο τα ερείπια του καθολικού. Είναι κτίσμα μικρών διαστάσεων 5.95x8.35 μετρ. του 15ου ή 16ου αιώνα και ανήκει στον τύπο του σύνθετου τετρακίδιου εγγεγραμμένου σταυροειδούς ναού. Εσωτερικά έφερε εικονογραφικό διάκοσμο του 16ου ή 17ου. Με τις τεκτονικές χαράξεις είναι δυνατόν από τα εναπομείναντα

στοιχεία να προσδιορίσουμε τη μορφή και το μέγεθος του καθολικού.

Στη σημερινή πόλη βρίσκονται οι 2 ενοριακές εκκλησίες, της Γεννήσεως της Θεοτόκου ή της Παναγίας της Λιμνιάς και των Τριών Ιεραρχών. Είναι τρίκλιτες βασιλικές οικοδομημένες το 1837 και 1846 αντίστοιχα. Χαρακτηριστικές είναι οι επιγραφές των δύο εκκλησιών σε λόγια γλώσσα. Σπάνιο και άριστο δείγμα του gothic Revival αποτελεί το μαρμαρόγλυπτο εικονοστάσιο της εκκλησίας των Τριών Ιεραρχών. Επάνω από το λιμάνι βρίσκεται το μικρό παρεκκλήσι του Αγ. Νικολάου.

Ενδιαφέρουσες μονές

Οι τέσσερις μονές (Ευαγγελιστρίας, Παναγίας Κεχριάς, Παναγίας Κουνίστρας, Αγ. Χαλαλάμη), είναι τα πιο ενδιαφέροντα εκκλησιαστικά μνημεία της Σκιάθου. Το πιο αξιόλογο μνημείο είναι η μονή Ευαγγελιστρίας, που την έκτισαν κολλυβάδες μοναχοί που ήλθαν από το Άγιον Όρος από το 1797 έως το 1806. Η έκταση που καταλαμβάνει ξεπερνάει τα 2.000 τετρ. μετρ. Η κύρια είσοδος με τον Πυλώνα και το Διαβατικό βρίσκεται στην ανατολική πλευρά. Το καθολικό καταλαμβάνει το κέντρο της αυλής της μονής κατά τα πρότυ-

πα των μοναστηριών του Αγίου Ορους. Τη νότια πτέρυγα καταλαμβάνουν κελιά, η τράπεζα, η εστία, το μαγκίπειο, οι φούρνοι. Μερικά από τα κτίσματα έχουν καταρρεύσει (τράπεζα, νοσοκομείο, δυτική πτέρυγα με κελιά). Χαρακτηριστικός είναι ο Πυλώνας, που φέρει επάνω αντίοχυρώσεως το παρεκκλήσιο του Αγ. Δημητρίου και η καμινάδα της εστίας. Το καθολικό της μονής δίνει την εντύπωση εξωτερικά ότι ανήκει στον αγιορείτικο τύπο εκκλησιών (σύνθετη τετρακίδιος σταυροειδής εγγεγραμμένη με πλάγιες κόγχες). Στην ουσία έγινε εφαρμογή της απλοποιημένης μορφής δηλαδή μονόκλιτη αγιορείτικου τύπου. Ο μεσαίος οκταγωνικός τρούλος στηρίζεται μέσω λοφίων στα τέσσερα τόξα, που με τη σειρά τους στηρίζονται πάνω σε πεσσούς ενσωματωμένους στους πλάγιους τοίχους. Στην τετράγωνη βάση του κυρίως ναού προσκολλώνται, στα πλάγια οι χοροί (πλάγιες κόγχες) ανατολικά το τριμερές ιερό και δυτικά ο ορθογώνιος νάρθηκας που καλύπτεται από τυφλό τρούλο. Τέλος τρούλος με οκταγωνικό τύμπανο καλύπτει την τετράγωνη λιπή. Στις εξωτερικές επιφάνειες του καθολικού το οποίο οικοδομήθηκε το 1797 διακρίνονται μορφολογικά στοιχεία των εκκλησιών της βυζαντι-

νης περιόδου (τυφλά αψιδώματα, διαμόρφωση ανοιγμάτων, οδοντωτές ταινίες).

Ο εσωτερικός διάκοσμος του καθολικού δεν ακολουθεί τα παραδοσιακά πρότυπα. Μόνο στο ιερό υπάρχει εικονογραφικός διάκοσμος χρονολογούμενος από το 1822, ενώ οι υπόλοιπες επιφάνειες είναι ανεπίχριστες. Γενικά το καθολικό δίνει την αίσθηση υποταγής στον τύπο χωρίς τις θεαματικές μορφολογικές και διακοσμητικές εξάρσεις των καθολικών μεγάλων μονών, που οικοδομήθηκαν κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας.

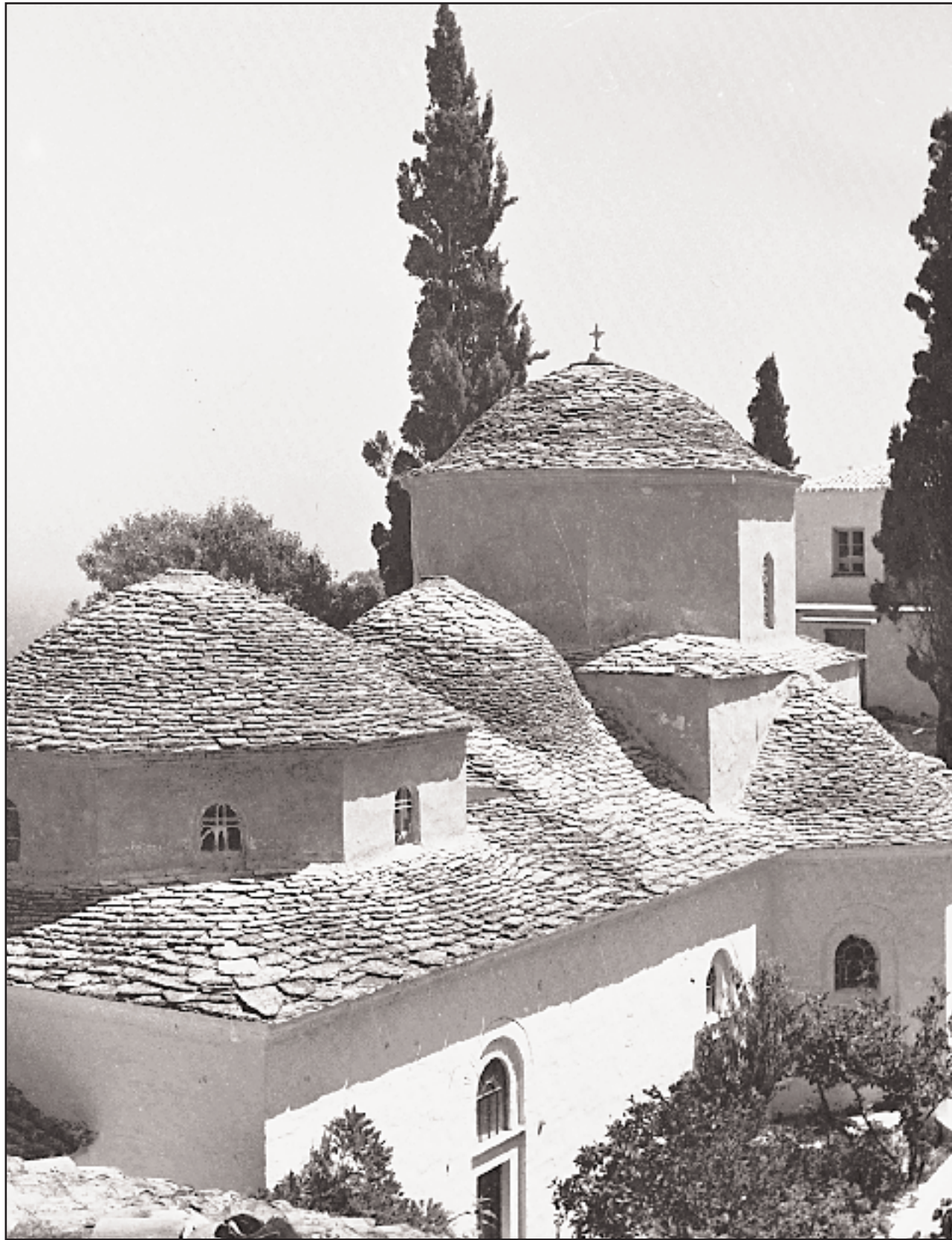
Χαρακτηριστικό είναι το μικρό καθολικό της μονής της Παναγίας Κεχριάς. Είναι του 17ου αιώνα και ανήκει στον τύπο της μονόκλιτης τρίκογχης εκκλησίας, στην οποία τρούλος με τύμπανο στηρίζονται σε τετράγωνη βάση όπου προσκολλώνται οι πλάγιες κόγχες. Νάρθηκας δεν υπάρχει. Τις εσωτερικές επιφάνειες των τοίχων καλύπτουν τοιχογραφίες. Την εξωτερική απλότητα των λιτών επιφανειών διακόπτουν διακοσμητικά πινάκια του 16ου ή 17ου αιώνα και προέρχονται από τα εργαστήρια της Νίκαιας (Isnik) της Μ. Ασίας, με έντονα χρώματα και θεματολόγιο από το φυτικό και ζωικό κόσμο.

Ενα άλλο καθολικό, του 17ου αιώνα, είναι αυτό της Παναγίας της Κουνίστρας που τιμάται στη μνήμη των Εσοδίων της Θεοτόκου, πολιούχου της Σκιάθου. Πρόκειται για τρουλαία βασιλική. Απλά στοιχεία συνθέτουν την κατασκευή του. Τα μόνο διακοσμητικά στοιχεία του εσωτερικού χώρου είναι το ξυλόγλυπτο εικονοστάσιο και οι τοιχογραφίες, που είναι δισδιάκριτες εξαιτίας της υγρασίας και του καπνού. Η εξωτερική μορφή του καθολικού είναι εξαιρετικά απλή, ώστε μόνο η προεξοχή του τρούλου μαρτυρεί την ύπαρξη εκκλησίας. Το τύμπανο του τρούλου κοσμούν διακοσμητικά πινάκια από την περιοχή της Λιγυρίας της Β. Ιταλίας, τα λεγόμενα μαγιόλικα.

Οι υπόλοιπες μεταβυζαντινές εκκλησίες της Σκιάθου είναι οι εξής: Των Ταξιαρχών στην Αγαλλιανού, Αγ. Ιωάννης στον Πύργο, Προφ. Ηλίας, Αγ. Αθανάσιος, Αγ. Κωνσταντίνος, Αγ. Γεώργιος στην Κεχριά, Αγ. Παντελεήμονας, Παναγία η Γλυκοφιλούσα, Παναγία Καρδάση, Παναγία Ντουμάν, Αγ. Δημήτριος, Αγ. Καλή, Αγ. Γεώργιος Χριστοδουλίσσας, Αγ. Αντώνιος των Ασωμάτων στην Αχλαδιά, Αγ. Ιωάννης ο Κρυφός (Πασχαλαίοι), Αγ. Ελένη στο Στρουφλιά και Αγ. Ιωάννης του Παρθένη. Η πιο χαρακτηριστική από αυτές είναι η δίκλιτη εκκλησία του Προφ. Ηλία. Το μεγαλύτερο κλίτος της κάλυπτε ημικυλινδρική λίθινη καμάρα, όπως και στη μονόκλιτη εκκλησία του Αγ. Αθανασίου. Οι υπόλοιπες είναι όλες οι μονόχωρες ξυλόστεγες. Αξιόλογες τοιχογραφίες υπάρχουν μόνο στο καθολικό του Αγ. Ιωάννη του Παρθένη.

Και οι εκκλησίες που οικοδομήθηκαν μετά το 1850 είναι κατά κανόνα μικρές και ακολουθούν τα πρότυπα των μεταβυζαντινών.

Στις εκκλησίες της Σκιάθου εφαρμόστηκαν διάφοροι απλοί τύποι. Κατά κανόνα είναι οι ίδιοι με αυτούς

Το Καθολικό της Ευαγγελίστριας. Χτισμένο στο κέντρο της αυλής της Μονής, κατά τα πρότυπα των μοναστηριών του Αγίου Ορους, είναι σταθμός στην εκκλησιαστική αρχιτεκτονική της Σκιάθου. Το '94, με τη συμπλήρωση 200 χρόνων από την ίδρυση της Μονής, ο Δήμος πραγματοποίησε σειρά πανηγυρικών εκδηλώσεων. (Φωτ.: Σπ. Μελετζής).

που εφαρμόστηκαν σε εκκλησίες στις πόλεις και τα χωριά του ελλαδικού χώρου. Οι περισσότερες είναι μονόχωρες. Οι τύποι που εφαρμόστηκαν είναι οι εξής:

- 1) Βασιλική: α. μονόχωρη-μονόκλιτη. β. δίκλιτη. γ. τρίκλιτη. δ. τρουλαία.
- 2) Μονόκλιτη τρίκογχη με τρούλο.
- 3) Σταυροειδής εγγεγραμμένη με τρούλο.
- 4) Σταυροειδής εγγεγραμμένη με πλάγιες κόγχες μονόκλιτη.

Η νοοτροπία της απλότητας των τύπων των εκκλησιών επικρατεί και στις μορφές κυρίως των εξωτερικών επιφανειών, όπου γίνεται μια προσπάθεια να μιμηθούν τα βυζαντινά πρότυπα κυρίως στα καθολικά, Κατασκευασμένες ατέλειες, τεχνικοί, οικονομικοί ή άλλοι λόγοι οδηγούν

στη νόθευση και απλοποίηση των μορφών. Ομως τα επί μέρους εσωτερικά στοιχεία και κυρίως τα τόξα στήριξης των τρούλων έχουν γενικά τέτοιες αναλογίες, ώστε το μνημείο εσωτερικά να φαίνεται ισορροπημένο. Λείπουν οι θεαματικές μορφές. Κίονες και κιονόκρανα, απλές μορφές, αρχιτεκτονικά στοιχεία, μερικά σε δεύτερη χρήση, περιορίζουν το ρόλο τους μόνο στη στήριξη. Οι εξωτερικές επιφάνειες είναι αδιάρθρες χωρίς διάκοσμο, εκτός από τις εκκλησίες, με πλάγιες κόγχες. Κεραμοπλαστικός διάκοσμος, όπου υπάρχει, είναι απλοποιημένος. Τα ελάχιστα διακοσμητικά στοιχεία που παρατηρούνται είναι μεμονωμένα. Ο εικονογραφικός διάκοσμος που απέμεινε, θεωρείται από απόψεως τέ-

χνης μέτριος έως πολύ καλός.

Οι τρόποι που κατασκευάστηκαν οι εκκλησίες της Σκιάθου και τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν, ακολουθούν την απλότητα των τύπων των εκκλησιών που εφαρμόστηκαν και τη λιτότητα των μορφών. Σπάνια βρισκουμε πλίνθους σε τοιχοποιίες. Χρησιμοποιήθηκαν αργοί πλακοειδείς λίθοι σε πλούσιο κονίαμα, και σπάνια λαξευμένοι λίθοι. Στα καμπύλα μέρη (τόξα, τρούλους, θόλους), χρησιμοποιήθηκαν αργοί λίθοι πολλές φορές χοντρολαξευμένοι και θολίτες από πωρόλιθο. Πλίνθοι χρησιμοποιήθηκαν περιορισμένα και μόνο σε ειδικές κατασκευές (καμινάδα, ανώτερα τμήματα τρούλων, τεταρτοσφαίρια, κόγχες, σταυροθόλια). Το

Συνέχεια στην 16η σελίδα

Συνέχεια από την 15η σελίδα

κονίαμα ήταν από λάσπη. Σ' αυτό προστέθηκε πολλές φορές μικρή ποσότητα ασβέστου. Σπάνια χρησιμοποιήθηκε αυτούσιο ασβεστοκονίαμα. Οι επιφάνειες ήταν αρμολογημένες και επιχρισμένες με ασβεστοκονίαμα. Σε μερικές περιπτώσεις στο επίχρισμα των εξωτερικών επιφανειών προστέθηκε για ενίσχυση τριμμένο κεραμίδι (ροδαλό κονίαμα). Ξύλο χρησιμοποιήθηκε σπάνια σε τοιχοποιία (ξύλοδεσιές). Από τις επιγραφές γνωρίζουμε ελάχιστα για τους μαστόρους που δούλεψαν.

Λιτές μορφές

Τελειώνοντας για τις εκκλησίες της Σκιάθου μπορούμε να πούμε τα εξής: Ο τρόπος ζωής και οι συνθήκες κάτω από τις οποίες ζούσαν οι Σκιαθίτες έως τα τέλη του 17ου αιώνα, δεν ευνοούσαν την οικοδόμηση αξιόλογων εκκλησιών. Ετσι, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει σε άλλες περιοχές της Ελλάδος κατά τον 16ο αιώνα, στη Σκιάθο λόγω των επιδρμών των πειρατών η αρχιτεκτονική δραστηριότητα περιορίστηκε στην οικοδόμηση μικρών εκκλησιών, με λιτές μορφές και φτωχό διάκοσμο. Ομοίαζαν περισσότερο με μικρές ισόγειες κατοικίες. Αυτό οφειλόταν κατά ένα μέρος και στην έλλειψη χώρου που υπήρχε στο μεσαιωνικό οικισμό. Από τα τέλη του 17ου αιώνα έως τα τέλη του 18ου που άρχισε η οικονομική ανόρθωση των νησιών του Αιγαίου, εκκλησίες ανακαινίσθηκαν, επεκτάθηκαν, διακοσμήθηκαν. Παρατηρήθηκε μία πρωτοφανής δραστηριότητα με αξιόλογα αποτελέσματα σε εκκλησίες που σώζονται έως σήμερα.

Η δραστηριότητα αυτή ανακόπηκε το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα εξαιτίας των Ορλωφικών και των δραστηριοτήτων του Λ. Κατσώνη και έφθασε στην ολοκλήρωσή της με την οικοδόμηση του πιο μεγάλου και εντυπωσιακού εκκλησιαστικού κτίσματος της Σκιάθου, της μονής Ευαγγελιστρίας.

Από τις αρχές του 19ου αιώνα έως λίγο μετά την εγκατάσταση των Σκιαθιτών στη σημερινή πόλη λόγω της γενικότερης κατάστασης που επικρατούσε στην Ελλάδα (επανάσταση του 1821) ήταν φυσικό κάθε δραστηριότητα να βρισκόταν σε αναστολή εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις (διάκοσμος καθολικού Ευαγγελιστρίας). Μόνο μετά το 1829 οικοδομήθηκαν οι δύο τρίκλιτες ενοριακές εκκλησίες.

Με δεδομένη αυτήν τη διαδρομή σε ό,τι αφορά την αρχιτεκτονική των εκκλησιών και μονών της Σκιάθου, διακρίνουμε τη μεταβυζαντινή παράδοση με εμφανή τα σημάδια της βυζαντινής, της αγιορείτικης και της νησιώτικης αρχιτεκτονικής.

Από την άλλη πλευρά ο νεοελληνικός διαφωτισμός που κύριος εκφραστής του ήταν το Πήλιο του 18ου αιώνα, παρά τη μικρή ανταπόκριση που βρήκε στη Σκιάθο, εν τούτοις άφησε τα σημάδια του και τις νέες μορφές με τη λόγια γλώσσα των επιγραφών και του διακόσμου, που δεν ακολουθούσε τα παραδοσιακά πρότυπα.

Θεσσαλονίκη, Μάρτιος 1995

«Είχα τάξιμο να υπάγω στην Κεχριάν, να ψάλλω το «Πεποικιλμένη», εις τα Εννιάμερα, την 23 Αυγούστου. Από δέκα χρόνων δεν είχα επισκευαγίαν την Κεχριάν... Και δεν είχα αγναντέψει ούτε μακρόθεν τον περικαλλή θόλον του σεμνού ναΐσκου, όπου αστράπτει εις τον ήλιον όλόμενος από τα ωραία παλαιά πινάκια, τα εγκολλημένα εις το κτίριο ως όστρακα μαργαριτοφόρα». Αλέξ. Παπαδιαμάντης: «Η πεποικιλμένη».

Κτίσμα του 17ου αιώνα, από τις μεγαλύτερες του νησιού, η εκκλησία της Γεννήσεως του Σωτήρος ή «Ο Χριστός στο Κάστρο» όπως είναι γνωστή από τον Παπαδιαμάντη. Γύρω του, ένα τζαμί και μεγάλος αριθμός άλλων εκκλησιών, στον ίδιο τύπο μ' αυτόν της Γεννήσεως, οι περισσότερες ερείπια.

Λαμπρά και Αγία ημέρα...

Πασχαλινά ήθη και έθιμα μέσα από το έργο του Παπαδιαμάντη αλλά και του Μωραϊτίδη

«... προπέμποντες τον Επιτάφιον αγλαόφωτον με σειράς λαμπάδων. Και η αύρα πραεία εκίνει ηρέμα τους πυρσούς, χωρίς να τους σβύνη, και η άνοιξις έπεμπε τα εκλεκτότερα αρώματά της εις τον Παθόντα και Ταφέντα, ως να συνέψαλλε και αυτή «ώ γλυκύ μου έαρ, γλυκυτατόν μοι τέκνον!». Αλέξ. Παπαδιαμάντης «Παιδική Πασχαλιά». (Φωτ. Αχ. Ζιμετάκης).

Της **Αικατερίνης Πολυμέρου - Καμηλάκη**

Διευθύντριας του Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών

ΤΟ ΠΑΣΧΑ, συνάντηση χριστιανικών και ειδωλολατρικών συνηθειών και δρωμένων, σύμβολο της νίκης της ζωής πάνω στο θάνατο, στο μεταίχμιο της μετάβασης από το χειμώνα στο καλοκαίρι, συμβατικό χρονικό όριο για τους αγροτοποικεμικούς πληθυσμούς το Πάσχα, αποτελεί μεγάλη και πολυσήμαντη στιγμή της χρονιάς.

Τα ψυχασάββατα που προηγούνται και έπονται του Πάσχα, η σαρακοστή που οδηγεί στο Πάθος και την

Ανάσταση, οι τελετουργικοί χοροί, η συμβολική χρήση των κόκκινων αυγών κ.λπ. απηχούν προχριστιανικές εκδηλώσεις της προαιώνιας προσπάθειας του ανθρώπου να συμβάλει θετικά στη διαδικασία της γονιμότητας, αναπαραγωγής και ανανέωσης της φύσης.

Τα πασχαλινά - ανοιξιάτικα έθιμα της Σκιάθου, αντικείμενο μελέτης της Λαογραφίας, ανήκουν κυρίως στον κύκλο των τελετουργικών δρωμένων του βορειοελλαδικού χώρου, του οποίου αποτελεί φυσική και πολιτιστική προέκταση.

Ο κόσμος της, γεωργοί, κτηνοτρόφοι, ψαράδες, ναυτικοί, με τα έθιμά

του είχε τη ζηλευτή τύχη να «ζωγραφηθεί» στις λεπτομέρειές του από τους δύο Αλέξανδρους: τον Παπαδιαμάντη και τον Μωραϊτίδη. Η δημοσίευση στη συνέχεια, του πολύτιμου λαογραφικού έργου του Γεωργίου Ρήγα συμπλήρωσε τεκμηριωτικά την εικόνα.

Ο Παπαδιαμάντης δημιουργεί ουσιαστικά ένα νέο είδος διηγήματος, το εορταστικό. Πολλοί προσπάθησαν να τον ακολουθήσουν. Κανείς, ωστόσο, ούτε και ο Μωραϊτίδης, κατόρθωσε να δώσει στο είδος αυτό την ποιηση και την ατμόσφαιρα των εορταστικών ημερών, όπως ο Παπαδιαμάντης. Ξεκίνησε το 1887 με «Το Χρι-

στόψωμο» και την «Υπηρέτρια» (1888), χριστουγεννιάτικα διηγήματα. Τον ίδιο χρόνο δημοσίευσε το πασχαλινό «Η τελευταία βαπτιστική». Συνολικά έχει γράψει περίπου 20 χριστουγεννιάτικα - πρωτοχρονιάτικα και των Φώτων και επτά πασχαλινά. Αν συνυπολογίσουμε τα χρονογραφικά τύπου θρησκευτικά άρθρα του, τα εορταστικά κείμενα του Παπαδιαμάντη φθάνουν τα σαράντα.

Οπωσδήποτε η θρησκευτικότητα είναι ένας από τους λόγους που οδηγούν τον «αυτοεξόριστο Σκιαθίτη» να γράψει εορταστικά διηγήματα. Συνήθως ο στόχος του δεν είναι μο-

νοσήμαντος. Ξεκινά από τη γιορτή, ένα σημαντικό γεγονός περιγράφει τα σχετικά έθιμα και συγκεντρώνει την προσοχή του αναγνώστη σε ένα συγκεκριμένο πρόβλημα. (Ο θάνατος της τελευταίας βαφτιστικής, ο θάνατος της μητέρας στην Παιδική Πασχαλιά κ.λπ.). Ο ίδιος διευκρινίζει «το επ' εμοί εν όσω ζω και αναπνέω και σωφρονώ, δεν θα παύσω, πάντοτε, ιδίως δε κατά τα πανεκλάμπρους ταύτας ημέρας, να υμνώ μετά λατρείας τον Χριστόν μου, να περιγράφω μετ' έρωτος την φύσιν και να ζωγραφώ τα γνήσια ελληνικά έθιμα».

Πασχαλινά διηγήματα

Τα πασχαλινά του διηγήματα, αν εξαιρέσουμε «Την τελευταία βαπτιστική» και την «Παιδική Πασχαλιά», είναι περισσότερο περιγραφικά και χαρούμενα. Το θρησκευτικό βίωμα του δεν είναι δογματικό, είναι βίωμα τελετουργικό. Χαίρεται περισσότερο με τη λαμπρότητα του εκκλησιαστικού διακόσμου και με την εκκλησιαστική υμνογραφία, με τα οποία εκδηλώνει τη θρησκευτική του πίστη και αφήνει παράμερα τη δογματική αλήθεια της θρησκείας. Έτσι η λειτουργία σ' ένα ερειπωμένο ξωκκλήσι «Στην Αγι-Αναστασία», γίνεται ύμνος για τη φύση με την παγανιστική της έννοια, όπου το δόγμα έρχεται δεύτερο. Υπερασπιζόμενος το πλήθος των μικρών εγκαταλειμμένων εξωκκλησιών, που μπορούν να φιλοξενήσουν άριστα την αναστάσιμη λειτουργία, γράφει: «Η ευσεβής τάσις του λαού, ζητούντος δια του πολλαπλασιασμού των εξωκκλησιών ανά τα όρη και τας κοιλάδας, να παρηγορηθή δια την στέρησιν των τόσων το πάλαι ιερών και βωμών του, κατίσχυε της αυστηροτέρας και δογματικοτέρας θεωρίας, καθ' ην απηγορεύοντο εις τους χριστιανούς οι αγροτικοί ναοί. Αλλά το αίσθημα είναι ανώτερον της θεωρίας, και ο λαός... αγροδίαιτος, διασπειρόμενος κατά κώμας και χωρία... έκτισε πολλάς και πενιχράς (εκκλησίας). Ο δε Σωτήρ, συγκαταβατικότερος των επισήμων επί της γης διερμηνευτών του... εδέχεται και του πένητος λαού του τον ευσεβή φόρον».

Στο ίδιο διήγημα η παγανιστική μυθολογία επιτείνει τη μαγεία που ασκούν τα αρχαία ερείπια ως ιερό για τη χριστιανική θρησκευτική τελετουργία της Αναστάσεως: «Αλλ' εντεύθεν, ίσως, προ οκτώ ή δέκα αιώνων, ν' ανεπέμπετο εις τον θρόνον του χριστιανικού Θεού ο καπνός του θυμιάματος, και ίσως να προσεφέρετο επί βωμού μη σωζομένου, η λογική και άχραντος θυσία, κατά την τάξιν Μελχισεδέκ... Ίσως το πάλαι να ήτο ναός της Κόρης της εξ Αδου ή της Εκάτης της Φαρμακίδος, και οι χριστιανοί, οι φυσικοί κληρονόμοι της θανούσης ειδωλολατρίας, τον εβάπτισαν μετονομάσαντες ναόν της Φαρμακολυτρίας, κατ' αντίφασιν, ή της Ρωμιαίας (Αγίας Αναστασίας)...». Σ' αυτό το ερειπωμένο εκκλησάκι, που μπορεί να είναι αρχαίος ναός, ονειρεύεται ο Παπαδιαμάντης να απολαύσει την Ανάσταση του Χριστού.

Στο διήγημα, λοιπόν, με τον τίτλο «Στην Αγι-Αναστασία», εκτυλίσσεται το όνειρο μιας λαμπριάτικης νύχτας κατά την οποία τα επεισόδια διαδέ-

χονται το ένα το άλλο, οι τοπιογραφίες, οι πίνακες μιας ασύγκριτης λαμπρότητας, το χιούμορ, το μυστήριο, η ειρωνεία, η φάρσα και η θρησκεία, όλη η μουσική σκάλα της ζωής οι άνθρωποι και η φύση, μαζί με τις προσωπικές γνώμες του δημιουργού. Ανάλογη σε ποιητική δύναμη περιγραφή μας δίνει στο διήγημα «Εξοχική Λαμπρή».

Λαογραφικά στοιχεία

Ο Παπαδιαμάντης πέρα από τη μαγεία και θρησκευτική κατάνυξη που μεταδίδει με τα πασχαλινά του διηγήματα διασώζει στοιχεία που παρουσιάζουν ενδιαφέρον για τη λαογραφία της Σκιάθου, γιατί είναι η πρώτη και μάλιστα αδιάψευστη από τους επόμενους πηγή...

Στο διήγημα «Παιδική Πασχαλιά» αναφέρεται στο γνωστό και από αλλού μοιρολόι ή θρήνο της Παναγίας, που τραγουδιέται στη Σκιάθο από τα παιδιά από σπίτι σε σπίτι αλλά και από τις γυναίκες που ξενυχτούν τον Εσταυρωμένο. Το μοιρολόι, ένα κοσμικό καλάντισμα, που μπήκε στη θρησκευτική τελετουργία (ψάλλεται το βράδυ της Μ. Πέμπτης από τις γυναίκες που ξενυχτούν το νεκρό Χριστό). Είναι πανελλήνιο τραγούδι και εξετάζεται λεπτομερώς στη διατριβή του Bertrand Bouvier, *Le Mirologue de la Vierge. I. La chanson populaire du Vendredi Saint*, Gevene 1976. Στη Σκιάθο, όπως και στο αντικρινό της Πήλιο, το μοιρολόι εξακολουθεί και σήμερα να ψάλλεται από αγόρια τη Μ. Πέμπτη. Το «φίλεμα» (αμοιβή) είναι συνήθως αυγά. Ο Παπαδιαμάντης το ξεχωρίζει μεταξύ των εθίμων και επανέρχεται σε άλλο κείμενό του με τίτλο «Από τα νησιώτικα έθιμα». Γράφει:

«Όταν είμεθα παιδιά, του Δημοτικού Σχολείου, ετρέχαμεν όλοι εις τους αγρούς, από την εσπέραν της Τετάρτης, δια να δρέψωμεν άνθη, κατακόκκινες παπαρούνες, ολίγα **ια και κρίνους**, κ' εκλέπταμεν από του ακανθωτούς φράκτας των κήπων τα πρώτα μπουμπούκια των ρόδων του Απριλίου. Κατασκευάζομεν καλάμιον σταυρόν, τον αρματώναμεν, εξεκολλούσαμεν από το Χτῶχι την σταύρωσιν και λίαν πρωί της Πέμπτης εγυρίζαμεν εις τα σπίτια, κ' ετραγουδούσαμεν:

Βλέπεις εκείνο το βουνί, με κόκκινην παντιέρα,

Εκεί σταυρώσαν τον Χριστό, τον πάντων Βασιλέα.

Αι ευσεβείς οικοκυράδες μας εφόρτωναν «καλές χρονιές» (ευχές) και μας εφίλευαν, ζεστά ακόμη, τα μόλις βαφέντα κόκκινα αυγά. Με τις ολίγες πεντάρες που μας έδιδαν τότε τότε, αγοράζαμε σπίρτα, καψύλια και πυροκρόταλα, δια να εορτάσωμεν εν κρότω την Ανάστασιν».

Αλλά και το βάψιμο των αυγών «με ριζάρι, κιννάβαρι και όξος» και το ζύμωμα των κουλουριών, συνήθειες, που έχουν διατηρηθεί μέχρι σήμερα στον ελληνικό χώρο, περιγράφονται στην «Τελευταία Βαπτιστική»: «Κατ' έτος την Μ. Πέμπτην, μεγίστη κίνησις εγίνετο εν τη ευρυχώρω αυλή της οικίας. Η θειά Σοφούλα ανεσφουγγώνετο μέχρις αγκώνων και εζύμωνε μόνη της τας τριάκοντα εννέα αυγοκουλούρας δια τους τοσού-

Ο παπα-Γιώργης Ρήγας σε φωτογραφία του Οκτάβιου Μερλιέ. Ο παπα-Ρήγας, αφού υπηρέτησε πάνω από 30 χρόνια δάσκαλος στο νησί του, χειροτονήθηκε παπάς και τοποθετήθηκε πάλι στη Σκιάθο με τον τίτλο του Οικονόμου. Με το τετράτομο έργο του γύρω από τον λαϊκό πολιτισμό της Σκιάθου, τεκμηριώνει όσα διάσπαρτα στοιχεία ηθών και εθίμων βρίσκουμε στους δύο διηγηματογράφους. Αντικειμενικός και φιλότιμος στη συλλογή λαογραφικού υλικού, έδειχνε κάποτε «ξεδιάντροπο» θάρρος. Κατέγραφε ακόμη και σκωπτικά γύρω από κληρικούς.

τους βαπτιστικούς της... εβδομήκοντα και πλέον **κοκκῶνες**, δηλ. παιδικές κουλούρας, δια τους βαπτιστικούς, διά τους εγγόνους και τα διεγγονα».

Το απλό και απέρριτο στόλισμα του Επιταφίου με αγκαλιές λουλούδια που φέρνουν τα κορίτσια και η συνήθεια να περνούν κάτω από το κουβούκλιο δίνει την ευκαιρία στον Παπαδιαμάντη να σχολιάσει την πρόληψη να τοποθετούν κάτω από τον Επιτάφιο δοχεία με νερό για το «καματερό», δηλαδή τον μεταξοσκώληκα. Επίσης κάνει λόγο με ιδιαίτερη έμφαση για την αρπαγή των λαμπάδων του Επιταφίου: «Τέλος επιστρέφομεν εις τον ναόν. Τώρα κατά τα νησιωτικά μας έθιμα, έμελλε να διαδραματισθή μεγάλη επική σκηνή - η **διαρπαγή των λαμπάδων**. Αι λαμπάδες αι ανημμένα επί του Επιταφίου, είναι εξόχως θαυματοурγοί και μάλιστα εν ώρα τρικυμίας, εις την θάλασσαν. Οθεν οι ναυτικοί, όσοι τυχόν επεδήμουν εις το χωρίον, εφιλοτιμούντο να τας αρπάσωσιν όλας, ζηλοτύ-

πως δε απηγόρευον εις γεωργούς ή χειρώνακτας να τολμήσουν να βάλωσι χείρα. Πριν το κουβούκλιον φθάση εις την θύραν του ναού, και πριν εκφωνηθή το «**Αρατε πύλας**» εκ τρίτου, οι βαστάζοντες ύψωνον το ιερόν κενοτάφιον υψηλά υπεράνω της κεφαλής έως όπου έφθανον οι βραχιόνες των, ετεντώνοντο πατώντες επ' άκρων ονύχων. Διότι μερικοί τολμητρία εκ δεξιών και αριστερών, επεχείρουν ν' αρπάσωσι τας λαμπάδας προ της ώρας. Τέλος υψιτενές το Επιτάφιον εισήρχετο εις τον ναόν, ενώ τα τουφέκια των πολιτοφυλάκων υψωμένα επροσπάθουν να εμποδίσωσι τας ανατεινομένας χείρας. Εκεί άλλοι επάτουσαν επάνω εις το παγκάρι, άλλοι εκαβαλλίκευαν υψηλά εις τας κορυφάς των στασιδίων, και εν ριπή οφθαλμού εγίνετο η διαρπαγή των λαμπάδων. Και όπως εις όλα τα πράγματα, η ανισότης επεκράτει κι εδώ. Άλλος έπαιρνε δύο ή τρεις, άλλος μίαν και άλλος καμμίαν».

Γνωρίζοντας την περιγραφή του **Συνέχεια στην 20η σελίδα**

Συνέχεια από την 19η σελίδα

Παπαδιαμάντη μπορούμε να εννοήσουμε την επιγραμματική φράση του Μωραϊτίδη στο διήγημά του «Αρατε πύλας»: «Η ιερά τελετή εξηκολούθησεν εν τάξει και έληξεν ωσαύτως εν τάξει. Και αυτή η διαρπαγή των λαμπάδων εγένετο υπό των ναυτών εν τακτική αταξία».

Για το γνωστό ως «Αρατε πύλας» παλαιό έθιμο της επιστροφής της πομπής του Επιταφίου –αλλού της αναστάσιμης πομπής– στο εσωτερικό του ναού, ο Παπαδιαμάντης κάνει απλή αναφορά αντίθετα προς τον Μωραϊτίδη που το περιγράφει λεπτομερώς στο ομώνυμο διήγημά του. Το έθιμο διατηρείται μέχρι σήμερα στη Σκιάθο.

Η Καμάρα

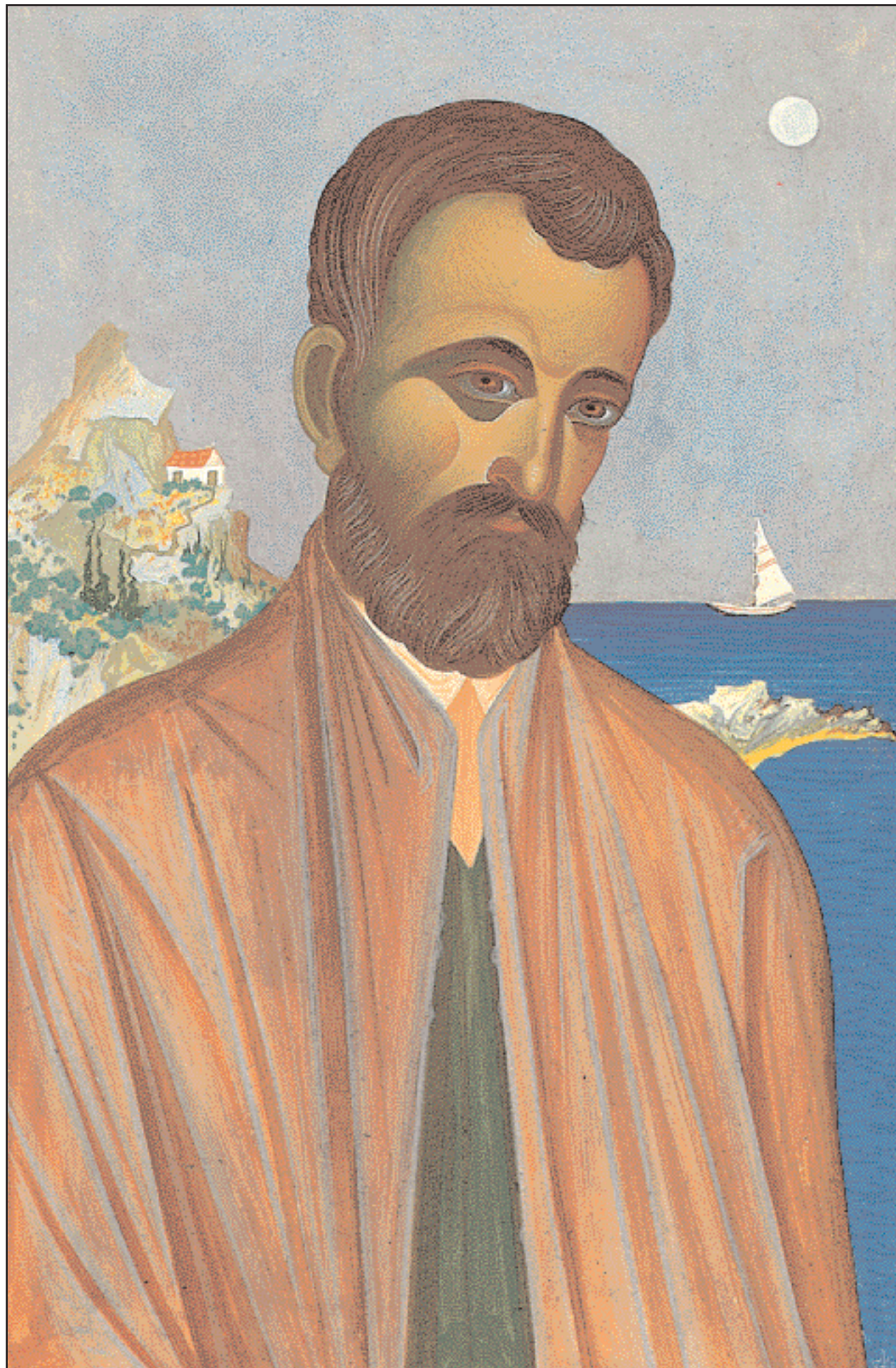
Ενα από τα τελετουργικά έθιμα που έχει εκλείψει εδώ και μερικές δεκαετίες στη Σκιάθο είναι των πασχαλινών χορών και ιδιαίτερα του γνωστού χορού «Καμάρα». Ο Παπαδιαμάντης αναφέρει ότι χορεύονταν κατά τα έθιμα τη Δευτέρα και την Τρίτη του Πάσχα από τις γυναίκες, ενώ την ημέρα του Πάσχα χόρευαν οι άνδρες κλέφτικα. Ο Αλ. Μωραϊτίδης μας δίνει περιγραφή του χορού και ο Σκιαθίτης Χρ. Χειμώνας, αξιοποιώντας τις δημοσιευμένες πληροφορίες και υλικό από την προφορική παράδοση, επιχειρεί αναλυτική διαπραγμάτευση του θέματος (Χρ. Χειμώνας, Ο Σκιαθίτικος χορός «Καμάρα», Αρχαίον Θεσσαλικών Ερευνών, τ. 4 (1976, σ. 96-108).

Οι χοροί που συνδέονται με το Πάσχα σ' ολόκληρο τον ελληνικό χώρο, είναι θρησκευτικοί, χριστιανικοί στα εξωτερικά τους γνωρίσματα, στο σύνδεσμό τους με τη γιορτή. Τους χορεύουν συνήθως μπροστά ή γύρω από την εκκλησία, με βήματα αργά, με την τοπική στολή φορεμένη ιεροτελεστικά, με τάξη και κοινωνική ιεραρχικότητα και με συμμετοχή συχνότατα του παπά (Δημ. Σ. Λουκάτου, Πασχαλινά και της Ανοιξης, σ. 120). Πέρα όμως από το θρησκευτικό τους ήθος οι πασχαλιάτικοι χοροί έχουν σχέση με τη λατρεία των νεκρών, στους οποίους συνήθως αναφέρονται και τονίζουν το εφήμερο και απροσδιόριστο της ζωής. Οι χοροί αυτοί διαδεδομένοι κυρίως στο βόρειο ελληνικό χώρο, στον οποίο ανήκει και η Σκιάθος, έχουν σήμερα εγκαταλειφθεί και όπου ακόμη χορεύονται, έχουν απωλέσει τον τελετουργικό, γονιμικό, θρησκευτικό τους χαρακτήρα.

Κάψιμο του Εβραίου

Τέλος, ο Παπαδιαμάντης κάνει σύνομο λόγο για «το κάψιμο του Εβραίου» ή του Ιούδα, όπως είναι ευρύτερα γνωστός στον ελληνικό χώρο. Γίνεται την Κυριακή μετά τη Δεύτερη Ανάσταση. Στο διήγημα «Παιδική Πασχαλιά» γράφει:

«Όλοι οι εκκλησιαζόμενοι βγήκαν στην πλατεία και εθεώντο την πυρπόληση του Εβραίου. Τι άσχημο και τι ευμορφοκαυμμένος ήτο ο Εβραίος. Είχεν μιαν χύτραν εις την κεφαλή, είχε λινάρι ως γένειον. Εφερε και ζεύγος γυαλιά, όμοια μ' εκείνα, που φορεί η γραία μάμμη, όταν ράπτη ή

Μετρημένες οι φωτογραφίες του Παπαδιαμάντη, σήμερα είναι πλέον μύθος η ανυποχώρητη στάση του, η άρνησή του να φωτογραφηθεί. Οι περισσότερες απεικονίσεις, ζωγραφικά πορτρέτα ή σκίτσα ζωγράφων, έγιναν για να διακοσμήσουν έργα του ή τιμητικά τεύχη περιοδικών. Εδώ σε πορτρέτο, ζωγραφική απεικόνιση από τον ζωγράφο Γιώργο Κόρδη, που εικονογράφησε πρόσφατα συλλογή διηγημάτων, στις εκδόσεις Αρμός.

εμβάλωνη τα παλιά ρούχα της. Είχε και ένα σακκούλι ή πουγγί κρεμασμένον εις το αριστερόν πλευρόν. Εφόρει μακριά φορέματα, παρδαλά, ραβδωτά. Και αφού τον εκρέμασαν υψηλά, έως επτά οργυιάς επάνω, ήρχισαν οι άνδρες να τον μαστίζουν (μαστιγώνουν) να τον τουφεκίζουν όλοι, έως ότου τον έκαυσαν».

Το έθιμο, που σήμερα έχει σχεδόν εκλείψει, ήταν πολύ διαδεδομένο στον ελληνικό χώρο.

Πέρα και από το λαογραφικό, γιορταστικό υλικό που αντλούμε από τον Παπαδιαμάντη τα πασχαλινά του κείμενα (διηγήματα και χρονικά) αποπνέουν την απέραντη αγάπη του για τη φύση του νησιού του, μέσα στην

οποία εντάσσει αρμονικά το θρησκευτικό του συναίσθημα και την επιθυμία του για τη ζωή. Μόλις το 1892 αισθάνεται γηρασμένος μέσα στην Αθήνα, όπου δεν μπορεί να ευχαριστηθεί ούτε τις ακολουθίες της εκκλησίας, αφότου «αι ευλαβείς κυρίαί ακράτως ευρωπαϊζουσαι, εγκαταλιπούσαι από δεκάδων ετών ήδη

«Οι χορεύοντες σχηματίζονται εις σφικτῶς συνδεδεμένην ἄλυσιν, του πρώτου δίδοντας την δεξιάν εις την δεξιάν του δευτέρου και την αριστεράν εις την δεξιάν του τρίτου, ενώ του δευτέρου η αριστερά προτείνεται εις την δεξιάν του τετάρτου, ὡστε να σχηματίζονται χιαστοί σταυροί ρομβοειδῶς συμπεπλεγμένοι. Και ἴσως δι' αὐτό ο χορός εἶναι καθιερωμένος εις τας κοσμικὰς εορτὰς του Πάσχα...». Περιγράφει λεπτομερῶς στα «Βακούφικα» ο Μωραϊτίδης. Και ο Παπαδιαμάντης στην «Εξοχικὴ Λαμπρὴ», συμπληρῶνει: «Περὶ την δειλὴν εἶχεν ἀρχίσει ο χορός, χορός κλέφτικος, διότι αἱ γυναῖκες ἐπεφυλάττοντο δια την Δευτέραν και την Τρίτην, ὅπως χορεύσωσι τον συρτόν και την καμάρα...».

τους οχληροὺς γυναικωνίτας, διεχύθησαν ἐφ' ἐκάτερα του ναοῦ, εἰσβάλλουσαι κατὰ μήκος και πλάτος, πολιορκούσαι τους ψάλτας εις τον χορόν και τους ἱερεῖς εις το ἱερόν Βῆμα». Γράφει:

«Χρόνον με τον χρόνον, ὅσον γηράσκει τις, κυριεύεται ἀπὸ την ἐπιθυμίαν να εὐρίσκετο τας ἡμέρας αὐτὰς εις μικρόν, σμικρότατον χωρίον, να ἤκουεν ὅλας τας ακολουθίας των ἁγίων εορτῶν εις εν μικρόν ἐξωκλήσιον, ὅπου να υπῆρχεν εις ἱερεὺς σεβάσμιος, πρᾶος, ἐνάρετος και εις ψάλτης με ταπεινὴν ἀλλὰ γλυκείαν φωνήν, δια να αισθανθῆ ὅλην την ποίησιν και το κάλλος των εορτῶν, να δοξάσῃ μετὰ των προσφιλῶν του το Πάσχα, εὐχόμενος να αξιωθῆ και του διαρκούς ουρανοῦ Πάσχα». («Κυριακὴ του Πάσχα»).

Ἀλλὰ μήπως αὐτὸ δεν ἀποζητοῦν οἱ χιλιάδες των Ἀθηναίων που φεύγουν σήμερα προς την ὑπαιθρο τις μέρες του Πάσχα και ὄχι μόνον αὐτοὶ που ἔχουν γηράσει;

Ἡ φυσικὴ και πνευματικὴ χαρὰ για το γεγονός της Ἀναστάσεως σε συνδυασμὸ με τη φυσικὴ ἀγαλλίαση της ἐποχῆς, δημιούργησαν το ἐλληνικὸ Πάσχα, τη Λαμπρὴ.

Ὁ θάνατος και ἡ ἀνάσταση ἓνα θέμα «χαρμολύπης» που δίνει στον ἄνθρωπο το μήνυμα της διαρκούς ἀνανέωσης και της αἰώνιας ζωῆς, βρίσκουν στο ἐλληνικὸ Πάσχα τη συμβολικὴ τους διάσταση. «Λύτρον λύπης» χαρακτηρίζεται και ἀπὸ τον Παπαδιαμάντη, χωρὶς τον ὁποῖο το ἐλληνικὸ Πάσχα θα ἦταν πιο φτωχό...

«Ἡ Παναγία της Δόμαν, ἀπλὴ ἀναπαράστασις της Ζωοδόχου Πηγῆς του Βυζαντίου και περιβαλλομένη, ὡς με στέφανον ἀπὸ τον αειθαλὴ κόσμον των πελωρίων δένδρων της, ἴστατο ἀκόμη ὀρθή, κι ἐφαίνετο λέγουσα προς τους ἀδελφούς της, ὅσοι εἶχαν γονατίσει, καταβληθέντες ἀπὸ τον κάματον της δια τόσων ἐτῶν πορείας: «Παρηγορήθητε, σας ἀντιπροσωπεύω ἐγώ!». Ἀλέξ. Παπαδιαμάντης «Στην Ἀγί' Ἀναστασία».

«Αρατε Πύλας...»

Πώς περιγράφει τις θρησκευτικές εκδηλώσεις στα σκιαθίτικα πασχαλινά διηγήματα ο Μωραϊτίδης

Της **Ροδάνθης Βαλερά-Κουνάβα**

Δρος Φιλολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών

«Ποτέ δεν θα το λησμονήσω! Και μόνο η ανάμνησής τον με γοητεύει και τώρα ακόμη. Τι εύμορφον Πάσχα! Νομίζω ότι έκτοτε δεν είδα πλέον τοιούτον φαιδρόν. Τοιούτο μελωδικόν κ' ενώδες Πάσχα...».

Αλέξανδρου Μωραϊτίδη,
«Αρατε Πύλας...»

Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Μωραϊτίδης γεννήθηκε στη Σκιάθο στις 15 Οκτωβρίου 1850. Μια σειρά από γεγονότα διαμορφώνουν τον θρησκευτικό του προσανατολισμό, που παίζει το σημαντικότερο ρόλο στον ψυχισμό και την προσωπικότητά του. Η καλογερική παράδοση της οικογένειάς του, τα πολλά μοναστήρια που υπήρχαν στο νησί, ιδιαίτερα η ίδρυση του μεγάλου μοναστηριού του Ευαγγελισμού από τους Κολλυβάδες, και η επικοινωνία του νησιού με το Άγιον Όρος εγχαράζουν για πάντα στην ψυχή του την αυστηρή θρησκευτική του πίστη. Γι' αυτό και η απόφασή του να καρεί μοναχός στα τέλη της ζωής του δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένα δείγμα υπέρτατης πνευματικής συνέπειας.

Ο Μωραϊτίδης καθίσταται χαρακτηριστική προσωπικότητα, διότι στη νεότητά του εξελίσσεται παράλληλα και ως άτομο κοινωνικό και κοσμικό. Σπούδασε φιλολογία, έγινε μέλος του φιλολογικού συλλόγου «Παρνασσός», συντάκτης των πρακτικών της Βουλής για λογαριασμό της εφημερίδας «Εφημερίς», εκδίδει δική του εφημερίδα, την «Αγορά», βραβεύεται το θεατρικό του έργο «Η καταστροφή των Ψαρών» στο «Νικοδήμιο αγώνα» και αναγορεύεται «Επίτιμος διδάκτωρ της Φιλολογίας». Στη συνέχεια εργάζεται στην εφημερίδα «Ακρόπολις» και συγκατοικεί με τον Βλάση Γαβριηλίδη, παρασημοφορείται με τον «Αργυρό Σταυρό του Σωτήρα» και γίνεται τακτικό μέλος στο Καλλιτεχνικό Κέντρο της Αθήνας.

Στον τομέα της διηγηματογραφίας είναι ο συγγραφέας που εισήγαγε την καινοτομία του εορταστικού διηγήματος στον καθημερινό αθηναϊκό Τύπο. Ο κόσμος της δημοσιογραφίας, όμως, και τα ταξίδια τον γοητεύουν ιδιαίτερα. Καλύπτει μια εικοσαετία δημοσιογραφικών περιόδων και δίνει ποσοτικά τα μέγιστα στον τομέα αυτό. Μετά το 1907 παίρνει οριστικά την απόφαση να μην ασχοληθεί πλέον με τη λογοτεχνία και αφοσιώνεται στα θρησκευτικά του καθήκοντα, στα κείμενα των Πατέρων της Εκκλησίας και στη χριστιανική πίστη.

Τα Πασχαλινά

Τα Πασχαλινά του διηγήματα «Αρατε πύλας...» (1891) και «Ο κυρ-

Ο Αλέξ. Μωραϊτίδης σε πορτρέτο του Ντίνου Αναστασόπουλου. Ο ζωγράφος πρέπει να δούλεψε, με βάση φωτογραφία του Σκιαθίτη διηγηματογράφου, τραβηγμένη την εποχή που δίδασκε ως καθηγητής στο Βαρβάκειο.

Μανωλάκης» (1892) εξελίσσονται στη γενέτειρά του, τη Σκιάθο. Το διήγημα «Χριστός Βοσκρές» (1901), καθώς και οι ταξιδιωτικές του εντυπώσεις «Η Ανάσταση μιας ηττημένης πόλεως», «Η Ζωοδόχος πηγή», «Η τελετή του Νιπτήρος εις το Βυζάντιον» και «Η Κυριακή των Βαΐων εις το Βυζάντιον» μας μεταφέρουν τις άγιες ημέρες του Πάσχα στην Κωνσταντινούπολη, ενώ πολλά άλλα άρθρα του μας μεταφέρουν στους Αγίους Τόπους. Σε επιστολές του είναι αποτυπωμένα τα συναισθήματά του κατά τι εορτές του Πάσχα. Παράλληλα όμως έγραφε και θρησκευτικά άρθρα για τις άγιες αυτές ημέρες. Μερικά από αυτά: «Μεγάλη Τεσσαρακοστή», «Μεγάλη Εβδομάς», «Κυριακή των Βαΐων», «Μεγάλη Εβδομάς», «Τα Βάγια», «Μυροφόροι», «Η Σαμαρείτις», «Ο εκ γενετής τυφλός» κ.τλ.

Για να συλλάβουμε την πασχαλινή σκιαθίτικη ατμόσφαιρα στο έργο του και για να τον ερμηνεύσουμε σωστά αρκεί να δούμε ότι μένει αυστηρά προσκολλημένος στο περιβάλλον στο οποίο μεγάλωσε και γαλουχήθηκε, δηλ. στη γενέτειρά του, και τη θρησκεία του: «...Ω πατρίς μου μικρά, πόσον μεγάλη είσαι εν τη θρη-

σκεία σου! («Αρατε πύλας...»).

Κάθε ανάμνηση από τις θρησκευτικές εκδηλώσεις στην πατρίδα του τη Σκιάθο είναι συστατικό της ευτυχίας του: Να ήτο η μάγος, η άφροντις, η γόησσα ηλικία η παιδική, ήτις μου εξωγράφισεν αυτήν την αληστον, αυτήν την ανεξάληπτον εικόνα του Μεγάλου εκείνου Πάσχα: («Αρατε πύλας»).

Το εκκλησιαστικό πασχαλινό μεγαλείο αποδίδει λογοτεχνικά δανειζόμενος φράσεις από την εκκλησιαστική υμνογραφία, παραθέτοντας συναξάρια, εκκλησιαστικά ρητά, αποσπάσματα από τη θεία λειτουργία, από τη Βυζαντινή Υμνογραφία και από Ακολουθίες και εκφράσεις των Κολλυβάδων: Ιδού! ακούονται μακρόθεν ψαλμωδία γλυκύταται και τρυφεράι ως κλαυθοί, ως θρήνοι: «- Δος μοι τούτον τον ξένον!!...». Ο Ιωσήφ παρακαλεί τον Πιλάτον ίνα επιτρέψει αυτό να θάψει «τον ξένον Ιησούν και ωνειδισμένον...». («Αρατε πύλας...»).

Αλλά οι ιερείς και οι άνθρωποι της εκκλησίας, που δρουν κατά κόρον στο έργο του, χρησιμοποιούν και στην καθημερινή τους ομιλία τις ανάλογες εκφράσεις.

Εκτός από το βαθύτερο νόημα

της χριστιανικής θρησκείας θέλγεται και από τα εξωτερικά τυπικά χαρακτηριστικά της χριστιανικής λατρείας, όπως από την περιγραφή του εκκλησιαστικού περιβάλλοντος, αλλά προ πάντων από τις περιγραφές του κλήρου.

Εξωτερικά τυπικά

Η επίσημη ενδυμασία των ιερέων προσδίδει μεγαλοπρέπεια και είναι κάτι που δεν ξεχνά ποτέ να τονίσει. Στην περιγραφή της περιφοράς του Επιταφίου θα βρει την ευκαιρία να κάνει τη διάκριση και να υπερηφανευτεί για την αμφίσηση των ιερέων της πατρίδας του: Είτα ο κλήρος με χρυσά βυζαντινά άμφια θαύμα υφαντικής και ποικιλτικής εξαισίον, ουχ! άκομψα ρωσικά μονοκόμματα και μονοκόκκαλα ως φορέματα χιονισμένων βουνών («Αρατε πύλας...»).

Η τάξη των κληρικών είναι αυτή που ο Μωραϊτίδης θαυμάζει περισσότερο από κάθε άλλη. Εξάλλου, ασπάστηκε το μοναχικό σχήμα, επισφραγίζοντας έτσι τη ζωή του.

Στα σκιαθίτικα πασχαλινά διηγήματά του κεντρικοί ήρωες είναι οι επίτροποι της εκκλησίας, οι οποίοι είναι υποχρεωμένοι να τηρούν την τάξη μέσα στην εκκλησία. Οι προύχοντες καταλαμβάνουν τα στασιδία: σεμνή εν τη όλη απλότητι αυτής παράταξις. Πιο πίσω στέκονται οι ναυτικοί ανάμικτοι με τους γεωργούς («Αρατε πύλας...»). Η θέση των γυναικών βρίσκεται απαραίτητως στο γυναικωνίτη: Και εις τούτο -πλην του δημάρχου ποιούντος εξαιρέσεις- ήσαν σύμφωνοι οι εκκλησιαζόμενοι (Ο κυρ-Μανωλάκης). Η παραβίαση των εκκλησιαστικών κανόνων και μάλιστα σε πασχαλινή λειτουργία αναγκάζουν τον επίτροπο να υποδείξει και να θέλει να επιβάλει στις ξένες κυρίες που συνόδευε ο δήμαρχος να πάρουν θέση στο γυναικωνίτη. Η επιμονή του μάλιστα να μη δεχθεί την καινοτομία αυτή ούτε κατ' εξαίρεσιν (την απρεπή και ύποπτον κατά τον Μωραϊτίδη), του στοιχίζει την παύση από τη θέση του επιτρόπου ακριβώς πριν από την Ανάσταση (Ο κυρ-Μανωλάκης).

Από υπερβολικό επαγγελματικό ζήλο την ημέρα του Μεγάλου Σαββάτου χάνει τη θέση του και ο άλλος επίτροπος, ο μπάρμπα Κώστας ο Ολλαντέζος, ύστερα από ατύχημα που του συνέβη την ώρα που υποκρινόταν τον Αδη κατά την έκλευση του Επιταφίου στην εκκλησία («Αρατε πύλας...»). Ο Μωραϊτίδης δίνει με φαιδρό τρόπο τα συμβαίνοντα στην εκκλησία και την άσχημη κατάσταση στην οποία περιέρχονται και οι δύο κερδίζοντας έτσι τη συμπάθειά μας.

Οι ναυτικοί

Μετά τους ιερείς και τους επίτροπους, οι ναύτες είναι αυτοί που

κλέβουν και στα πασχαλινά διηγήματα την παράσταση, όπως συμβαίνει και στα χριστουγεννιάτικα. Ακόμη και ο επίτροπος ήρωάς μας, ο μπάμπια Κώστας ο Ολλαντέζος, είναι ένας πρώην ναυαγισμένος ναύτης και μικροκυβερνήτης. Οι ναύτες θα φέρουν τις πασχαλινές ημέρες αρκετό χρήμα στο νησί και αυτών θα ακουστούν οι πυροβολισμοί μετά το «Χριστός Ανέστη» μέχρι τα βουνά της Εύβοιας. Αλλά και κατά κύριο λόγο οι ναύτες συμμετέχουν σε ένα από τα κορυφαία θριαμβευτικά πασχαλινά έθιμα της πατρίδας του, της «εις Αδου καθόδου» του Σωτήρος: (Ο επιτάφιος) Βαστάζεται υπό τεσσάρων ναυτών μετά σεβασμού και κατανύξεως και περιστοιχίζεται παρ' άλλων ναυτών, ετοιμών εκεί πλησίον ν' αρπάσωσιν είτε τας λαμπάδας του, φυλακτῆρια εν ταις τρικυμιάς. Αλλά τελικά: και αυτή η διαρπαγή των λαμπάδων εγένετο υπό των ναυτών εν τακτική αταξία («Αρατε πύλας...»).

Τα μικρά παιδιά δεν ξεχνά ποτέ ο Μωραϊτίδης, που είναι έτοιμα την ώρα της Ανάστασης, όπως και οι ναύτες: να κρατήσωσι τα καψυλιά των, θέτοντα αυτά επί της λειανθείσης και στρογγυλευθείσης αιχμής του ήλου, ον θ' άφηνον να καταπέση καθέτως επί των πλακών (Ο κυρ-Μανωλάκης), καθένα με το κόκκινον αυγόν εις χείρας, γεμάτα χαράν («Αρατε πύλας...»).

Η εξωτερική εμφάνιση των νησιωτών είναι κάτι που προσέχει ο συγγραφέας ιδιαίτερα: Τα παιδιά είχαν φορέσει καινούργια τριζοκοπούντα υποδήματα, ενώ οι προύχοντες ήσαν ένθεν και ένθεν φορούντες τα καλά των («Αρατε πύλας...»). Οι χωρικοί καθαρώς και ευπρεπώς ενδεδυμένοι πήγαιναν στην εκκλησία (Ο κυρ-Μανωλάκης).

Στη σκιαθίτικη εαρινή πασχαλινή φύση το καέν θυμίαμα διαχέεται στην ατμόσφαιρα μαζί με το άρωμα από τα πάμπολλα τριαντάφυλλα του κήπου της εκκλησίας και το γλυκύλαλο «Χριστός Ανέστη» συναντάται με τη μαγευτική μελωδία των αηδονιών εις το πυκνόν του ναϊσκου κηπάριον («Αρατε πύλας...»). Τέλος τα πραττόμενα στο πασχαλινό - εαρινό εκκλησιαστικό χώρο αποδίδει ο Μωραϊτίδης δανειζόμενος όρους και από την κοσμική τέχνη: Ο λαμπρός στολισμός των νυμφών του Πάσχα εκείνου παραμένει ακόμη ανεξίτηλος εις την μνήμην μου με τα ζωηρά χρώματά του, και την χρυσαυγάζουσα σιλιβηδόνα του, ως να εζωγραφίσθη έκτοτε εις την φαντασίαν μου με όλην την λάμπιν καλλιτεχνικής εικόνας αγιογράφου («Αρατε πύλας...»).

Και ο Μωραϊτίδης ομολογεί:

Ποσάκις δακρύων εξ αγνώστον χαράς έμεινα κρυφά εις την γωνίαν εκεί κάτω ακίνητος, ως ο φιλάργυρος ο φοβούμενος μη κλέψωσι τον θησαυρόν του - έμεινα να βλέπω κρυφά - κρυφά την τρυφεράν αυτήν του Επιταφίου πομπήν, κατερχομένην από τον ανήφορον, εισπνέων βαθέως εν άσθματι ως εντός κήπου ανθέων, ως να ήθελον να ροφήσω δια μιας όλην εκείνην την μαρμαρυγήν, ως να ήθελον να χορτάσω όλην εκείνην την αγόρταστον μαγειάν! («Αρατε πύλας...»).

Ιδού: Η ιερά λιτανεία προσεγγίζει ήδη εις τον ναόν... Ο γέρον Οικονόμος αργά-αργά πλην μετά δυνάμεως ικανής κελεύει:

Αρατε πύλας οι Αρχόντες υμών και επάρθητε πύλαι αιώνιοι, και εισελεύσεται ο βασιλεύς της δόξης! Και πάραυτα ακούεται έσωθεν φωνή τραχεία και ηχηρά, ως όταν φωνάζουν διά κογχύλης οι αλιείς, φωνή υπέρφρυς, αυθάδης φωνή: Τίς έστιν ούτος ο βασιλεύς της δόξης!... Η επιτακτική κέλευσις ως και η αυθάδης ερώτησις επαναλαμβάνονται εκ τρίτου. Και τότε την τρίτην φοράν ο ιερεύς ωθών ισχυρώς διά του ποδός και των χειρών τας πύλας, αναφωνεί εν κυριαρχική δυνάμει: «Κύριος των Δυνάμεων, αυτός έστιν ο βασιλεύς της Δόξης!». Και ανοίγει βασιλικάς και αυταρχικάς τας πύλας και ούτως εισέρχεται εις τον ναόν ο Επιτάφιος. (Αλεξ. Μωραϊτίδης «Αρατε πύλας...»). Και από το 1891 του Αλεξ. Μωραϊτίδη, στο «Αρατε πύλας...» του παπα-Γιώργη Σταματά και τους ευσεβείς Σκιαθίτες σήμερα, στην εκκλησία των Τριών Ιεραρχών της Σκιάθου.

Η συνοικία της Λιμνιάς όπως την αποτύπωσε ο Βολιώτης φωτογράφος, Στουρνάρας. Κυριαρχεί η λιθόχτιστη και αρχοντική οικοδομή: «Της Κοκκώνας το σπίτι». Οκτώ μήνες μετά τη μνηστεία της με τον καπετάν Γιαννάκο τον Συρμαϊν «απέθνησκει φθισική εις το Σταυροδρόμι. Και η οικία έμεινε ατελείωτη, έρημη και άχαρη, ανά τον λιθόστρωτον ανηφορικών δρόμων, σιμά εις το κρημνώδη βράχον. Ως αόρατος δε επιγραφή επί του μετώπου της καταρρευούσης οικίας, ως αόριστος τραγική ειρωνεία επί της τύχης της, έμεινε το όνομα της Κοκκώνας το Σπιτι». Η δεσπόζουσα οικοδομή εδώ και χρόνια κατεδαφίστηκε.

Ο πατέρας του Παπαδιαμάντη, παπα-Αδαμάντιος Εμμανουήλ (1817-1895), αποτελεί εξαίρεση. Είναι ανάμεσα στα ελάχιστα συγγενικά πρόσωπα που βρίσκουμε μέσα σε διηγήματα. Σύμφωνα με μελέτη του θαλαρού σκιαθίτη λόγιου, Ιω. Ν. Φραγκούλα, το πατρικό είδωλο εμφανίζεται, τότε με παραλλαγμένο το όνομά του και τότε απλώς με την ιδιότητα του παπά.

Σκιαθίτικη προσωπογραφία

Πραγματικά πρόσωπα Σκιαθιτών και χώροι
στην διηγηματογραφία του Παπαδιαμάντη

Του Αχιλλέα Σούλτου

Η ΓΟΗΤΕΙΑ ενός λογοτεχνικού έργου παραμένει ψυχικό φαινόμενο που δεν επιδέχεται εκλογίκευση. Στην περίπτωση Παπαδιαμάντη, μίλησαν για μαγεία, αφού τόσο τέρπει την ευαισθησία κάποιων επιρρεπών. Σε αντίθεση, οι μικρές ανεκδοτολογικές ιστορίες του βίου του ικανοποιούν την περιέργεια του μεγάλου κοινού. Μάλιστα, ο Παπαδιαμάντης προσφέρεται, αφού θεωρείται συγγραφέας αυτοβιογραφούμενος. Σε αυτό συμφωνούν πολλοί και από τις δύο όχθες: της Ορθοδοξίας από τη μία, αλλά και του αγνωστικισμού από την άλλη. Κι αν λανθάνει κάποια αρνητική φόρτιση στο χαρακτηρισμό, γραφέας απομνημονευμάτων, μπορούμε να τον αποκαλέσουμε και συγγραφέα της μνήμης.

Σκιαθίτικες μνήμες

Οι αναμνήσεις που θέλγουν και συγκινούν τον Παπαδιαμάντη, είναι σκιαθίτικες, κατά προτίμηση από την παιδική ηλικία. Μόνο στα «όψιμα» διηγήματα ανατρέχει σε

παλαιότερους χρόνους. Διηγήματα αρχίζει να γράφει το 1887 και συνεχίζει μέχρι το τέλος. Σε αυτό το διάστημα των 23 ετών, πλησιάζει τα 200 διηγήματα, καθώς η αναδίφηση των αρχείων εξακολουθεί έως σήμερα. Από αυτά, τα 132, δηλαδή ένα σεβαστό ποσοστό 70%, έχουν σκηνικό τη γενέθλιο νήσο, την Σκιάθο.

Στις εκκλησίες, τα καφενεία και τα μαγαζιά του νησιού, με τα ονόματά τους και όλο το διάκοσμο, συχνάζουν οι ήρωες του Παπαδιαμάντη. Επινοημένοι οι περισσότεροι ήρωες, αν και συχνά δανείζονται στοιχεία από υπαρκτά πρόσωπα. Τα στοιχεία είναι αρκετά, ώστε ο χαρακτήρας να παραμένει αναγνωρίσιμος, παρ' όλο που το όνομα του ήρωα μπορεί να παραλάσσει από διήγημα σε διήγημα.

Ο θεολόγος Ιωάννης Ν. Φραγκούλας, σε σχετική μελέτη του, μετρά ένα σύνολο από 101 σκιαθίτικα πρόσωπα. Επιπλέον, παρουσιάζει το γενεαλογικό τους δέντρο, την ιστορία τους, όπως και τα διαφορετικά προσωνύμια που τους δίνει ο Παπαδιαμάντης. Αν κάποιος φιλόλογος μετρούσε και

τα συνολικά πρόσωπα που εμφανίζονται στο σκιαθίτικο μικρόκοσμο των διηγημάτων, θα είχαμε ένα ποσοστό ενδεικτικό της ελευθερίας που ο συγγραφέας επέτρεπε στον εαυτό του. Γιατί, ας μην ξεχνάμε, πως την εποχή του Παπαδιαμάντη τίθεται ως αίτημα της αφήγησης, η απεικόνιση του κοινωνικού βίου, με κύριο στόχο τη διάπλαση των ηθών.

Υπαρκτά πρόσωπα

Πρώτα οι συγγενείς. Ο Παπαδιαμάντης αποφεύγει να μυθοπλάττει γύρω από τους ανθρώπους του σπιτιού του. Εξαιρεση αποτελεί ο πατέρας του, ο πάτερ-Αδαμάντιος, που εμφανίζεται σε 16 διηγήματα. Χωρίς αυτό να σημαίνει, πως σε όλες τις ιστορίες οι ιερείς είναι πατρικά απεικασματα. Για παράδειγμα, υπάρχει ο τσάμης παπα-Κυριάκος του διηγήματος «Εξοχική Λαμπρή», που τόσο απασχόλησε τους μελετητές με τα ερωτικά του καμώματα.

Ανάμεσα στους συγγενείς και ο εξάδελφός του Αλέξανδρος Μωραϊτίδης, που είναι «ο άλλος Αλέκος», στο διήγημα «Η Ντελεσεσφέρω». Σύμφωνα με το διήγημα, ο γιός του παπα-Μανόλη, ο Αλέκος και ο γιος του ψάλτου, ο άλλος Αλέκος, διαγκωνίζονταν, ποιος θα κανοναρχήσει το Μηναίο, αλλά και ποιος θα καταβροχθίσει περισσότερα ζεματιστά φουσκάκια, με άλλα λόγια λουκουμάδες. Και είναι ο άλλος Αλέκος αυτός που σαφώς υπερτερεί.

Μια κατάληξη πρόσφορη για όσους αναζητούν ψυχαναλυτικές ερμηνείες. Υπάρχει όμως και η αντιφώνηση από την πλευρά του Μωραϊτίδη στο διήγημά του, «Ιστορία μιας τυρόπιπτας». Σε αυτό, με τρυφερότητα, αλλά και σεβαστικά, αναφέρεται στον εξάδελφο του Παπαδιαμάντη που «κυριαρχεί ψάλλων με περιπαθές αλησμόνητο ύφος».

Είναι θέμα διάθεσης, αν θα συνυπολογίσουμε στον οικογενειακό κύκλο εκείνη «τη μακρινή συγγενή ογδούου βαθμού», τη Μαχούλα. Την καλή και συμπαθή εξαδέλφη του αφηγητή στο «Αμαρτίας φάντασμα», επίσης και στο «Η Φαρμακολύτριά».

Ακολουθούν τα φιλικά πρόσωπα, καμιά δεκαριά. Ωστόσο στις ιστορίες παραμένουν κομπάρσοι, πρόσωπα διακοσμητικά. Μόνο για το φίλο του, τον Νικόλαο Αγιώτη και αργότερα το μοναχό Νήφωνα, στήνει ένα ολόκληρο διήγημα, «Τον Καλόγερο». Επίσης ένα συντομότερο, το «Σταγόνα νερού», για τον φίλο του και μακρινό συγγενή, τον «Κωνσταντή το Τσαμασφυρόπουλο».

Στη συνέχεια εντοπίζονται οι γείτονες. Γι' αυτούς έχει λιγότερους διαταγμούς. Τους χρησιμοποιεί και ως κεντρικούς ήρωες, ακόμη και σε «κακούς» χαρακτήρες. Για παράδειγμα, η γειτόνισσά του, Λενιώ Καρπέτη, που είναι η ηρωίδα στο διήγημα, «Στρίγγλα μάννα».

Τέλος έχουμε έναν ευρύ κύκλο από συμπατριώτες που κατονομάζονται με τον έναν ή τον άλλον τρόπο. Ο Ι.Ν. Φραγκούλας, με βάση το παλιό αρχείο του Δήμου Σκιάθου, εντοπίζει τουλάχιστον 60 πρόσωπα. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει ο Γεώργιος Ιωάννου που πρέπει να ενέπνευσε

τους τοκογλύφους και τσιγκούνηδες, τουλάχιστον έξι διηγημάτων. Περισσότερο γνώριμος, ο κυρ-Μανουήλος ο Στερωμένος, προστάτης του κόμματος των «Χαλασοχώρηδων» στο ομώνυμο διήγημα. Ακόμη ο «καπετάν Ηρακλής ο Καλούμπας», που κρατά από την καστρινή οικογένεια των Κουμπήδων, πρόσωπο που επανέρχεται σε αρκετά διηγήματα, κάποτε και με το παρατσούκλι Καραχμέτης.

Επινοημένα πρόσωπα

Ο Παπαδιαμάντης, ακόμη και όταν εμπνέεται από αυτούς που γνώρισε ή από όσες ιστορίες έφτασαν μέχρι αυτόν, αποφεύγει να αναμίξει πρόσωπα του οικογενειακού του κύκλου. Κατά κανόνα είναι ευγενικός όταν μνημονεύει φίλους.

Σε κάθε περίπτωση, οι κεντρικοί ήρωες ιδιαίτερα στα εκτενέστερα διηγήματά του, είναι πρόσωπα μάλλον επινοημένα. Πρώτη ανάμεσα τους, η Χαδούλα η Φραγκογιαννού. Μπορεί ο Γ. Βαλέτας να την θέλει γειτόνισσα, όμως ο Γ. Βλαχογιάννης διαφωνεί. Ανατρέχοντας στο άγχος που προκαλούσε το έθιμο της προίκας στις Σποράδες και τις μυστικές βρεφοκτονίες των θηλυκών μέσα στην οικογένεια, πιστεύει πως πρόκειται για τη συγχώνευση πολλών μορφών παρά για μια συγκεκριμένη «γραιά».

Η Φόνισσα, όπως και η Σκεύω που φόρεσε τα αντρίκια για να πάει «Βαρδιάνος στα Σπόρκα», είναι ηρωίδες που δραματοποιούν ή και σατιρίζουν κοινωνικές συνθήκες αιώνων. Τώρα αν τις συναπάντησε παιδί στη γειτονιά του ή μεγάλος τις φαντασώσε, ούτε η Φραγκογιαννού εξυψώνεται ούτε η θεία Σκεύω μειώνεται.

Σημείωση: Οι περισσότερες πληροφορίες αντλήθηκαν από τη μελέτη, «Ανεξερεύνητες πτυχές της ζωής του Αλέξ. Παπαδιαμάντη», του Ιω. Ν. Φραγκούλα.

Το εσωτερικό της εκκλησίας της Γεννήσεως του Χριστού στο Κάστρο. «Ελαμψε δε τότε ο ναός όλος και σήμερα ηκτινοβόλησε το επίχρυσον και λεπτοουργημένον με μυρίας γλύφας τέμπλον, με τας περικαλείς της αρίστης βυζαντινής τέχνης εικόνας του, με την μεγάλην εικόνα της Γεννήσεως... Εν τω μέσω δε κρέμαται ο μέγας ορειχάλκινος και πολύκλαδος πολυέλαιος, και ολόγυρα ο κρεμαστός χορός, με τας εικόνας των Προφητών και Αποστόλων, υφ' ον ετελούντο το πάλοι οι σεμνοί γάμοι των χριστιανικών ανδρογύνων...» Αλέξ. Παπαδιαμάντης «Στο Χριστό στο Κάστρο».

Η προκουμία της Σκιάθου σε καρτ-ποστάλ εποχής, του Στέφ. Στουρνάρα. Στις αρχές του αιώνα μας, ο Βολιώτης φωτογράφος άρχισε την απεικόνιση τοπίων της Μαγνησίας. Κυκλοφορούσε επιζωγραφισμένα Επιστολικά Δελτάρια με τοπία της. Ανάμεσα στις Σποράδες και η Σκιάθος. (Φωτ: Εθνικό Ιστορικό Μουσείο)

Σκηνοθετώντας Παπαδιαμάντη

Συχνή μεταφορά διηγημάτων του Σκιαθίτη συγγραφέα στον κινηματογράφο και το θέατρο

Ο Βασίλης Διαμαντόπουλος ως Παπαδιαμάντης στην ταινία «Καλή σου νύχτα κυρ-Αλέξανδρε». Ενα καΐκι τους πάει στο «Χριστό στο Κάστρο». «...Ο Σμαραγδής μάς δίνει οδηγίες για τα πλάνα. Περιτριγυρίζομαστε από τις παλιές εικόνες, τα χοντρά φαγωμένα δοκάρια της οροφής, τα παλιά μανουάλια, τα πρόσωπα των παιδιών εξίσια φωτισμένα. Νιώθω μια ευλάβεια. Ο Βασίλης κάθεται στο ψαλτήρι. Δεν είναι πια ο Βασίλης, είναι ο Παπαδιαμάντης». Γράφει στο ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ της η Τάνια Σαββοπούλου, που κρατούσε το ρόλο της παπαδιάς στην ταινία.

Η Δέσποινα Πολίτη, απ' την ταινία του Γ. Σμαραγδή «Καλή σου νύχτα κυρ-Αλέξανδρε». Η πολυζωγραφισμένη Δέσποινα από τον Γ. Τσαρούχη, στο ρόλο της Μοσχούλας: «Ητον απόλαυσις, όνειρο, θαύμα. Ητον πνοή, ίνδαλμα αφάνταστον, όνειρο επιπλέον εις το κύμα. Είχα μείνει χάσκων, εν εκστάσει και δεν εσκεπτόμην πλέον τα επίγεια». Αλεξ. Παπαδιαμάντης «Όνειρο στο κύμα».

Ο Χρ. Τσίρτσης στο «Ερως - Ηρω» ταινία μικρού μήκους της Δώρας Μασκλαβάνου.

Η ΤΕΧΝΗ του κινηματογράφου, τέχνη του αιώνα μας, είναι η περισσότερο δεμένη με τη λογοτεχνία. Συχνά δανείζεται θέματα και ιδέες. Η τηλεόραση μάλιστα, με την εδραίωσή της, στάθηκε πιο επιρρεπής και πρόσφορη στη μεταφορά λογοτεχνικών κειμένων. Εξάλλου, ορισμένα μυθιστορήματα στη μικρή οθόνη άφησαν εποχή. Οι μονοψήφιοι αριθμοί κυκλοφορίας βιβλίων, ξαφνικά διπλασιάστηκαν, αλλάζοντας τα εκδοτικά δεδομένα.

Ο Παπαδιαμάντης υπήρξε και παραμένει πειρασμός για τους Έλληνες σκηνοθέτες, όχι μόνο του κινηματογράφου, αλλά και του θεάτρου.

Χριστίνα Τσίγκου

Η κινηματογραφική απόδοση του προσώπου της «Φόνισσας» ήταν πόθος ζωής για την προικισμένη μας ηθοποιό Χριστίνα Τσίγκου. Βλέποντας την πρώτη ταινία του Παντελή Βούλγαρη, κρίνει εκείνον κατάλληλο για σκηνοθέτη:

«Το καλοκαίρι του '66, η Χριστίνα Τσίγκου, μου κουβέντισε τις σκέψεις της, για τη Φόνισσα του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη.

Αρχές του '64, με τους φίλους της Ανδρέα Εμπειρικό, Γιάννη Τσαρούχη, Γιώργο Μανουσάκη και Μισέλ Σωνιέ είχαν αρχίσει την προεργασία για το φιλμ.

Φωτογραφίες χώρων. Πορτραίτα της Χριστίνας.

Ενα πρώτο σχέδιο σεναρίου.

Το '68 η Χριστίνα Τσίγκου έφυγε στο εξωτερικό. Το σχέδιο έμεινε πίσω.

Στις αρχές του '73 θελήσαμε πάλι να βρούμε τον τρόπο να προχωρήσουμε».

Εξομολογείται ο Π. Βούλγαρης σε σημείωμά του στο περιοδικό «Η συνέχεια», (Ιούνιος 1973, Τ.χ. 4).

Έμεινε όμως απραγματοποίητο όνειρο. Η Τσίγκου δεν πρόλαβε και το όλο εγχείρημα ματαιώθηκε.

Στη συνέχεια, κάποιες άλλες απόπειρες είχαν αποτέλεσμα. Κατόρθωσαν να ολοκληρωθούν. Ο Κώστας Φέρρης, με τη βοήθεια του Δήμου Θεού στο σενάριο, το 1974 ολοκλήρωσε τη «Φόνισσα» για τον κινηματογράφο. Πρόσωπο της Φραγκογιαννούς στην ταινία, η ηθοποιός Μαρία Αλκαίου και Μούρτος ο Δημ. Πουλικάκος. Ο Φέρρης, επίσης, το 1973 γύρισε για την τηλεόραση το μυθιστόρημα «Οι έμποροι των εθνών», πρώτο σήριαλ βασισμένο σε λογοτεχνικό έργο.

Ανίχνευση του παπαδιαμαντικού τοπίου, με οδηγό το ίδιο το πρόσωπο του Παπαδιαμάντη, επιχείρησε ο Γιάννης Σμαραγδής. Το 1980-81 γύρισε την ταινία «Καλή σου νύχτα κυρ-Αλέξανδρε» για την τηλεόραση. Υψηλοί οι στόχοι του Σμαραγδή, προσπάθησε να συλλάβει το μύθο του Παπαδιαμάντη στους φυσικούς του χώρους, pláthοντας ένα είδος

«βιογραφίας» Πρόσωπο του Σκιαθίτη συγγραφέα στην ταινία, ο Βασ. Διαμαντόπουλος. Φιλόδοξη η προσπάθεια, που κατά κοινή παραδοχή, ακόμη και των πιο απαιτητικών, ευτύχησε. Απόδειξη οι επανειλημμένες προβολές της ταινίας, καθώς και η αναγνώρισή της ως υπόδειγμα τηλεοπτικής «εργασίας».

Τηλεοπτική μεταφορά της «Φόνισσας» πραγματοποίησε ο Άγγελος Κοβότσος. Στο νησί της Σκιάθου, στους φυσικούς χώρους που περιγράφονται στο βιβλίο, έγιναν τα γυρίσματα. Στο ρόλο της Φραγκογιαννούς η Τούλα Σταθοπούλου. Ολοκληρωμένη εδώ και δύο χρόνια η ταινία, προβλήθηκε στην ΕΤ-1 μόλις πρόσφατα.

Ένα από τα χαρακτηριστικότερα ερωτικά διηγήματα του Παπαδιαμάντη, το «Έρως-Ηρώς», γύρισε σε μικρού μήκους ταινία και με δικό της σενάριο η Δώρα Μασκλαβάνου, το 1993.

Χοροθεατρική μορφή στη «Φόνισσα» έδωσε η «Θεατρο-χορευτική Ομάδα Λίλλυ Βελισσαρίου», με σειρά παραστάσεων το 1993 και 1994. Τον ομώνυμο ρόλο ερμήνευσαν, διαδοχικά, η Πέρσα Σταματοπούλου (1993) και η Ιφιγένεια Κουφουδάκη (1994).

Τέλος, θεατρική παράσταση με τίτλο «Ο άντρας και ο έρως», πάνω σε κείμενα του Παπαδιαμάντη, παρουσιάζεται αυτή την εποχή στην Πάτρα, στο θέατρο «Αγορά». Σκηνοθετίας της παράστασης η Ευανθία Στιβανάκη.

Δεν αποκλείεται να υπάρχουν και άλλες προσπάθειες, θεατρικής ή κινηματογραφικής μεταφοράς, που αναγκαστικά ξεφεύγουν από ένα δημοσιογραφικό αφιέρωμα.

Του Κώστα Φέρρη
Σκηνοθέτη

ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ, Καβάφης και Κάλβος, ήσαν οι πρώτες μεγάλες α-

Η πόλη της Σκιάθου τότε, σκηνογραφημένη για τη «Φόνισσα» του Άγγελου Κοβότσου.

δυναμίες της παιδικής μου ηλικίας. Σαν πάροικοι της Αιγύπτου που είμαστε, κρατηθήκαμε μακριά από τις τεχνητές και ακραίες διαμάχες του γλωσσικού ζητήματος. Ετσι, είχαμε την πολυτέλεια ν' αγαπήσουμε τρεις ιδιότυπους γλωσσικά ποιητές -ναι, ποιητής κι ο Παπαδιαμάντης- που γράφανε στ' αληθινά ελληνικά, δη-

λαδή τα δικά τους προσωπικά ελληνικά που δεν εντάσσονται ούτε στη «δημοτική» ούτε στη «καθαρεύουσα».

Όταν μου δόθηκε να σκηνοθετήσω στην τηλεόραση τους «Εμπόρους των εθνών», πρώτο σιριαλ που βασιζότανε σε λογοτεχνικό έργο, το 1973, δεν δίστασα: Ανάμεσα στις

σκηνές δράσης και κοινών διαλόγων, έσπειρα μεγάλες λυρικές παρενθέσεις με τη φωνή του Τζόγια ν' απαγγέλλει τον παπαδιαμάντειο λόγο.

Η εκπληκτική επιτυχία της σειράς και κυρίως αυτών των «λυρικών παρενθέσεων» μ' έπεισε για κάτι ακόμα: Αυτός ο τόσο αυστηρά δομημένος γραπτός λόγος, λειτουργεί ακόμα καλύτερα όταν ακούγεται ως προφορικός. Και κυρίως, μέσα στο πλαίσιο του τρίτου λόγου του ανθρώπου, του οπτικοακουστικού.

Η Σκιάθος, φυσικά απουσίαζε εντελώς. Εδώ είχαμε Νάξο και Βενετία, τον άρχοντα Μούχρα, τον κόμη Μάρκο Σανούδο και την Αυγούστα «ντι Νάξος».

Η Μαρία Αλκαίου που έπαιζε στη σειρά το ρόλο μιας καλόγριας, μου 'δωσε την ιδέα να κάνω ταινία την «Φόνισσα». Το αστείο είναι πως την ημέρα που κλείσαμε τη συμφωνία με την παραγωγό, δεν είχα ακόμα διαβάσει... το βιβλίο!

(Υπάρχουν και χειρότερα. Το 1975, γύρισα σε 26 επεισόδια την «Μενεξεδένια Πολιτεία» του Άγγελου Τερζάκη, σε στενή μάλιστα συνεργασία με τον συγγραφέα, και ίσαμε το τέλος δεν κατάφερα να διαβάσω το βιβλίο... ως το τέλος. Αυτό το «ίσαμε» το χρησιμοποιώ ως άλλοθι, γιατί ο Τερζάκης τις μόνες διορθώσεις που μας έκανε τότε, ήταν να διαγράψει στο σενάριο όλα τα «μέχρι»! Από την άλλη, ο Κώστας Ταχτσής -τότε στην ΕΡΤ- με δικαιολόγησε... «Τι να κάνει ο άνθρωπος; Αυτό το βιβλίο δεν διαβάζεται...»)

Όπως και να 'χουν τα πράγματα, στην «Φόνισσα» χρησιμοποίησα «καθαρό» τον λόγο του Παπαδιαμάντη,

Συνέχεια στην 28η σελίδα

«Υπαγε ανιάτε... ο πόνος θα είναι η ζωή σου». Από τη «Φαρμακολύτρια». Στο ρόλο του Παπαδιαμάντη ο Στελ. Σοφός. Σκηνή απ' την παράσταση «Ο άντρας και ο έρως» πάνω σε κείμενα του Παπαδιαμάντη, που παρουσιάζει αυτή την εποχή η εταιρεία Θεάτρου και Τέχνης στο θέατρο «Η Αγορά» στη Πάτρα.

Συνέχεια από την 27η σελίδα

μόνο μία φορά, λίγο πριν το φινάλε, ειπωμένον από τον Μάνο Κατράκη. Αυτή τη φορά λειτουργούσε με μίαν υπερβατική δραματικότητα, που μου χάρισε τον τίτλο του... «μεταφυσικού σκηνοθέτη»!

Κάτι ακόμα: Αντί για σενάριο, χρησιμοποίησα το ίδιο το κείμενο του Παπαδιαμάντη, κομμένες σελίδες του βιβλίου κολλημένες σε άσπρες κόλλες. Αυτό μου άνοιξε μίαν εντελώς καινούργια προοπτική ως προς την τεχνική της συγγραφής σεναρίου, που από τότε εφαρμόζω σ' όλες μου τις δουλειές: Το σενάριο δεν μπορεί να είναι ένα απρόσωπο κείμενο με τεχνικές και τυπικές περιγραφές. Το σενάριο πρέπει να γράφεται με «ηδυσμένο λόγο», για να βοηθάει τον σκηνοθέτη ν' ανακαλεί αισθήσεις και όχι πληροφορίες. Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, ο Κωνσταντίνος (άλλος «μέγας») Θεοτόκης, ο στρατηγός Μακρυγιάννης, ο Γιώργος Σεφέρης και κάποιοι ακόμα, είναι οι καλύτεροί μας σεναριογράφοι.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως όταν χρειάστηκε να γράψω το τραγούδι των «Εμπόρων», η αδυναμία μου να χρησιμοποιήσω τον λόγο του Παπαδιαμάντη, με οδήγησε στην Δημοτική ποίηση. Ετσι προέκυψε το:

*Ηταν μια φορά, μάτια μου (κι έ-
ναν καιρό)
μια έμορφη κυρά, αρχόντισσα (να
σε χαρώ)
μια μικροπαντρεμένη...*

Του Γιάννη Σμαραγδή

Σκηνοθέτη

ΤΟ ΣΕΝΑΡΙΟ της δοκιμακτής ταινίας «Καλή σου νύχτα κυρ-Αλέξανδρε» (Παπαδιαμάντης) γεννήθηκε σε 3 συσχεόμενες νύχτες και ουσιαστικά γράφτηκε «καθ' ύπνον». Περισσότερο είχα την αίσθηση ότι υπαγορεύτηκε παρά ότι γράφτηκε από εμένα.

Υστερα από αυτή τη μουσικά πρωτόγνωρη εμπειρία επισκέφθηκα τη Σκιάθο, εκεί όπου θα γίνονταν τα γυρίσματα, προσπαθώντας να «δω» το χώρο το Παπαδιαμάντη.

Το νησί ήταν ουσιαστικά κομμένο στα δύο: ένα νησί υπαρκτό με κτίρια, ξενοδοχεία στις αμμουδιές, εστιατόρες και rent rooms, άνθρωποι και χώροι της καθημερινότητας, και το «άλλο», το νησί της Πολύμνιας, άλλο έμψυχον ιόν -της Αμαρτίας Φάντασμα- του φωτός της σεληνης το μελιχρόν το περιαργυρούν όλην την άπειρον οθόνην του γαληνιώντος πελάγους -της Μοσχούλας... που ήταν ίνδαλμα αφάνταστον, όνειρον επιπλέον εις το κύμα- των τραγουδιών του Θεού... «εις το πενιχρόν νυχτερινόν ναϊσκον -των Μαγισσών- του φτωχού Αγίου... εκεί όπου το χώμα μοσχοβολά -εις τα κάλλη σειρήνων και νηρηίδων στα ανεκλάλητα μυστήρια...

Ο καθένας μας αιώνες τώρα ορά με τα μάτια της ψυχής του τούτο ή το «άλλο».

Κι εγώ προσπάθησα μέσω του Δοκιμίου να δώ ή να καταγράψω το «άλλο», το κρυφό αυτό που πλαταίνει ή παρηγορεί τη δοκιμαζόμενη φυλή μας. (Στην πραγματικότητα όλο το σώμα του πολιτισμού μας είναι διηρημένο ανάμεσα στο καθημερινά αντιλαμβανόμενο και στο υπερέχειν,

Αφίσα λαϊκής τεχνοτροπίας του Τάσου Ζωγράφου για τη «Φόνισσα» του Κώστα Φέρρη.

το ΜΗ ΟΡΑΤΟ, εκεί όπου το εικονοστάσι των Αγίων των Γραμμάτων μας λαλούν και υμνωδούν κεντώντας το ΙΕΡΟ ΣΩΜΑ του τόπου μας -Παπαδιαμάντης, Σολωμός, Θεοτοκόπουλος, Αναγνωστάκης, Ελύτης, Καβάφης, Καζαντζάκης, Θεόφιλος, Εμπειρικός, Τσαρούχης, Χατζιδάκις- Αγιοι για τους «έχοντες όμματα ψυχής»).

Στιγμές στιγμές στα γυρίσματα ή στις βασανιστικές και αγωνιώδεις νύχτες αισθανόμουν τις φτερούγες από την παρουσία τους. Ή μήπως ήταν το ταραγμένο μυαλό που στα γυρίσματα προσπαθούσε να κρατηθεί από κάπου και ζητούσε τη βοήθειά τους;

Η ταινία έγινε.

Και γι' αυτούς που θέλουν να ξέρουν αυτό που καταγράφεται σαν πράξη, τα γυρίσματα του Δοκιμίου έγιναν το Δεκέμβρη του 1980, στο νησί του Παπαδιαμάντη, στους χώρους που περπάτησε, είδε και κατέγραψε στα κείμενά του και σε μια ανέλιπη (Παπαδιαμαντική) θαλασσοταραχή παρ' όλιγο να πνιγούμε άπαντες επιστρέφοντας από το Χριστό του Κάστρου «διά της βορειοανατολικής οδού ως συντομωτέρας και ευπλωτέρας εις την κάθοδον και εφθάσαμε αισίως εις την πολίχνην».

Του Αγγελου Κοβότσου

Σκηνοθέτη

ΣΤΟ ΕΡΗΜΟ ξωκλήσι του Αη Γιάννη του Κρυφού, η γραία-Χαδούλα η Φραγκογιαννού, μπροστά στη φθαρμένη τοιχογραφία του αγίου, γονατιστή εκφέρει τον τραγικό της μονόλογο. Ολα της φαίνονται: «...άλλα εξ άλλων... αφού η λύπη είναι χαρά κι ο

θάνατος είναι ζωή κι ανάστασις...». Ζητάει ένα σημάδι. Ξαφνικός αέρας φυσάει. Το κερί σβήνει.

Το μήνυμα «ψηλώνει το νου της». Σκοτώνει τα μικρά κορίτσια για να τα σώσει. Από τον βίον τον «ανωφελή και μάταιον και βαρύ». Η φόνισσα, άγγελος - λυτρωτής.

Το δράμα εξελίσσεται στη σκιαθίτικη φύση. Μέσα σε μια διάχυση φωτός πασχαλινού. Σε μια πανδαισία χρωμάτων της άνοιξης. Στο κέντρο του χορού των σκιαθιτών ανδρών και γυναικών. Τα δρώμενα αποκτούν άλλη διάσταση. Μέσα στη χαρά, η λύπη. Μέσα στην ευτυχία, η συμφορά. Μέσα στη ζωή, ο θάνατος.

Το δράμα ολοκληρώνεται στα ύδατα του αιγαίου πελάγους, «...εις το ήμισυ του δρόμου μεταξύ της θείας και της ανθρώπινης δικαιοσύνης».

Μακριά από τους μύθους του Γκράαλ, όπως είπε ο Ελύτης. Μακριά από αυτούς τους μύθους ο Παπαδιαμάντης.

Της Δώρας Μασκλαβάνου

Σκηνοθέτιδος

ΕΛΛΗΝΕΣ που πεθαίνουν μ' αυτά που πρωτοαγάπησαν, αθώοι και διαφανείς, ευγνώμονες, ζουν με την παρέα ενός αδιάκοπου πόνου, ανεξομολόγητου, με τον οποίο είναι βαθύτατα συμφιλωμένοι. Η ψυχή τους απαιτεί ανελέητα τη ζωή, χωρίς λογικές διεργασίες. Δεν μπερδεύουν τ' αστέρια του ουρανού με τ' αποτυπώματα που αφήνουν τα ζώα στη λάσπη και δεν ξεχωρίζουν αυτά που βλέπουν απ' αυτά που αισθάνονται.

Ο Γιωργής Μπούρμπας μεταφέρει με τη βάρκα του, νύφη, την κοπέλα

που αγαπά από μικρός. Αποδέχεται την πραγματικότητα με αληθινή αξιοπρέπεια και ευγένεια. Ονομάζει την αδυναμία του αμαρτία, ευτυχεί όπως εισπνέει και πικραίνεται όπως εκπνέει, με τόσο βαθειά αγάπη και πίστη στη ζωή, που τον σιγοκαίει, καθιστώντας τον εν αγνοία ήρωα και καθαγιάζοντάς τον.

Ελληνες από το παρελθόν, τυχαίοι και μοναδικοί, ακριβοδίκαιοι, που μας αποστομώνουν με τη δύναμη της επικαιρότητάς τους, από τη Σκιάθο, τη Σίφνο, τη Θάσο, ασφαλώς και από τον Ολυμπο και από αλλού, οι φίλοι του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, ολοζώντανοι και ολοκαινούργιοι, μακριά από τη μιζέρια και έξω από την πολυτέλεια, κανονικοί άνθρωποι, ο κόσμος ολόκληρος.

Της Λίλλυς Βελισσαρίου

Χορογράφου

ΔΙΑΛΕΞΑΜΕ το κορυφαίο και πιο γνωστό έργο του υπέροχου Σκιαθίτη, αφ' ενός για την πνευματική αντοχή του στο χρόνο και αφ' ετέρου για την επιβλητική παρουσία της ηρωίδας του.

Η δυσώδης κοινωνική απόκλιση, η εγκληματική φύση, ο αντάρτης άνθρωπος κόντρα στο Θεό, το παράθυρο - φυγή προς την τρέλα, υπήρξαν μερικά μόνο από τα συστατικά που απομονώσαμε για να στήσουμε στη σκηνή και να χορογραφήσουμε την αιγυπτιακή Φραγκογιαννού (Ιφιγένεια Κουφουδάκη). Σκηνοθετικά αποφύγαμε την αμετακίνητη σκοπιά του Ορθόδοξου, απ' όπου κοιτάει τα δρώμενα ο Παπαδιαμάντης.

Προσπαθήσαμε να είμαστε από την αρχή ως το τέλος της δράσης ο απάθης, άορατος παρατηρητής, ο θεατής - μυθοπλάστης σ' ένα τυχαίο σταυροδρόμι της μοίρας κάπου, κάποτε...

Της Ευανθίας Στιβανάκη

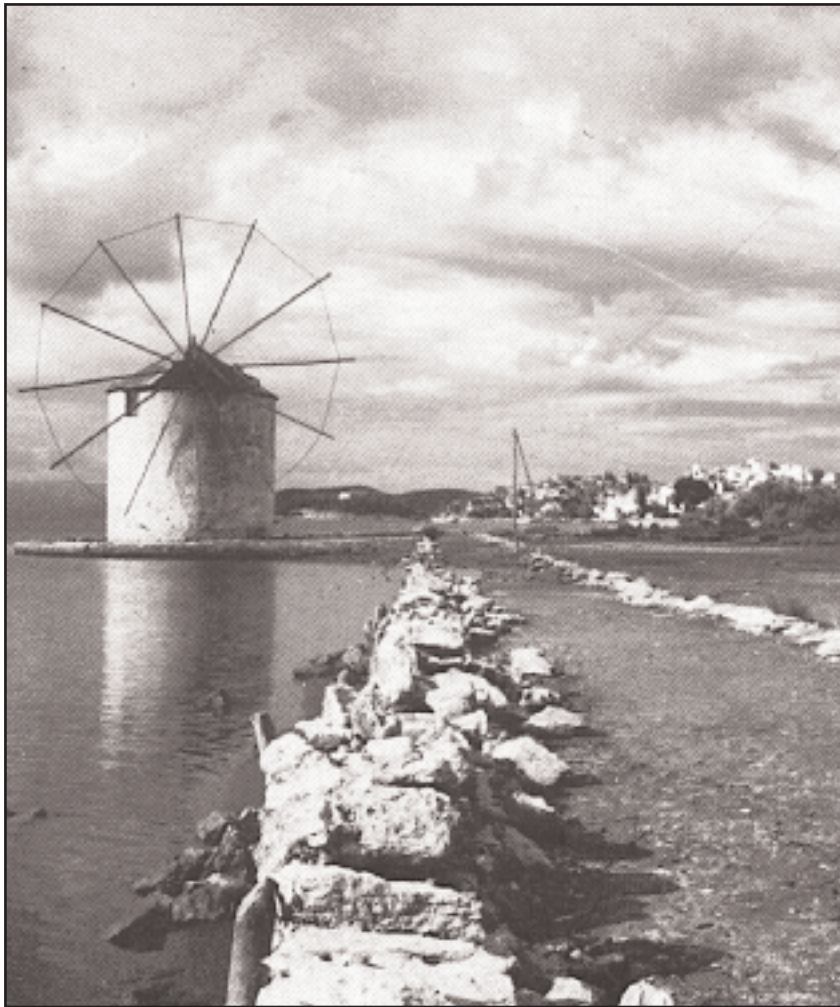
Σκηνοθέτιδος

Η ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ του Λόγου ως βασικού και κυρίαρχου στοιχείου της θεατρικής πράξης μας οδήγησε στην «αίρεση» της σκηνικής απόδοσης ορισμένων διηγημάτων του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη. Ο «άγιος» των γραμμάτων μας δεν έγραψε θεατρικά κείμενα. Τα αριστουργηματικά του διηγήματα όμως, -έργα εξαιρετικής δραματικής πυκνότητας- είναι πρόκληση τόσο ισχυρή, ώστε να αξίζει το τόλμημα της σκηνικής απόδοσής τους.

Στην παράσταση κυριαρχεί ο Λόγος: αυτό το διαρκές θαύμα και αμάραντο ποίημα, περικλείει το σύμπαν του Παπαδιαμάντη: το φως και το τοπίο, τη χαρμολύπη και το πάθος, την ουσία της πίστης, το νόημα και την ποικιλία της ζωής.

Σε ένα ρακοπουλειό της Σκιάθου όμιλος εκ πέντε ανδρών αφηγούνται τα πάθη των ερώτων τους. Οι μήνες τους κατέχουν ολοκληρωτικά και έρχονται στο προσκήνιο ως ζωντανά συμβάντα. Ο Παπαδιαμάντης είναι παρών για να καταγράψει, να σχολιάσει, να συμπονέσει και να καταστήσει αθάνατες τις ιστορίες τους.

Μοιάζει με Υβρη η περιλήψη όσων μας αποκάλυψε ο Παπαδιαμάντης. Οι δοκιμές ήταν μία διαρκής μετάληψη Λόγου, μέθεξη απερίγραπτη, επιστροφή στην ουσία μας.

«Κατά την δυτικήν όμως γωνίαν της λωρίδος αυτής, όπου ήρχιζε ν' απλουται το μήκος του λιμένος, η λωρίς αυτή έβαινε στενουμένη έως του Αργύρη του Μπαρμπαναναγιώτη, τον ανεμόμυλον...». Αλέξ. Παπαδιαμάντης «Ολόγυρα στη λίμνη». Φωτογραφία του Οκτάβιου Μερλιέ στον Μεσοπόλεμο (αριστερά). Ο Γάλλος ελληνιστής συνδύαζε το ενδιαφέρον του για την ελληνική λογοτεχνία συγκεντρώνοντας φωτογραφικό υλικό. Ανάμεσα στα πρόσωπα που κίνησαν το ενδιαφέρον του, ήταν και οι δύο διηγηματογράφοι της Σκιάθου. Εξάλλου στον Μερλιέ οφείλουμε τις τελευταίες φωτογραφίες του Μωραϊτίδη, λίγο πριν από το θάνατό του. Δεξιά: Ο ποιητής και στοχαστής Ζήσης Οικονόμου σε παλαιότερη φωτογραφία του.

Ζήσης Οικονόμου

Θαλερός στοχαστής και συγγραφέας ζει για περισσότερα από τριάντα χρόνια στο νησί του

ΣΗΜΕΡΑ είναι μύθος πια ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης για τη Σκιάθο, σε μικρότερο βαθμό και ο Αλέξανδρος Μωραϊτίδης. Αφού άβουλοι οι θανόντες προσφέρονται. Λες: αυτό είναι το σπίτι που έζησε, αυτός είναι ο τάφος του. Ή ακόμη, πόσο όλοι τον αγαπούσαν και τον τιμούσαν. Ετσι πλάθεται ο μύθος όσων έφυγαν. Χτίζεται μάλιστα με απτά στοιχεία, ώστε να είναι –και γιατί όχι– προσδοφόρος και για τον τόπο. Λιγότερο βολικοί οι ζώντες, καμιά φορά αντιστέκονται. Ενας τέτοιος «δύστροπος» κατά τη γνώμη πολλών από τους συγγραφέας του νησιού. Ο αειθαλής, παρά τα 84 χρόνια του, Ζήσης Οικονόμου.

Πολύτροπος Λογοτέχνης

Ισως το όνομά του να μην είναι τόσο γνώριμο. Δεν αποκλείεται αρκετοί απ' τους νεώτερους να τον αγνοούν, αφού ζει για περισσότερο από 30 χρόνια στη Σκιάθο, ασυγκίνητος στη δημοσιότητα. Ωστόσο, το 1939, όταν ο Βάσος Βαρίκας δημοσίευε ένα σχέδιασμα της λογοτεχνίας τον τοποθετούσε δίπλα στον Γιώργο Σεφέ-

ρη. Κατά την κρίση του, αν ο Σεφέρης ερχόταν από τον Καρυωτάκη, ο Οικονόμου κρατούσε από τον Καβάφη. Και ο Κ. Θ. Δημαράς, στην ιστορία του, τον χαρακτήριζε πολύτροπο λογοτέχνη και πρώτιστα στοχαστή. Όταν πρωτοεμφανίστηκε, το 1934, με την ποιητική συλλογή «Η εποποιία των αγενών μετάλλων» η κριτική στάθηκε ενθουσιώδης. Και συνέχισε μέχρι το 1953, αν και στην δεκαετία του '40 φαίνεται να τον κερδίζει μάλλον το δοκίμιο.

Μετά μια διακοπή επανήλθε με πάθος. Μόλις το 1994 κυκλοφόρησε το ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ «ΝΕΑΣ ΕΥΤΑΞΙΑΣ». Αλλωστε αυτός είναι και ο μόνος διάλογος που πρόθυμα αποδέχεται: το βιβλίο πάντα ως μεσάζων. Αρνείται συνεντεύξεις και βιογραφικά σημειώματα, που τελικά δεν αποκαλύπτουν και τίποτα για τον άνθρωπο: αυτά είναι μόνο για υπηρεσίες αστυνόμευσης. Στη μέση ενός κήπου όπου θάλλει κάθε λογής δέντρο, φυτεμένο από τα χέρια του, δίπλα στη λίμνη της Σκιάθου, βρίσκεται το παρατηρητήριό του. Σ' ένα δωμάτιο με αστική επιμέλεια και μια σόμπα να διασκεδάζει την υγρασία, περιμένει την άνοιξη, εποπτεύοντας έναν κόπο σε παρακμή: Η ανθρωπότητα δέ-

σμα στις Λέσχες Εξουσίας και τα ρομπότ των Ηνωμένων Εθνών να ανέχονται τη γενοκτονία των Κούρδων. Μήπως υπερβάλλει όταν μιλάει για σατανικές δυνάμεις;

Κι όμως δεν έχει άδικο. Ο άνθρωπος γίνεται όλο και περισσότερο έρμαιο μιας υποκουλτούρας που τον βομβαρδίζει με καταναλωτικά αγαθά, φθείροντας το σώμα του. Και μήπως η επιστημονική γνώση δεν έχει οδηγηθεί στην κτηνωδία; Και οι παππάδες με σύμβουλο τη Βίβλο παρά το Ευαγγέλιο, μήπως δεν φλυαρούν;

Πικρές αλήθειες

Παρ' όλα αυτά, ο Ζήσης Οικονόμου, είναι αισιόδοξος. Αγαπάει την Ελλάδα. Την Αρχαία Ελλάδα, αλλά και το Βυζάντιο μ' ό,τι αυτό κληρονόμησε από πριν. Φαίνεται πως στάθηκε ευαίσθητος στις αγωνίες της κάθε εποχής, όπως εκείνος τις βίωσε. Γι' αυτό και η ποίησή του χαρακτηρίστηκε οραματική. Όμως στις μέρες μας, που ο ιπποτισμός έσβησε, έχει την άποψη πως η γραφή πρέπει να προκαλεί. Συνθέτει σατιρες με τραγική αστειότητα, γιατί οι άνθρωποι θέλουν «μασίγωμα». Μόνο έτσι δεν θα παραδοθούν. Και είναι

ουσιώδεις το άτομο να μη συμβιβαστεί, αφού η ανθρωπότητα αποτελεί μια ενότητα κι αν ένας κρίκος σπάσει, θα καταρρεύσει σύσσωμη.

Πολιτικά ανεξάρτητος ο Οικονόμου και ολιγαρκής, προτίμησε τη ζωή κοντά στη φύση. Θα λέγαμε, σε απόσταση ασφαλείας από τους ανθρώπους. Οι πικρές αλήθειες του, ανεπιτήδευτες, κάποτε ξαφνιάζουν ακόμη και αιρετικούς. Ποιος θα αμφισβητούσε ότι δεν λείπουν σήμερα οι διανοούμενοι που διακρίνονται από μια συμπεριφορά που φτάνει να γίνεται και γλοιώδης;

Επίσης, πως θέλει πνευματικό θάρρος, όπως αυτό του Παπαδιαμάντη, για να στηρίξεις τη γνώμη σου.

Θέλαμε να κλέψουμε την εικόνα του, αλλά έμεινε αμετάπειστος. Η επιμονή κατανικιέται μόνο αν είσαι Παύλος Νιρβάνας.

Στην ανθολογία των εκδόσεων Σοκόλη, υπάρχει η φωτογραφία που αναδημοσιεύουμε. Ο χρόνος στάθηκε ευγενικός μαζί του. Μεστωμένη η όψη του, παραμένει ο ίδιος στην εμφάνιση. Και μια συζήτηση-φιλική, αφού αρνείται να πάρει τη θέση του γκουρού ή του επώνυμου - πείθει, πως και το πνεύμα είναι το ίδιο σθεναρό.

Κ.Λ.

«Ο Δείπνος ο Μυστικός», παράσταση στην εκκλησία του Χριστού στο Κάστρο. Νωπογραφία των αρχών του 17ου αιώνα, στον νότιο τοίχο.

Κυριακή του Πάσχα

Ενα πασχαλινό άρθρο του Μωραϊτίδη που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Ακρόπολις» το 1888

Του **Φώτη Δημητρακόπουλου**

Επ. Καθηγητή Μεταβυζαντινής και Νεώτερης Ελληνικής Φιλολογίας

Η ΣΥΓΓΡΑΦΗ θρησκευτικών άρθρων, κυρίως για τα Χριστούγεννα - Πρωτοχρονιά - Φώτα και την Εβδομάδα των Παθών, άρθρα που έδιναν εορταστικό τόνο στις εφημερίδες, ήταν κάτι που εντασσόταν μέσα στις γνώσεις, τα βιώματα και τα ενδιαφέροντα των δύο Σκιαθιτών Αλεξάνδρων. Τα θρησκευτικά άρθρα του Παπαδιαμάντη είναι γνωστά, αναδημοσιευμένα στους τόμους των **Απάντων** του και στις κατά καιρούς αναδημοσιεύσεις άγνωστων άρθρων του, από τον γράφοντα. Όμως τον Μωραϊτίδη παραμένουν άγνωστα, γιατί δεν αναδημοσιεύτηκαν ποτέ, αν και ο Ιω. Ν. Φραγκούλας, στη **Βιβλιογραφία Μωραϊτίδη** τα έχει καταγράψει. Τα άρθρα αυτά δεν μένουν στην απλή παρουσίαση των γεγονότων κατά τα Ευαγγέλια ή στην αναγορά των ύμνων και κανόνων που ψάλλονται, αλλά κάνουν και αναγωγές στη σύγχρονη εποχή, με συναισθηματικές εξάρσεις. Από τη σειρά των άρθρων για τη Μ. Εβδομάδα του 1888 που δημοσιεύτηκαν στην **Ακρόπολις**, με την υπογραφή

Μ. αλλά και Α. Μωραϊτίδης, αναδημοσιεύουμε το πασχαλινό άρθρο της.

Το άγνωστο γράμμα που πρωτοδημοσιεύεται στην τελευταία σελίδα του αφιερώματος απευθύνεται στη θεία του Ζωή Παπαλεξάνδρον, αδελφή του Ν. Γ. Αιγιαλείδη, της γνωστής σκιαθίτικης οικογένειας. Υστερα από 35 χρόνια ξανακάνει Πάσχα στη Σκιάθο ο Μωραϊτίδης, συγκινημένος απ' όσα ξαναζεί που του θυμίζουν τα παλιά. Το όνειρο που αναφέρει ο Μωραϊτίδης είναι εκείνο που περιλαμβάνεται στο δήγημά του «Χριστούγεννα στον ύπνο μου». Το γράμμα σώζεται στο αρχείο του ΕΛΙΑ, από δωρεά του Γ. Αιγιαλείδη.

Αναστάσεως ημέρα, λαμπρυνθώμεν λαοί, Πάσχα Κυρίου Πάσχα. Εορτήν εορτών και πανήγυριν πανηγύρεων άγει σήμερα η Αγία του Θεού Εκκλησία τον αναστάνα εκ τάφου τριήκικς επαναλαμβάνουσα το χαρμόσουνον και σύντομον δια την πολλήν χάριν Χριστός Ανέστη. Πάντες φίλοι σήμεραν, πάντες αδελφικώς ασπαζόμεθα αλλήλους το Χριστός Ανέστη αντιφωνούντες αντί παντός άλλου συνήθους χαιρετισμού. Η απανταχού γης Εκκλησία

των Ορθοδόξων το μεσονύκτιον τελεί την Ανάστασιν υπό το άπλετον φως των μυριοπληθών λαμπάδων εν φαιδρότητι και γαλήνη καρδίας φθάσασα συν Θεώ να διαπλεύση της νηστείας το πέλαγος, την πρακτικήν ασκήσασα αρετήν και να προσκυνήση χαρμοσύνως την του Κυρίου Ανάστασιν την λαμπροφόρον ημέραν, εν η από του τάφου, ως εκ παστάδος προελθών έλαμψεν ο περικαλής της Εκκλησίας Νυμφίος, ο ήλιος της δικαιοσύνης το ανέσπερον φως.

Το μεσονύκτιον λοιπόν πάντες σπεύσωμεν, με την λαμπάδα του έκαστος ν' ακούσωμεν της χαρμοσύνου ακολουθίας του Πάσχα ποιηθείσης υπό του γλυκυτάτου ποιητού Ιωάννου του Δαμασκηνού επί της εκ του Ευαγγελίου ληφθείσης θαυματουργικής υποθέσεως ταύτης.

Αι εις τον ενταφιασμόν του Σωτήρος κατά την εσπέραν της Παρασκευής παρευρεθείσαι γυναίκες, Μαρία η Μαγδαλινή μετά των λοιπών επιστρέψασαι από του Γολγοθά εις την πόλιν ητοίμασαν αρώματα και μύρα, ίνα ελθούσαι μετά ταύτα αλείψωσι το σώμα του Ιησού. Και τη

μεν επαύριον δια την περί της αγίας του Σαββάτου εντολήν, ησύχασαν δι' όλης της ημέρας. Κατά δε τον βαθύν όρθρον της εφεξής Κυριακής ήτις υπό των Ευαγγελιστών, ονομάζεται πρώτη Σαββάτου και μία Σαββάτων, ήγουν πρώτη της εβδομάδος ημέρα, Μαρτίου τότε 25, μετά 36 ώρας σχεδόν από της ζωοδόχου νεκρώσεως, έρχονται μετά των νεκρωσίμων αρωμάτων εις το μνημείον. Και ενώ αυτά διελογίζοντο την δυσκολίαν της του λίθου αποκυλίσεως εκ της θύρας του μνημείου, ιδού γίνεται σεισμός φοβερός και άγγελος Κυρίου αστραπηφόρος την όψιν, χιονόφωτος την στολήν, αποκυλίας τον λίθον εκάθητο επάνω αυτού. Οι φύλακες απενεκρώθησαν από του φόβου και ετράπησαν εις φυγήν. Αι δε γυναίκες εισελθούσαι εις το μνημείον και μη ευρούσαι το σώμα του Ιησού, βλέπουσιν άλλους δύο αγγέλους λευκοφορούντας εν σχήματι ανδρικό, οι οποίοι μηνύσαντες αυταίς την έγερσιν του Σωτήρος αποστέλλουσιν αυτάς, ίνα δραμούσαι ταχέως απαγγελίωσιν εις τους μαθητάς τα φαιδρά ευαγγέλια. Εν τοσούτω φθάνει και ο Πέ-

τρος μετά του Ιωάννου, μαθόντες τα γενόμενα παρά της Μαγδαληνής και εισελθόντες εις τον τάφον ευρίσκουσιν μόνα τα σάβανα. Διό επανέρχονται πάντες εις την πόλιν μετά χαράς, κήρυκες ήδη της υπερφύσους Αναστάσεως του Χριστού, όν και είδον ζώντα πραγματικώς πεντάκις κατά την παρούσαν ημέρας και όστις εχαιρέτισε τας μυροφόρους αγνώριστος δια της γλυκυτάτης λέξεως Χαίρετε».

Τοιαύτη η φαιδρά υπόθεσις της φαιδροτάτης σημερινής πανηγύρεως, καθ' ην η Εκκλησία δια της χορευτικής μούσης Ιωάννου του Δαμασκηνού χορεύει αρμονικώς ψάλλουσα τα νικητήρια.

Τόσον δε ετίμων και ευλαβούντο οι παλαιοί βασιλείς ημών την ημέραν ταύτην, ώστε ηλευθέρονον τους εν ταις φυλακαίς κρατουμένους διά χρέη ή δι' άλλας αιτίας πρακτικώς εξηγούντες και ανθρωπίνως την υπό του Σωτήρος γενομένην σήμερον λύσιν των δεσμών.

Ετελείτο δε η Ανάστασις πάντοτε την εβδομήν ώραν της νυκτός, ήτοι μίαν ώραν μετά το μεσονύκτιον. Διά τούτο η νυξ αύτη και νυξ του Μεγάλου Σαββάτου καλείται. Ούτω δε εξηγείται το τριήμερον της εν τω τάφω διαμονής του Κυρίου. Η Εκκλησία, ως οι εβραίοι υπολογίζουν τας ημέρας ουχί από της πρωίας αλλ' από της εσπέρας.

Επειδή λοιπόν ο Ιησούς απέθανε κατά την 9 ώραν της Παρασκευής, ήτις ήρξατο ήδη από της εσπέρας της Μεγάλης Πέμπτης, ιδού μία ημέρα, υποσημειούται ο Νικόδημος, από του μέρους γαρ το όλον λαμβάνεται. Πάλιν από την εσπέραν της Παρασκευής μέχρι της εσπέρας του Σαββάτου, είναι μία ημέρα ολόκληρος, το Σάββατον, ήτις δευτέρα αριθμείται. Από δε την εσπέραν του Σαββάτου αρχίζουσα η Κυριακή τελειώνει έως την εσπέραν αυτής, ιδού και τρίτη ημέρα, ης μετά την έκτην ώραν της νυκτός ανέστη ο Κύριος. Διά τούτο δε η εκκλησία πάντοτε κατά την εβδομήν ώραν της νυκτός ετέλει την Ανάστασιν.

Ο Μωραϊτίδης προς το τέλος της ζωής του «εκάρη» μοναχός, ο μοναχός Ανδρόνικος. Η κουρά του έγινε στην εκκλησία των Τριών Ιεραρχών της Σκιάθου. Εδώ, 20 ημέρες πριν από το θάνατό του, σε φωτογραφία του Οκτάβιου Μερλιέ. Το '91, με εισαγωγή και επιμέλεια του καθηγητή Φώτη Αρ. Δημητρακόπουλου, κυκλοφόρησε επιλογή φωτογραφιών του αρχείου Μερλιέ. Ο Γάλλος ελληνιστής, επιδιώκοντας μια βαθύτερη γνωριμία με τον κόσμο των δύο διηγηματογράφων, επισκέφθηκε αρκετές φορές το νησί. Διασώζει έτσι τοπία και πρόσωπα της Σκιάθου, από την εποχή του Μεσοπολέμου.

Ω! φαντασθήτε την Ανάστασιν εν τη Αγία Σοφία! Θορυβωδώς εσειέτο το Βυζάντιον υπό τον εκκωφωντικόν ήχον τον εκατό κωδώνων της.

Λέγουν μάλιστα, ότω οι βροντώδεις εκείνοι ήχοι κύματα εσχημάτιζον εν τω Βοσπόρω, κύματα φεύγοντα προς όλας τας διευθύνσεις και δρο-

σερώς κηρύττοντα το Χριστός Ανέστη καθ' άπαν το ελεύθερον τότε Γένος. Σήμερον!... Και σήμερον τελείται η Ανάστασις εκεί, ουχί αλλ' εν τω Φαναρίω· εκείνη είνε ατελής και ωχρά απομίμησις της άλλης, της μυστικής Αναστάσεως, ήτις υπό τον κρυφόν του μυστηρίου πέπλον τελείται το μεσονύκτιον εις τα ευρωτιώντα υπόγεια της Αγίας Σοφίας, άτινα προς στιγμήν, λέγουσι, φωτίζονται ως υπό αστραπών διακεκομμένων· και τότε ο αγρυπνήσας εκεί προς τας ρωγμάς θύρας τινός κρυφώς διακρίνει λαμπάδας φεγγοβόλουσας και πολυελαίους και μίαν σκιάν, ήτις ως από νεκροκραββάτου εγειρομένη φορεί το άμοιρον βυζαντινόν στέμμα και ψιθυρίζει αρμονικούς τινας ήχους, ως ύμνος, ως τι μυστηριώδες Χριστός Ανέστη, εν ω η λέξις Χριστός εξέρχεται προς την ρωγμήν συγκεχυμένη προς την λέξιν Γένος... Αλλ' αίφνης σκότος βαθύτατον καλύπτει και υπόγεια και ρωγμάς και θύρας και δεν βλέπεις τίποτε πλέον και δεν ακούεις τίποτε πλέον. Εως ου σκεφθής καλά καλά τι ήσαν εκείνα τα οποία είδες, τα χάνεις από τους οφθαλμούς σου διά παντός, φευ! διά παντός!

Και μήπως δεν εβασανίσθης και συ, ω Ελλάς, και μήπως δεν εσταυρώθης και συ, ω Πατρίς μου; και μήπως δεν ετάφης και συ, ω ατυχον Γένος; Τις οίδε λοιπόν αν η από των σκοτεινών υπογείων εκείνων ως από βασανισμένου στήθους εξερχομένη λέξις Χριστός ήτις ακατανοήτως, έως ου εξέλθη συγγέεται προς την λέξιν Γένος, τις οίδεν αν δεν είνε καμμία ευχή ακατάληπτος εις ημάς, να συντομευθή πλέον η εν τω τάφω διαμονή του δυστυχούς αυτού Γένους και εορτάση τότε εν αληθει χαρά την Ανάστασιν! **Μ**

Ευχαριστούμε το **Εθνικό Ιστορικό Μουσείο**, τους **κ. Τσιάντ. Παλαζήση** και **Φ. Δημητρακόπουλο** για το αρχαιολογικό φωτογραφικό υλικό που μας παραχώρησαν. Ιδιαίτερα τον **κ. Χρ. Χειμώνα** για τη γενικότερη συνδρομή του.

Η Σκιάθος στα τέλη του περασμένου αιώνα. (Φωτ.: Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

Δύοντας ο ήλιος, αυτή τη Σκιάθο βλέπει να σβήνει ο Παπαδιαμάντης απ' τη στήλη του στο Μπούρτζι. Και αυτό βέβαια, μόνο το χειμώνα, γιατί το καλοκαίρι όλα αλλάζουν. Αρχίζει η τύρβη της κοσμοπολίτικης Σκιάθου.

Εν Σκιάθω...

Ανέκδοτο γράμμα του Αλέξανδρου Μωραϊτίδη το οποίο δημοσιεύεται για πρώτη φορά

Εν Σκιάθω τη 7 Ιουνίου 1922
Αγαπητή μου θεία

Μόλις προ ολίγων ημερών επέρασε το πόδι μου από το οποίον υπέφερα όλην την Σαρακοστήν και μέχρι της Αναλήψεως όχι άλλο, αλλά έπρεπε να το έχω εξαπλωμένο πάντοτε και να βάζω γιατρικά· αφού και το Πάσχα ακόμη ήλθεν ο ιατρός. Φαντάζεσαι λοιπόν την στενοχωρίαν μου. Δι' αυτό δεν κατώρθωσα να γράψω. Μόνον που επήγαινε εις την Εκκλησίαν και αυτό με επαρηγορούσε. Προχθές επήγα εις την Κυριακούλα και μου έλεγεν ότι θα έλθετε να περάσετε το καλοκαίρι. Καλά θα κάμετε. Πάντοτε εδώ είναι περισσότερη δροσιά. Είχα 35 χρόνια, θεία μου, να κάμω Πάσχα εις την πατρίδα. Και πώς μου εφάνη! Σαν να έβλεπα όνειρο. Και τι όνειρο! Σαν εκείνο που περιγράφω εις ένα διήγημα. Εδώ λαμβάνουν από την Αμερικνήν την Ατλαντίδα η οποία εις κάθε φυλλάδιον δημοσιεύει διήγημά μου. Το φυλλάδιον του Μαρτίου είχε το Αρατε Πύλας όπου περιγράφω τον Επιτάφιον. Οπως το περιγράφω, θεία μου, έτσι απαράλλακτα έγινεν η λιτανεία. Τίποτε δεν άλλαξε, τίποτε θεία μου. Μόνον οπου εγώ εγήρασα, και ότι μέσα εις το πλήθος δεν είδα κανένα συγγενή μου, κανένα, κανένα! Το μαρμαρένιο σπίτι του γέρω Αιγιαλείδη, συχνά το βλέπω εκεί όπου κατοικούσε με την αγαπημένην του, κάτασπρο και σοβαρό, καθώς ήτανε ο ίδιος κάτασπρος και σοβαρός, εκεί εις τον νε-

κρινόν βράχον, κάτω εις τας ακτάς του οποίου πόσες φορές δεν εκολυμβούσαμεν!

Αλλά
Τι ωφελεί εις τους νεκρούς σκιά κνπαρισίνη,
ο τάφος, όταν βρέχωνται τα κρύα μάρμαρά του;
Μήπως αυτός γλυκύτερον κάμνει τον ύπνον του θανάτου;...

Λέγει ένας Ιταλός ποιητής...
Εμένα όμως με συγκινεί πολύ το κάτασπρο αυτό σπίτι του γέρω Γιαλειδή, πολύ με συγκινεί και ας λέγει ό,τι θέλει ο Ιταλός ποιητής. Καθώς με συγκινεί όλος εκείνος ο νεκρικός λοφίσκος εις την τούμπα εκείνην την δροσεράν επάνω εις την οποίαν από τους θρήνους και στεναγμούς εφύτρωσαν τό-

σα δενδράκια, ως και μια σαφριά, κατά δε την άνοιξιν ένα σωρό λουλουδάκια επεταχθησαν ποτισμένα από δάκρυα... ζωντανά μοιρολόγια.

Χθες και σήμερα έχομεν και ζεστόν λίβαν.
Αν σας είναι εύκολο θεία μου, ειδοποιήσατε άμα λάβητε την επιστολήν μου, εις το σπίτι την Ελένην να ετοιμάση ένα δεματάκι καλοκαιρινά να μου φέρετε, διότι δεν ελογάριαζα ότι θα κάμω εδώ καλοκαίρι και δεν επήρα μαζί μου.

Εις τον Αιγιαλέα πολλά πολλά. Τον χειμώνα μας επλησίασεν ολίγον.

Χαιρετίζω συμπαθώς τα εξαδελφάκια μου
Φιλώ τα χεράκια σου

Αλέξανδρος Μωραϊτίδης

Εις τον Αιγιαλέα πολλά πολλά. Τον χειμώνα μας επλησίασεν ολίγον.
Χαιρετίζω συμπαθώς τα εξαδελφάκια μου
Φιλώ τα χεράκια σου
Αλέξανδρος Μωραϊτίδης

Γράμματα λεπτά, ψιλογραφία αλλά πολύ ευανάγνωστα. Εποχή της πέννας. Σήμερα, με την πληκτική ομοιομορφία των Η/Υ, χάθηκαν τα γνωρίσματα της γραφής.